

ДУБАЯ

№ 4 2023

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: august 2023

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box
164,82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranična.tlac@slpost.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Вікторія Амеліна	
Добірка поезії	2
Василь Густі	
Тепло Господньої Десниці	7
Сергій Дацюк	
Інакші вірші	13
Йосиф Шелепець	
Голокост	16
Жид	17
Юліус Панько	
Ось, так і сталося	19
Вікторія Амеліна	
Дім для Дома	22
Мілан Кундера	
Невдала гра в автостоп	30
Франтішек Швантнер	
Осоромлена кров	42
Петер Ярош	
Чорт і лісоруб	50
Михайло Сидоржевський	
З історичного дослідження «Солотвин. З глибини минулого до наших днів»	59
Тетяна Ліхтей	
Дмитро Кремінь на сторінках «Між Карпатами і Татрами»	74
Михайло Роман	
Професор Ян Юрчо має 90	81
Любомир Олах	
Добірка віршів	83
Сергій Федака	
Його світло	85
Михайло Роман	
Поетичне обличчя Надії Гаврилук	86
Тарас Шмігер та Соломія Антонюк-Кириченко	
Овідієві «Героїди» для українського читача	89
Василь Ільницький	
Живописні шедеври	92

ПОЕЗІЯ

Вікторія АМЕЛІНА (1986-2023)

Загинула від російської ракети

Звістка про смерть української письменниці **Вікторії Амеліної** приголомшила не лише громадськість України, але і літературні громади в інших країнах світу.

Причиною смерті було поранення, яке спричинив російський ракетний удар у Краматорську 27 червня 2023 року. Їй було 37 років.

І читач «Дуклі» мав можливість познайомитися з цією письменницею. Найбільший транскордонний літературний фестиваль – *Місяць авторського читання* – у 2018 році привів у Кошиці цікавих авторів. Серед них

була і українська письменниця Вікторія Амеліна. Автор цих рядків спілкувався з письменницею, а результатом було інтерв'ю «Світ як одне ціле, або Усе з усім пов'язане», яке появилось у журналі «Дукля» (№ 5, 2018, с. 71-73). Письменниця побажала читачам «Дуклі» любові, миру та дому.

(ІЯ)

Свідчення

в цьому дивному місті свідчать лише жінки
одна говорить мені про зниклу дитину
дві говорять про закатованих у підвалі
три кажуть, що не чули про згвалтування й відводять очі
чотири говорять про крики з комендатури
п'ятеро про застрелених на подвір'ях
шестеро говорять, але нічого не розібрати
семеро досі вголос перераховують запас їжі
восьмеро кажуть, що я брешу і справедливості не існує
дев'ятеро говорять поміж собою йдучи на цвинтар
я теж іду, бо вже знаю всіх в цьому місті
і всі його мертві – це мої мертві
і всі вцілілі – це мої сестри
десятеро говорять про вцілілого чоловіка

його також забирали
він може бути за свідка
я стукаю в його двері, але виходить сусідка
говорить за нього:
лише здається, що він вцілілий –
іди, говори з жінками

У весняне сине поле
Вийде жінка в чорній сукні
Імена сестер кричати
Наче птах в порожнє небо
Викричить усіх із себе
Ту, що відлетіла швидко
Ту, яка про смерть благала
Ту, що не спинила смерть
Ту, яка чекає досі
Ту, яка усе ще вірить
Ту, що сорок днів мовчить
Викричить їх всіх у землю
Наче біль засіє в полі
З болю та імен жіночих
Виростуть їй нові сестри
знов співатимуть життя
Ну а що вона, ворона?
А вона навік в цьому полі
Бо лиш крик її й тримає
Всіх цих ластівок в повітрі
Чуєш, як вона гукає
Всі по черзі імена?

у мене син і у неї син
у неї до війни було два
у мене завжди був один
і спробуй комусь іще поясни
що в неї і досі ще два сини
що той ясноокий не вмер, не зник
вона його родить щодня під крик
але крик жінки, не немовля
а хлопчик усе не кричить ніяк
хоча вона родить його щодня

він дивиться мовчки із темноти
так ніби благає їй допомогти
але вона родить його сама
між нею і мною тепер п'ятьма
бо в мене син і у неї син
у неї до війни було два
а в мене завжди був один
і спробуй комусь іще поясни
що з нею на двох у нас три сини

ки ж вчилася відпускати чоловіків
а тепер відпускає цілі міста
вулиці, площі, мости і стіни
як кораблики, відпускає в п'ятьму
– Пливіть, – каже їм
рахує їх у п'ятьмі до ста
і чує над містом новий літак –
не встигає дорахувати до середини

Бачиш жінку з простягнутою назад рукою?
Вона ніби тягне валізу або веде когось за собою
Невидима валіза важка, бо жінка іде повільно
Такі жінки загалом називаються божевільні
Їй нічого було брати з її згорілого дому
І хто там із нею жив, невідомо тепер нікому
Але вони йдуть за нею і молодший все не встигає
І жінка тоді зупиняється: вона завжди на нього чекає

жінка розгублена біля чужого моря
волосся розтріпане, кеди стоптані
шепоче ім'я обвітряними губами
тутешні думають: жінка втратила чоловіка
але я чула ім'я, яке вона вимовляє
це не ім'я чоловіка, це не ім'я дитини
вона стоїть над морем і кличе море
та море теж думає: втратила чоловіка
не озивається на ім'я незнайоме й дивне
тільки виносить мушлі й каміння гостре

тільки шепоче по-своєму, по-морському:
жінко, він ще до тебе повернеться,
твій Азов

рахувала камені
називала дитячими іменами
ховала їх до кишень
йшла до Дніпра проситись
забери мене
забери
бери
але лише випускала камені
у блакитну воду:
один-два-три-чотири
як рибу із золотою лускою
один у мене зостався
без імені
безвісти
нічیه дитя
носиш
носиш
а не народиш
щоб стати йому за матір
обернулася бабою кам'яною
над степовим курганом
і над Дніпром

Історія, яка не скінчиться

коли прийшла зима, вони цілили у мій дім
а тріщини раптом з'являлися в її домі
у домі над морем на вічних скелях
«Що діється із її будинком?»
перешіптувались її сусіди, дивились скося
а мій дім стояв уцілілий серед хаосу
коли вони цілили у мої дерева
каштани, тополі і особливо вишні
дерево, яке вона принесла в сад дитинчам
і виростила разом зі своїми дітьми
впало затуливши собою весь її світ –
і мое далеке місто з його деревами

жодне моє тоді не впало, стоять зелені
коли вони цілитимуть у мене завтра
вона вже вкотре ладнатиме стіни дому
писатиме історію про далеку жінку
садитиме нове дерево в центрі саду
як в центрі світу, всіх його слів і воєн
а я з усмішкою вистою в синім полі
коли вони цілитимуть у мене завтра
вони не знають: вони зв'язались і з нею
з її будинком над морем на вічних скелях
з її деревами, її морем, її словами
з її історією про мене, яка триває
так само, коли вони цілять в тебе
вони не знають, що мають справу зі мною
з моєю історією про тебе, що не минає
а значить вони мають справу також і з нею
з її кам'яним будинком на вічних скелях
з деревом, яке не вмирає – стає Землею
з історією, яка не скінчиться
з усіма нами
з тим, сестро, що ніколи не проминає

Вівторок

він знає, де вона буде за сотню років
говорить про довге життя, мов читає книгу
у цьому житті церкви і повільні кроки
міста, де вона сміється у білій сукні

вона ж його просто запитує про вівторок:
а в цей вівторок ти спробуєш подзвонити?
і десь на тому кінці країни він завмирає
вглядається в чорну тишу в чужій зеленці

вглядається в імовірності, фарт, бінокль
і пише: я завжди тобі дзвонитиму у неділю
в неділю вона зупиняється в середмісті
дзвін котиться містом, вібрує в кишнях сукні

в її животі, у ногах, голові і грудях
і жінка сміється раптом з любові й люті:
це він їй дзвонить в неділю
– як говорив

Василь ГУСТІ

Тепло Господньої Десниці

* * *

Стоїть церква дерев'яна
Посеред села.
Не одна гроза над нею
З градом прогула.

І не раз татари-турки
Нищили її.
Скільки раз палили церкву
Навіть і свої.

Із ікон її глумились,
Із її павіс.
Мало радості і сонця
Час тій церкві ніс.

Та вона собі стояла
Посеред села,
Своїх діток рятувала
Як лише могла.

Щоб їх серце чорнотою
Не затьмарив час.
Щоб Великдень у їх душах
Ні на мить не згас.

Щоби роду не цурались,
Рідної Землі.
...Стоїть церква дерев'яна
В нашому селі.

Я про неї в ніч безсонну
Думаю не раз.
Стоїть вона на сторожі
І в душі у нас.

Нові часи прийшли у світ
І лад новий.
Найвища Божа благодать,
Що я – живий.

Який нещадний буревій –
І сильних змів!
Найвища Божа благодать,
Що я вцілів.

Радію сонцю і траві,
І ти радій.
Я чую голос рідний твій,
Ти чуєш мій.

Тебе я зором пізнаю
Іще здаля.
Найвища Божа благодать –
Свята земля.

Малесенька церква
До гори притулилась.
Неначе людина,
Що дуже втомилась.

Наслухалась всього,
Набачилась всього...
Важка в того доля –
Хто обраний Богом.

Мати вчила мене:
Коли подаєш милостиню
Нещасному –
Давай од щирого серця
І тільки рукою правою,
І нікому про це не кажи,
І ніколи про це не згадуй.

Удвох із батьком
У вечірній час
Ми розпалили
Вогнище у полі.
І я
Частенько,
Дякувати долі,
Вертаюся
В думках туди
Не раз,
І знов переді мною сива ніч,
І мова тиха, і слова, мов кремінь,
І полум'я – сильніше аніж темінь,
Й тепло душевне
із вітцівських віч.

Як забути? Як не пригадати?
Ніч тяжка і зболена була.
Підійшла до мене тихо мати
І торкнулась лагідно чола –

Зникли болі, і розтала нічка,
Усміхнулось сонечко мені:
– Потерпи, мій сину, іще трішки,
Ще твої засвітяться вогні.

Віднесли у вирій журавлята
Скільки світлих осеней моїх!
Вже на скроні тихо опадати
Став мій перший нерозтанний сніг.

Та не раз ще буду я чекати
В час, як серце люто стисне мла,
Шо прийде до мене тихо мати
І торкнеться лагідно чола...

Закінчилось свято,
Неначе його й не було.
І знову уранці
Прийдуть до нас
Завчено будні.
А як ще учора
Гриміло навкруг
І гуло.
А як ще учора
Було тут
І гамірно, й людно.

Були тут господарі.
Гості, звичайно, були –
Ждані й незвані,
Як це у житті
І буває.
Тости були –
Ой, які отут клятви гули!
І високі слова,
У яких, звично,
Правди немає.

Отак і життя:
Днесь буяє і квітне воно,
Ну, а завтра –
Додуматись просто.
...Як придумали мудро
Господь
Й наша Мати-земля,
Посилаючи нас
У цей світ
Не на більше,
Як в гості.

На дзвіниці, в селі
Був старий дуже дзвін.
Різним голосом вмів
З людом мовити він:

То довірливим був,
А, бувало, й пустим,
Все залежно від тих,
Які правила ним.

От і провів я сина на війну.
То як тепер мені надалі жити?
Ніяк цей світ злостивий не збагну.
І як себе, хоч крихточку, простити,

Що не зумів впросити: «Зупинись!..»
Якби й благав, то він би не послухав.
О, Господи, помилуй і зглянься,
Йй спаси його
Своїм Небесним Духом!

Учора, як ховали мого друга,
Дививсь я на ридаючу рідню.
О смерть! Яка ти кара і наруга!
В яку ти нас штовхаєш западню!

Які ми всі нещасні і прибиті,
І на живих кидає зашморг борг,
Але у чорний час смертної миті
Дарує всім нам провидіння Бог.

Стає до болю соромно за себе:
Навіщо я образив, та й не раз,
Того, чия душа в путі у небо,
Мабуть, уже високо піднялась?

Чого йому я не простив живому?
Моє прощення здожене його?
Яка тяжка в моєму тілі втома!
Який пекельний у душі вогонь!

Коли була уся могила в вінках,
Чомусь здалось (що за мара?) мені,
Для сущих смерть – як вчителька,
як жінка,
Що нас повчає, як грядущі дні,

Хоч в бідності, та з гідністю прожити,
Щоб честь твоя не тріснула, як скло,
І спогади такі живим лишити,
Щоб соромно за себе не було.

* * *

Тихо-тихо, наче листя,
Крига шелестить.
Непомітно, наче сниться,
Молодість летить

За водою і за листом
В далеч-далину.
Наздогнало в полі чистім
Літечко весну.

І незчутися, як літо
Осінь здожене.
Де б не йшов я білим світом,
Віднайде й мене.

Сріблом щедро обдарує
І незадарма:
На порозі колядує
Вже мені зима.

Знову, наче крига, листя
Тихо шелестить.
Непомітно, наче сниться,
Все життя летить.

Сергій ДАЦЮК

Інакші вірші

Ви навіть не знаєте, наскільки поезія –
це ганьба.
Ганьбитися треба розкуто, хай навіть потім
прийде журба
За те, що не зміг чи не захотів
Знайти отих нових та незнайомих слів,
Які западають в душу, які несуть з собою
незвичне щось,
Незвідане, нове, інше, інакше, хоч би й
хаос.

* * *

Поезія летиться, коли дихає душа, а у душі буває довгий передих.
Поезія, як і війна, – ліки не лише від зморшок і справа не лише
молодих.

Молодому не треба брати участь у грі старих,
Треба робити свою гру і не оглядатись на них.
Думайте інакше, пишіть інакше, грайте і вигравайте свої вірші,
Бо свої інакші вірші – не гірші, ніж інші.

* * *

Люди, які не читають вірші,
Повсякчас пропадає.
Бо не бачачи, як дихають душі інші,
Ми змінюємось не завжди на краще.
Без прози можна якось обійтись, але без складної поезії, без патії
як любові
Важко буде мислити, важко буде жити повсякчас у своїй мові.
Хочеться бачити у віршах складні, важкі, невідомі одразу смисли,
Хочеться розплутувати вірші, а не читати наративи, римами стислі.
Хочеться сутнісного драйву, а не лірики, епіки, пасторалі, побуту.
Хочеться еротики, а не лише почуттів, хочеться духу, а не добробуту.

* * *

Я їх читаю іноді і не бачу у них руху проти течії.
Вони верзуть старезні міфи, а не творять якісь свої.
Вони бажають подобатися і звуть коритися мові.

Вони вчать ненависті, хоча мають вчити любові.
Війна не виправдовує злості, бо у світі завжди війна.
І якщо так, то з поезису лише гасла робить тоді вона.

Господи, поможи!
Вороже, збережи
Усіх тих, хто лізе поперед батька в пекло, звідки нема вороття,
І придумує замість старих нові кайдани, щоб знову паплюжити
життя.
Як їх стримати від дурниць, як вийняти з голови сміття,
Щоб в комплексі жертви не падали ниць, викликаючи лише
співчуття,
Щоб уникали ненависті почуття, що постає з бідкання та ниття,
Щоб перемоги чи зради передчуття не змушувало їх потім до каяття
чи забуття,
Щоб не плекали одне на всіх примусове майбуття,
Щоб просто лишали різноманіття буття?
Як зробити це до пуття?
Якби ж знаття...

...Не поет, хто пам'ятає
Та ятрить народні рани,
Щоб усім на вільні руки
Якісь нові надіть кайдани...

Так ось же вони зі старих слів – інакші слова.
Правда має переосмислюватись, щоб була жива.
Думайте, дбайте про інакше, ніж про те, що уже було.
І тоді буде може не добро, але точно не нинішнє зло.
Може б і я, пишучи вірші уявою, до раю б не захотів.
Створив би собі власний уявний світ,
Де всім, хто ниє та бідкається, відкрив би дорогу до інших світів,
А творив би з тими, хто має уяву здолати старих міфів гніт.

Я не вмю писати вірші, я не думаю, що поет.
Я вже чую, як кривляться мастодонти і кричать «Геть!»
У цьому власне і є весь ретельно приховуваний секрет,

Бо поезія триває, поки вона – «Ганьба!», а не «Геть!».
Я не мушу вчиняти за поетичними метафорами гонитву
І можу плювати на розмір та нормативність сталого ритму.
Але, з філософії вляпавшись в поезію, я нормам не присягатиму.
Перестаньте злити мене архаїкою, бо ігноруватиму.

Поезія – це не послух авторитетів, не резонанс юрби,
Не визнання, не прихильність, не епатаж, а бунт і готовність до
ганьби.

А інакше навіщо кочовряжити мізки? Щоб любили свої?
Щоби вилися навколо самиць чи самців рої?
Щоби їздити та торгувати собі любов по мирних світах,
А не жити отут серед війни у розбомблених хатах?
Не буває любові вічної у своїх.
Та й любов у чужих – це також гріх.

Поезія – то не еквілібростика слів і взагалі не слова.
Поезія – то питання, на які відповідей нема.
Приступаючи до поезії, варто зняти патріотичні шати.
І поки не впізнаєш себе як себе, не треба нікуди рушати.
Поезія постає з усіх дотичностей,
Але без занурення в них.
Поезія – це его без ідентичностей,
Яке дивує та б'є під дих.
Лікуй себе, а не інших. Поете, зцілися сам,
Бо поки ти хворий, зійдеш на пси чи будеш дулі давати псам.

Тому поезія – то незручні питання, і тому вона – ганьба.
І ганьбитися треба чесно, бо поки триває ця стидоба,
Триває життя, зміна самості, роду, спільності, а не біблійні Жнива.
Змінює інших лиш той, хто змінюється сам, у кого душа жива.
Хто не вперся в стелю, хто не знайшов меж,
Хто не дійшов до краю і не бачив тих веж,
Які стоять над невизначеністю та пустотою,
Той не зустрівся з ганьбою і не був собою.
Хай хтось навіть думає, що він поет і його шанують інші,
Але вірші про інакше – то інакші вірші.

ПРОЗА

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ

Голокост

Наше село розлягалось по обох сторонах дороги, яка вела на південь до окружного центру, а на захід – до невеликого старовинного містечка, про яке усі говорили як про місто й ніколи не згадували його за приписаною йому назвою. Коли хтось вибирався до нього пішки або фурую, він просто казав: «Іду до міста», – і всі знали, куди він вибрався за своїми потребами. На нижньому кінці села стояла школа, від неї ближче до середини села містилося кілька жидівських хат. Від них тягнулися до річки загороди їх власників з насадженими плодовими деревами. Коли ми ходили на річку купатись, говорили між собою, що йдемо купатись у банюрі коло Хаїма. В середині села стояв розлогий дерев'яний будинок, у якому містилася крамниця. Будинок належав бородатому Морткові, який одночасно був власником крамниці. Наліво від крамниці вела польова дорога в сусіднє село. Навколо неї на горбі лежали поля Марка Брудера, а в селі теж знаходилося кілька жидівських будинків.

Деякі прості жителі села цікавилися тим, як живуть євреї, як облаштовані їх хати, що вони їдять та як проводять свої дні. Одного разу увечері вибрався Дербак під вікно одної їхньої хати і спостерігав за тим, як вони на відміну від нього вечеряють і що вони їдять.. Після якогось часу він розповідав близьким та знайомим про свої спостереження.

«Вони, бідолахи, кісточки обгризали, розламували їх на малі шматки і навіть їх поїдали».

Його мало хто слухав і не надавав його словам ніякого значення, дехто й мурмотів собі, що так їм і треба.

У сім'ї Хаїма жила стара із сивим волоссям жінка. Вона приходилась йому тіткою. В селі її називали Клямброю. Вона щодня перед обідом виходила з дому, підпираючись грубою дерев'яною палицею, і прямувала до крамниці. Вона повільно крокувала по дорозі, час від часу озиралась позад себе. Коли проходила повз деяких сільських хат, із їх дворів наздоганяли її голоси підлітків, що зібралися докупити або ховалися парами за густими деревами:

– Клямбро, уцекай, бо мотор це забіє.

Вона зупинялась на ті насмішкуваті голоси, високо піднімала палицю й кричала у відповідь на слова зловмисника:

– Най тебе забіє, ти лютий гайдамако.

– Ха-ха-ха... – нісся після її слів із дворів насмішкуватий регіт невгамованих підлітків.

Час ішов своїм непередбачуваним ходом. Швидко ставало гірше й гірше. По

хатах рознеслася вістка, що незабаром євреїв будуть забирати, кудись вивозити з села і відбирати їх маєтки.

Одного дня увечері, коли все стемніло, до двору власника крамниці Мортка завітали двоє із селян. Вони сильно постукали на двері і викликали його з хати. Він вийшов у сорочці і запитав їх:

– Що трапилось, панове?

– Ходи з нами, – наказали вони йому і потягли із собою, не дозволяючи накинути на себе що-небудь із верхнього одягу. Перейшли дорогу, зав'язали йому очі і повели в поле. Коли вже були в полі, повеліли йому:

– Мортку, покажи, де ти закопав своє золото.

– Панове, я ніякого золота не маю і нічого не закопував. – відповідав Мортко.

Тоді один із селян лупнув його п'ястуком по спині і гнівно і сердито продовжував:

– Де ти закопав своє золото?

– Вірте, панове, я ніякого золота не мав і не маю.

– Брешеш, Мортку, – відповідав йому інший і знову наніс йому п'ястуком удар по потилиці.

– Йй-богу, – обізвався вже з плачем Мортко. – Якби я хоч трішки його мав, вірте мені, панове. Усе до найменшого шматочка вам би негайно без усяких зволікань віддав

– Не обманюй, нас, Мортку, часто ти нас обманював, – була йому відповідь.

На Мортка знову впав п'ястук і посипалися нові погрози.

Водили Мортка по полю майже до півночі. Коли в небі показалися перші ознаки світанку, його відпустили. Чи знайшли вони якесь золото або гроші, невідомо. Якби і знайшли, ніхто б не довідався про це. Вони б намагалися приховувати це до останньої хвилини не лише перед знайомими, а й перед своєю родиною.

Спливло кілька років. Про цей випадок вони самі стали забувати. Невдовзі один із тих селян помер, а в другого, Михлика, пішли негаразди у сім'ї. Дочка хворіла і її він віддав до притулку. Старших синів він вигнав з дому, лишивши у себе наймолодшого від другої жінки, і доживав зненавиджений власними дітьми свого віку.

Жид

Товариство сиділо на терасі охайно і гарно збудованого сімейного будинку й тихо розмовляли. Від правого та лівого сусідів будинок відділяла зелена загорода з висадженими овочевими деревами та кущами порічок, розтягнутих вздовж металевих сітчастих плотів. Позаду будинку знаходився сад із покшеною травою. Він межував із садом заднього сусіда. На столику, за яким на стільцях і лаві сиділо товариство, лежали та таці рюмочки від горілки та чашки ароматної кави. Це господар будинку покликав до себе кількох близьких йому людей. Він хотів познайомити їх із своїм відвідувачем із закордону. Знайомлячи їх із своїм відвідувачем, він мало говорив про нього й не розкривав його особу.

Господарем будинку був старший за всіх із уже сивіючим волоссям чоловік, за професією лікар. Його відвідувач був трохи молодший, решта двоє гостей були молодими людьми, які з десять років тому закінчили вищу освіту. Випивали. Го-

сподар розповідав про деякі свої пригоди з роботи, коли він, виконуючи роботу практичного лікаря, рятував життя неприхильній до нього людині, яку привезли до нього із серцевим нападом. Після другої рюмочки він підбадьорював до розмови свого закордонного відвідувача. Відвідувач трохи відпив і почав.

– Розповім, хто мені врятував життя.

– Ну, ну, – підбадьорював його господар.

– Сталося це зараз після того, як відгриміла війна. Я повертався з Дебрецена додому. Транспорт не працював, автомашин не було видно, й вози, які їхали по дорозі, були повні людей. Я був молодий, ішов пішки, і роздумував, що, можливо, трапиться яка-небудь підвода і присяду. Я втішався і йшов. Аж тут звідкілясь узявся патруль, і до мене:

– Документи! – я вийняв із пахви папери, які в мене були. Він ані добре не подивився на мої папери і до мене:

– Ходи з нами!

Взяли мене і повели. Привели на збірний пункт. Там уже товпилося кілька десятків таких, як я. Викликали, допитували і перевіряли. Папери мені не повертали. Така процедура повторювалась кілька днів за собою. Аж тут одного дня приходить до нас одна комісія. Дивляться, розглядають і нічого не говорять. Я помітив, що один із комісії пильно крадькома поглядає на мене. Не знаю, чи він мене звідкілясь пізнав чи щось інше. Приглядається до мене, нарешті приходить і тихо питає мене жидівсько-німецьким жаргоном:

– Ви єврейського походження?

Наша сім'я жила на селі в сусідстві із жидівськими сім'ями. Там я дещо трохи підхопив із жидівських розмов і обережно нав'язаною мені мовою став йому відповідати. Я не признавався повністю до євреїв, не знав, навіщо він про це питає, і що може з цього вийти, коли скажу про свою приналежність до людей єврейського походження. Я лише дав йому якийсь натяк, що воно може так бути.

Настав другий день. Той самий чоловік знову шукає мене й підходить до мене і питає деякі нові дані від мене, кого я знав із єврейських сімей і де вони тепер та яка була їх доля. Я відповідав йому, що знав про них. Одних забрали, одні вижили, інші подалися невідомо мені куди. Він нічого не записував і все укладав у своїй пам'яті.

Наступного дня перед самим обідом він приніс мені вилучені у мене документи і повернув їх мені. Потім узяв мене із собою і вивів із збірного пункту й наказав чимшвидше їхати геть звідси. Я послухав і швидкою ходою пішов геть із місця, де мене утримували кілька днів. Так я опинився на волі. Щасливо я повернувся до свого села і став жити із пам'яттю про цей епізод. Держав язик за зубами і нікому про це не говорив. Але де б я не був, якими місцями я проходив і де я жив, у хвилину напруження і відпочинку у моїй пам'яті завжди виринав незабутній образ того чоловіка, який сприйняв мене як невинного і допоміг мені врятувати своє життя й жити на волі. Я уявляю собі, як би склалась моя доля, якби він не допоміг мені. Немає сумніву, що я б опинився десь на роботах далеко серед снігів у гулагу. Я й по сей день вдячний йому за те, що він врятував мені життя.

Де він тепер? Як йому ведеться? Я хотів би зустрітись із ним хоч би на якусь одну мить і подякувати йому за моє життя.

Товариство уважно слухало його розповідь і мовчки запивало.

Юліус ПАНЬКО

Ось, так і сталося (Уривок)

Бомбова яма (1)

Стару післявоєнну хату відвідали протягом канікул, коли не запланували іншу відпустку. Щось на цій хаті вдалось йому відремонтувати за сучасними житловими трендами. З дружиною жартома міркували, що добре було б цей пенсійний вік пережити в дешевих туристичних дестинаціях, ну, найбільшою інвестицією був би авіаквиток. Нічого не поробиш.

Вирішили пів на пів. Півроку у Кам'яному Потоці і півроку у міському житловому блоку. Півроку міщанин, півроку селянин.

– Ох, це дійсна п'ятьма! – Таня, мацаючи рукою під ковдрою, відшукала Томаша. – Не бути тебе, я збожеволіла б, не залишуся тут ні хвилини.

– П'ятьма така має бути. Це нічого дивного, – і заспокійливо гладив її руку, вона ціле життя страждає клаустрофобією. І сам був здивований, як заподіяла на нього ця глибока п'ятьма. Через вікно не проникнув ні один промінчик небесної зірки, які були приховані за шторами хмар, а про вуличне освітлення треба їм забути, бо староста о восьмій вечора, після приїзду останнього автобуса, автоматично вимкне ціле село. Веселим тоном заспокоював та радив їй: – Заплющити очі! Ніч є для снання.

Таню заспокоював, а ця п'ятьма йому самому не дала заснути, згадував, чи у дитинстві міркував про глибоку, чи неглибоку п'ятьму. Не згадував, щоб тодішня п'ятьма його якось окремо зацікавлювала, а була це ера газової лампи.

Тепер було це нове сприймання п'ятьми. Під впливом підвищеного її тиску не міг заснути. Все одно, чи закриті очі, чи відкриті, п'ятьма здавалась абсолютною. Саме тоді виринали духи його предків – матері, бабусі, вуйків, стрийків. Мовби приходили огородами повз бомбової ями. При згадці бомбової ями він надає її означення: моя бомбова яма. І той своєрідний староста Кам'яного Потока своєю пропозицією купити його луку з бомбовою ямою, бо було б добре там влаштувати туристичну атракцію, спричинив те, що роздумує про свою бомбову яму. Може, для чужого у теперішні часи «бомбова яма» звучить дивно. Слово бомбове, бомбова, бомбовий можна скоріше знайти у словнику тинейджерів, як бомбовий костюм, бомбова ціна, бомбова їжа, що є класне, воно все бомбове. Тільки яма є бомбова, бо її зробить бомба. Це теж звучить по-дурному, що бомба може щось створити, вона може тільки розтрити. Коли Томаш почує отакий натхнений викрик, що це бомбове, тоді йому завжди відтвориться його бомбова яма. І тоді, коли йде мова про скинуття ядерної бомби, він бачить свою бомбову яму. Але ж ця його бомбова яма, це неабиякий кратер конічної форми, який можна бачити в автентичних кадрах старих воєнних фільмів, але й в живих кадрах сучасних воєн – насамперед вивергнута глина, каміння до величезної висоти, і наслідую знімка гідкої, димлячої ями. Бачити щось таке - пригнічує,

воно викликає депресію, тому що на цьому місці загинуло все живе, чи це людина, звірина, комаха, але й рослина. Виглядає - мов місячний пейзаж.

Томашева бомбова яма зовсім інша. Якби не знати, що тут пройшла війна, що тут відбувалися тяжкі фронтів бої, то цю яму можна було б вважати садовим озером. Яма уже тоді так виглядала, як її закарбував у своїй пам'яті Томаш. Як точно виникла, прямих свідків не було. Всіх селян було евакуйовано. Село було покинуте напризволяще фронтів лінії. Він про це чув малим хлопцем, коли мама з плачем розмовляла зі сусідкою Вовковою про евакуацію.

Селяни на початку зажили німців, які їх гнали з їхніх домівок Wegh! Wegh!, бо Іван бум, бум! Визволителі знайшли цих селян в південних селах краю, де їм дали притулку домашні газдове. Там їх евакуйованих знайшли визволителі. Переможець бере все! – це було дійсним і у тодішні часи. Жінки похилого віку, котрі зазнали першу війну, давали поради молодшим, щоб приховували себе перед визволителями, щоб одягалися в чоловічий одяг, або «зробили» вагітній живіт, коли не хочуть віддячитися визволителям. Томашева молода мама – це була невісткою – так і вчинила, послухала ці поради, але теж молодій її стрийні, якимось не прийшло це у голову. Коли закінчила доїння в закутку стайні, схопила її рука визволителя. Ну, неподалік стайні перебував стрийко, який на колінах благав, плакав, щоб визволитель змилювався, що у нього четверо дітей. Це стрийкове приниження та просіння пощади пом'якшило визволителя, і здався стрийні.

Ще не було сказано, що ця бомбова яма вона на задвірках поза хатами на луці. Вона у селі не була тільки єдина. Поза задвірками були такі ями на одній лінії у відстані ста метрів по всьому селі. Чий був цей бомбардувальник, що скинув ці бомби, чи визволителів, або окупантів, це невідомо. А чому скинув, якраз поза задвірки? Хотів зберегти хати, або на задвірках було військо? Або схибив? Як це було, не знати. Ями були, бо була війна, а сільські будинки були розтрощені або спалені, бо була війна. Зі всіх ям залишилася тільки Томашева бомбова яма. Він знає, де були дальші ями, тому що ці ями заросли роками кущами, здебільшого лозами. Томашева бомбова яма була на багnistій луці. Цей мочар створила вода, яка стікала з гори Пашіки та з Клинів. Було це кругле озерце. Навесні бомбова яма увінчалася золотистим вінком лотаю* і вічно зеленкувата вода ліниво милувалася цій сяючій красі. Цей затишок коли-не-коли порушила ліниво плаваюча жаба, або стрекоза, схлипнувши води, заподіяли колісання відображеного водою неба з плаваючими брилястими хмарами. Деколи це спричинив і Томаш, зануривши паличку. Паличка здавалася поломанною. Чому так? Може, уже тоді почав потяг до фізики, щоб викрити незнане. Йому на довгий час було заборонено підходити до ями, через водяника, який там підстерігав дітей, щоб їх втягнути у бездонну глибину, яка досягала глибини моря. Часто відкине задум зробити на луці штучне озерце. Теж побоюється за своїх онуків.

Нині яма уже протягом року без води, тільки навесні, коли тане сніг, наповниться водою на короткий час, щоб змочити коріння лозин, які у ній ростуть. А скільки ж там копошилося гадюк в одному великому клубку. Вже тоді в дитинстві бомбова яма заповняла його голову з цими примарними створами. З ними ввечері лягав – були це його кошмари.

* Лотай – Калужниця

Аж з подальшими роками безодня ями меншала, мало-помалу зникнув й водянник і гадюк все було дедалі менше, хіба іноді вуж брижить поверхню води. Але все ж таки Томаш уявляв її глибину у порівнянні з гірським плесом, яке приховує легендарні скарби давніх предків, передусім скарби ватажків.

Дивлячи зверху Пашіки, поверхня ями, обросла навкруг травами, нагадує око, що глядить до небес. Бувши старшим підлітком, він втішався гледіти на воду в ямі, мов на екрані бачив все, що діється на небі, на хмари, які плвли на мадари, на каню, яка просить води, на ширяючих яструбів, які підстерігають курок.

Бомбова яма була сажалкою для жаб. Свого часу виглядало, мовби була для них природною плацентою. І під час літніх вечорів від ями лунав нестримний концерт. Аж коли роками поминув, аж тоді усвідомилося, що це не було настирливе квакання гидких жаб, але що це був дивовижний концерт.

Коли з ровесником Юрком виростали із шортів, знайшли для себе розвагу під час канікул, крім того, що у бомбовій ямі випускали дерев'яні, або паперові човники, кораблики, які їм попливли аж в Америку, ще знайшли таку забаву, що надували жаби з бомбової ями так, що їм засунули у задній отвір суху соломку, а до другого кінця соломки ротом надули воздух. Надуті жабки з розтягнутими ногами лежали на поверхні, без руху, мов вареники. Томаш тоді гребувався жабами, але не хотів в очах Юрка бути боягузом, ну і так надув, може, дві жаби. Юрко надував, мовби це були мішки від лимонаду. У нього не було проблеми з'їсти цілого рака й з панцирем, а коли було треба побитися об заклад, то він з'їв цілого хруща. Коли б бачила його мама, яка прискіпливо дбала про його здоров'я, то певно посивіла б. Томаш тоді не усвідомлював, що жабам рвуть нутрощі. Для них це була забава.

Дійшло і до цього, що і йому почало біля ями рвати душу. Стара Вовканя – тодішня верхня сусідка - дала хлопцям банкнот – одну паперову коруну та полотняний мішок з трьома котиками, щоб їх утопив у бомбовій ямі, і щоб порожній мішок повернув, бо він ще буде придатний біля обійстя. Було це жахливе видовище, як це сліпе створіння боролось за своє життя. Юрко їх дерев'яною паличкою повторно тиснув під воду. Коли здавалося, що кошенята не впливуть, що буде кінець цим мукам, котики впливли на поверхню. Томаш не витримав. Втік. Блював. Юрко насміхався йому, реготів, що він баба. Коли Вовканя віддавала Юркові мішок з котятами, вона хрестилася та просила Всевишнього вибачити її гріхи, бо вона неспроможна всіх прогодувати. Одне кошеня собі залишила.

У потоці нічого не топилося, це була жива вода. Вода у бомбовій ямі, це була мертва вода.

Крім кошенят, топили і щенят. Шершеньові та їхні верхні та нижні сусіди кидали у яму непотрібний мотлох – старі оббиті дзбанки, старі іржаві коси, діряві відра, бляшанки, позбавлялися гвинтівок, пістолетів, гранат. Коли мав прийти до села дільничний трясти за самогоном, Войтко там викинув самогонний апарат.

Теж яма послужила Томашеві протягом зими, коли замерзла. Він там вивчив кататися на ковзанах. Мороз створив на ямі гладенький прозорий та твердий лід, але й побоювався, щоб лід не проломився. Тривожила його безодня глибина, попав би між потоплені котики, цуценята, аж спиною проколов його біль, якби нашттовхнувся на іржаві коси, склянки...

Томаш перевертається у ліжку з боку на бік, але сон блукає на задвірках.

Вікторія АМЕЛІНА

Дім для Дома

(Уривок з роману)

Пудель як зброя

пси не бачать себе у дзеркалі. Та попри те, що я ніколи себе не бачив, нескладно здогадатись, як я виглядаю. Білий пудель надто високого зросту, висока скуйовджена гривка, симпатичні манжети на лапах. Щоправда, шерсть на лівому вусі помітно темніша й має брунатно-жовтий колір, – я чув, як про це говорили ще при покупці – дефект! Хоча, сподіваюся, й така прикрість не завадила б мені зіграти, приміром, пуделя Артемона у виставі «Бура-

тіно, або Золотий Ключик». З мене вийшов би непоганий актор, і я в зубах підносив би головному герою великий картонний ключ.

Чоловіка, який купив мене маленьким дурнятком у 1991-му, я завжди називав Господарем, інші – звали і звать Борисом. Або Борисом Андрійовичем.

Коли він купив мене, мені був лише місяць, але я вже демонстрував неабиякі успіхи. Я розплющив очі – це сталося десь на десятий день мого існування. Я почув звуки – це сталося на одинадцятий. Першим, що я побачив, був не сосок моєї великої білої матері й не мої брати, а календар на стіні. Вітер із прочиненої хвіртки теліпав цей календар, і три фігури, схилені над одною-єдиною чашею, беззвучно тремтіли, наче від холоду. Наступного ранку я почув людські голоси. Вони здалися мені божественним співом, найпрекраснішим, що я коли-небудь чув – бо так, я ще не чув нічого. Та коли покупець прийшов за кілька десятків однакових днів, я вже знав, що розмовляють не ангели з календаря, а люди, знав, що я не найслабший з-поміж братів, знав, що скоро прийде покупець. Знав навіть, чому сипле білим чужим за вікном – бо тепер зима. Тож коли жінка, перша з-поміж усіх жінок, яких я на правах пса, не чоловіка, називатиму своїми жінками, перегорнула сторінку календаря, я вже розумів, що це означає: всі ми пережили зиму. Й тепер будемо жити.

Так, я демонстрував неабиякі успіхи. Покупцю Борису тоді було тридцять два, й він теж був людиною неостанньою: встиг закінчити географічний, вступити до комсомолу (чи навпаки – здається, не вступивши до комсомолу, важко було закінчити університет?), одружитися, запліднити дружину донькою (чи в іншому порядку?), одружитися вдруге, облишити комсомол, розлучитися знову, позичити великі гроші в одного з безлічі комсомольських друзів, поїхати до Угорщини з великою клітчастою сумкою, повернутися й заснувати бізнес, і купити авто, а потім продати й купити інше, і купити мисливську рушницю, і купити мене...

Так, я маю визнати: Господар купив мене як рушницю. Пудель ж бо французькою, здається, «caniche», а тому має ловити «canards»* – за визначенням.

* Canards — з фр. «качки».

Це так само правильно, як те, що людина мусить таки бути людиною, українець – українським, росіянин – російським, поляк – польським і таке інше. Та, скажу чесно, на мою скромну собачу думку, все це не вельми добре працює. Повсякчас хтось відмовляється відповідати своєму імені. Чи просто не може впоратися?

Борис Андрійович точно не знав французької, тож я так ніколи й не дізнаюся, чому він обрав мене. Думаю, продавці-родичі його просто вмовили. Розповідали, як чудово великі пуделі полюють на диких качок. Мовляв, цей Домінік із дефектним вухом – нащадок справжнього мисливського роду. Борис повірив? Незручно було відмовитися?

– Незручно живим у могилу лізти, – так він любив повторювати.

Ймовірно, це просто не був для Бориса аж надто важливий вибір. І те, як склалося все моє життя, – результат випадковості. Хоча іноді, лише іноді, я уявляю, як Господар побачив маленьке біле щеня – мене – й полубив без вагомих причин. Зовсім не тому, що я вмю ловити качок. Тим більше, я і не вмю.

У мисливському товаристві, в яке Господар мене привів, з мене всі сміялися. Особливо смішним я був, коли вперше опинився в човні – я ледве його не перевернув, а надто – коли почув перший постріл. Господар сердився. Спочатку не на мене – на тих сміхунів і трохи на себе – за те, що все це затіяв. Уже тоді він, мабуть, приглядався до інших, нормальних собак. Та все одно, він був моїм господарем.

– Ти рано його взяв. Це ж щеня, – дуже тихо сказав той, хто стріляв, і закупив сигарету – його всі називали Мисливцем, бо був він наче народжений для полювання, до того ж нічого більше про цього чоловіка не було відомо – тільки те, що він добрий Мисливець і звати його Вадимом.

Інші лише сміялися. Особливо, після третьої пляшки. Та Господар не здався:

– Смійтесь-смійтесь, ще побачите мого Домініка.

Тоді я ще був Домініком. Це необхідність короткого, наче той постріл, назвиська для справжнього мисливського пса перетворила Домініка на Дома.

Господар казав: десь у Альпах є гора, яку звать точно так – Домом. І верхівки її теж білі й нерівні, як моя гривка. Мій Господар був трохи романтиком. Інші мисливці – ні. Й вони насміхалися з мене ще дужче. Тільки один не сміявся, той Мисливець на ім'я Вадим. Він мовчав і купив, і так ніколи й не схибив. І всі трохи боялись його, і мабуть, хотіли бути на нього схожими. Я – дуже хотів.

Тільки незрозуміло, як із господнього пса я міг отак запросто стати горою? Та потім звик.

А Господар все вірив у моє майбутнє, намагався допомогти стати справжнім собакою. Він же добра, проста людина. Не дивіться на будинок, який він буде для себе – дах лишилося перекрити – триповерховий, схожий на той величний замок, що я потім часто бачитиму на малюнках господареві доньки Марії.

Ні, Борис дуже простий і щирий. Ось послухайте. Колись він закохався в дівчину з царським ім'ям Тамара, теж студентку, доньку полковника, який саме поселявся на пенсію на заході України, у Львові. Поселявся, до речі, неохоче – просився трохи східніше. Доньки ні слова не знали українською. Хіба що кілька тих лагідних словечок, якими батько-полковник звертався до

них. А у Львові, казали люди, навіть лекції в університеті дехто читав *отією мовою*. Та доля ніби вела кохану Господаря саме до Львова. Тож Борис чкурнув до того дивного західного міста – просити руки Тамари в суворого полковника. Хотів забрати кохану звідти – кудись у центр тої географії, яку вони ось-ось довчать в інституті. Під час поїздки в Господаря вкрали всі гроші й зворотний квиток. Просити допомоги в майбутнього тестя Борис не наважився – вистачило просити руки. Зате наважився їхати «зайцем». Переховувався від контролерів у тамбурах, бігав вагонами – й то все була звична справа, хто й коли за проїзд «зайцем» втрапляв у неприємні історії? Та Господар примудрився попастися. Пробирав читати втомленим контролерам Петрарку, замінюючи ім'я Лаура на ім'я Тамара. Врешті опинився на проміжній станції без копійки, недалеко й утікши від того Львова. І далі вже він ішов пішки, марно даючи телеграми на випрошені кілька рублів – усі роз'їхалися у відпустки, а матір він не хотів хвилювати. Вагітну наречену – також. Ішов, беручи молоко та хліб у бабусьок від Тернополя і до Харкова, розважаючи байками співчутливих водіїв автобусів і мовчазних далекобійників, вивчаючи ногами цю свою географію. Оце тоді, мабуть, він навчився нарешті домовлятися й виживати.

Думаю, був він, як я, трохи наївний. І навіть напrawdę мріяв після інституту вчити дітей – щоправда не географії, а історії. Господар вважав, у брехливій історії СРСР закладено (як закладають, мабуть, вибухівку?) багато істин: і самопожертва, і спротив злу, і безкорисливість, і любов до ближнього – це ж у справжній історії цього не було...

– У справжній історії цього і бути не може, – зітхав. – Людей треба переконати, що вони великий народ, і тоді вони обов'язково здійснять щось велике.

– А якщо в чомусь іншому переконати? – не відставали приятелі, поки Господар розливав щось ядуче по гранчаках.

– Це у чому ж?

– Ну от, наприклад, переконаєш ти цього пса, що він справжній мисливець. Але ж не зможе він... А ти вже його переконав, що він твій мисливський пес...

Господар відмахувався: народ – не пес. Народ усе може, усе виносить, усе приймає. Народ, як справжня любов. Треба лише правильно вчити.

І Господар таки вчив трохи. Вставляв моралізаторські байки з радянських підручників історії в свої географічні класи, просувався «по комсомольській лінії». Дружина Тамара ревнувала – до учениць старших класів, до комсомольських красунь – знала, як там «усі з усіма». Сама теж була й комсомолкою, і красунею. Потім Господаря прийняли до партії... Борис любить розповідати про ті часи.

А тепер? Тепер він торгує чимось у великому місті. Чим? Мабуть, будинками. Чи цеглою для будинків? Чи тракторами? Чи лісом? А може, пшеницею? Годі зрозуміти. Здається, Борис продає все.

Я не можу второпати розмов про «бізнес» – надто багато слів, а запахи однакові. Господар приходять додому й пахне гидким сигаретним димом, іноді – порохом, так, наче з полювання. Каже, полювати треба – як жити, жити – як полювати. Прямо філософ. А великі руки його завжди пахнуть, як гроші у гаманці.

Наш будинок стоїть за містечком Новерськом – там, де починається ліс. Стара хата з блакитними віконницями, в якій ми живемо, невелика, та поруч Господар уже майже добудував нову.

Цеглу возять з іншого боку міста – там розбирають старий і, мабуть, нікому

не потрібний радянський завод. Добру справу роблять, я думаю. Й заодно будують високі будинки для себе.

– Бо треба, псино, якось тут виживати. Жити – як полювати. Січеш?

Ліс

Новерськ тільки в уявленнях чужинців жахливе місце, насправді ж довкола прекрасні озера й ліси, де полюють на птахів, кабанів, козуль. І добре чути – й добре, що люди цього не знають – запах справжнього вовка. А втім, я ж його ніколи не бачив. Тож, можливо, це був запах не вовка, а того загадкового звіра – чупакабри, про яку торочитимуть по телевізору лише років за десять. Можливо, я перший відкрив її в нашій країні?

Тоді десятиліття чупакабри ще не розпочалося, тоді ще був час вовків. А поки люди не назвали чупакабру чупакаброю, я її не впізнавав. У словах. – вся людська влада. Й коли ми йшли на полювання, я скавучав, боячись вовка.

Коли заходиш до лісу, все змінюється. Світ обертається повільніше, запахи стають вагомішими. У лісі все має значення. Кожен слід, кожна межа.

Дитинство скінчилося, у мене тепер – робота. Нормальна собача робота.

Завдяки товстій шерсті я можу плисти в крижаній воді, завдяки чуттю – шукати качок, які причаїлись за очеретом, наче достиглі наречені у нетрях радянських багатоповерхівок аж на тому кінці Новерська. Я вмію сполохати цих наречених вчасно, саме тоді, коли Господар цілить у них з рушниці й готовий стріляти. Як у дитинстві: Будь готовий! Завжди готовий! – мисливці жартують так, коли вип'ють, і лиця тепер такі червоні, як раніше піонерські галстуки.

А коли качка впаде з небес, я вмію принести її людині. Я вмію, бо я – пес. Я маю це вміти.

Тільки чомусь все не так просто.

Качки – обережні й хитрі птахи, до них так легко не підібратися. Вони відчувають мене, наче життя навчило їх заглядати в найближче майбутнє. А якщо качку потривожили, налякали – вона ще довго не повернеться на старе місце. Можливо, навіть ніколи?

Треба опанувати себе. Плисти дуже тихо. Й лише в потрібний момент сполохати пташку, аби вона полетіла – в останній раз, і – плюх!

Ми вперше пішли до лісу наприкінці травня. Взагалі-то весною на качок полювати не можна. Весною полюють лише на качурів. Качкам потрібно дати трохи часу, аби виростили нових каченят для нас.

Та Мисливець, той, що майже не насміхається з мене, каже:

– Правила можна порушувати, коли ніхто не стежить за їх виконанням.

– Ну що, Домініку, будемо вчитися? – чи то питає, чи то стверджує Господар й батьківським жестом тріпає мою білу гривку.

Ми будемо в лісі майже кожної суботи. Аж до того часу, коли качки нарешті втечуть від нас у теплі краї, розлетяться з озера, захопленого зимою, як люди із завойованого міста. Я побачу качок високо в небі, так високо, здається, що раніше я бачив на такій висоті лише літаки з військового аеродрому неподалік. І тоді я раптом подумаю, що добре, мабуть, бути качкою. В качок є вирій. Я ще не знаю, що означає це слово, та мені здається, вирій – те ж саме, що й дім, те місце, де твої запахи завжди незмінні та справжні, чекають на тебе так, наче ніхто й ніколи з цього дому не йшов. І ніколи не піде.

Вполював я того сезону лише трьох качок. Майже трьох. Третю, вірніше, третього – Вадим підстрелив погано. Чи, може, й добре, він же завжди стріляє добре, – просто качур чомусь хотів жити. Сіпався, бив мене своїм крилом, як кулаком Господар, булькотів щось, наче кликав на допомогу. І я – відпустив качура.

Вода в озері під Новерськом завжди така каламутна, що крові у ній не побачиш, але її ж – чути. І чути в крові страх. Але в крові того птаха було щось ще. Щось, крім страху. І я відвернувся й поплив, голосно плескаючи, подальше від того місця.

Якщо чогось раніше не зустрів, це важко впізнати – як ту чупакабру. Та я тепер згадую, і мені здається, що в крові птаха я тоді вперше почув лють.

Господар розізлився. Він теж з розмаху вдарив мене. Качур перестав сіпатись там, в очереті.

Тихо.

А наступного дня пішов дощ. Птахи піднімалися високо, так, що зникали над сірими хмарами. Я хотів бути качуром, але мій вирій – мій дім – був у домі Господаря.

– Обираючи пса для такої справи... – повідав великий дядько з запахом цигарок і хворого шлунку, – треба переконатися, що він підходящий. Ну ти що... Це ж навіть не той вид пуделя.

– Що ти верзеш? Він просто надто голосно б'є лапами по воді, передчасно сполохує... Малий ще, навчиться. А вчора, то...

– Та він тобі що, людина? Що ти йому поясниш, як інакше плисти чи що? Тренера йому винаймаєш з плавання? – чоловік засміявся. – Ну, а вчора! Що це взагалі? Кажу тобі, він не здатний!

– Ай! Йди до біса! – Господар сердився і глитав настоянку з різким запахом.

Але великий із хворим шлунком далі провадив, що з шерстю моєю щось геть не так, що бувають пуделі з кучерявою – як ось у мене, а бувають із «шнуровою». Я не міг уявити, як це, та, мабуть, схоже на шнурівки кросівок Господаря. В мене справді шерсть не така. Неправильна.

– Він придатний хіба що вівці пасти, – дядько виголосив це, наче вирок.

Та він, здається, і працював суддею.

Суддя та Господар ще сперечалися, й тільки третій усе мовчав і курился. Той, що завжди мовчав і курился, і ніколи не схибив.

Ось може людина зватись Вадимом й не мати жодної вади. І може пес зватись Господнім Псом, а бути таким невдахою, таким свідченням геть не господньої, а дуже людської природи – чи то здатності, чи то навіть любові до помилок.

Розділ 2

Календар

На календарі, що висів при вході до старого будинку Господаря, був 1992-й рік і голі жінки. Це був уже другий календар після бердичівського із Трійцею, що запам'ятався мені. Я вже довіку звертатиму увагу на календарі.

Ляльки

Знаю, нечесно так ставитися до своїх обов'язків. Бо з яким же задоволенням я вгризаюся у кістки або – якщо пощастить – то й в соковите м'ясо. То що ж я хочу, аби хтось інший вбивав замість мене? Треба жити так, як їси. Господар має рацію, певно: жити – як полювати.

Тільки пізно. Борис тепер бере мене до озера, здається, тільки з жалю – з жалю дозволяє приносити в рожевих зубах мертвих птахів, з жалю відпускає до води, коли зойки замовкнуть. Господар знову полую без мене, – як правитель, який не довіряє нікому, сам страчує заколотників-злочинців.

А качки й справді почали уявлятися мені злочинцями. Вони якось винні в тому, що прилітають на озеро, хоча знають, що в цих лісах полюють. І в тому, що піддаються нашим найпростішим прийомам.

Виготовляєш опудала, встановлюєш кілька на видноті. Здалеку здаватися: це справжні качки застигли посеред води, як люди посеред площі. Насправді ж, це просто ляльки ганчіркові на мотузці. Чим більше ляльок, тим краще: вони дешеві, та й грошей не шкода. Річ же не в грошах, а в ідеї – у справедливості, якщо завгодно. Хоч я цієї справедливості й не розумію. Та Господар упевнено каже: хто хоче обманутися, заслугує бути застреленим. І долоні його ще сильніше пахнуть порохом і гаманцем зі шкіри.

Втім, занадто багато ляльок – теж недобре. Опудал має бути стільки, скільки потрібно, аби справжня качка вирішила приєднатися до своїх – зімкнуті ряди. Качки дурні, хочуть чомусь, аж до смерті, триматися купи, бути одне із одним.

Коди наставите ляльок на озері, сховайтеся та чекайте з рушницею напоготові. Якщо будете терплячими й незворушними, підстрелите кількох птахів.

Маша

Маша – дитина Господаря. Та, яку він ростив із донькою полковника ще тоді, коли вчив дітей неправдивій, але повчальній історії – замість безідейної географії. Та ростив недовго. Коли Маша була ще зовсім мала, з її матір'ю та Господарем трапилася сумна історія. Поїхавши до казкової країни Чехословаччини, Господар випадково зрадив дружині з красивою, але, вочевидь, не дуже моральною комсомолкою. Щоправда, поїздка виявилася й не зовсім марною – крім звістки про зраду й вагітність, яка пізніше виявиться вигадкою, Господар, як чесна людина, привіз із Чехословаччини подарунки та люстру з богемського кришталю – просто шикарну.

Машина мати так і не пробачила зради, щось не давало їй забути образу – можливо, якраз та прекрасна люстра над головою, а може, дурний характер, що передався їй від батька-полковника. Втім, чотирнадцятирічна Маша навряд задумувалася про все це. Я й сам нічого цього не знав і щасливо не знав би й досі, якби не те останнє полювання...

Маша приїхала під кінець літа. Вглядалась у мертві голови кабанів й опудала впольованих качок у новому великому домі – не лякаючись, ніби все життя вона жила серед опудал. Відповідала на все: так, ні, не знаю – наче солдат. Дуже тихий, маленький солдат. Коли ж починала говорити, очі її світилися, й вона ніби була вже не тут, в Новерську, а в далеких місцях, з її минулого. Ця

дівчинка, здається, любила все велике, величне навіть. Наше озеро було для неї занадто малим. І це попри те, що сама Марія була найменшою дівчинкою, яку я коли-небудь бачив. Хоча я, якщо чесно, бачив у Новерську не так багато дівчат – може, й жодної. У нас все більше бабусі з сірими кучериками, що стирчать з-під хусток. У Маші – товста темно-руда коса. Маша дивитиметься, як я принесу сьогодні в зубах скривавлену качку. Господар питає доньку: тобі подобається на полюванні? Й Маша, як маленький тихий солдат, обов'язково відповість батькові: так. Але ж я бачу – їй не подобається...

Господар підносить рушницю в небо, наче хоче його розстріляти... І тут я чомусь кричу. Тобто я, звісно, гавкаю. А на мене кричать. І хтось сміється позаду, а хтось каже:

– Не матюкайтеся, тут дитина.

І ще:

– Заберіть цього тупого пса.

Так все й вирішилося. Я все зіпсував. Розлякав качок на озері. Качки – не такі й дурні. Довго не повертаються на місце, де їх сполохали.

Тож тепер у лісах під Новерськом на кілька пташок більше, ніж могло би бути, й менше на одного-єдиного пса – мене. Думаю, замість мене Господар взяв собі нормального собаку.

Але Господар любив мене, як умів.

Ви, люди, може, не усвідомлюєте цього, та кров завжди пахне по-різному. Пахне страхом чи щастям, ненавистю чи бажанням. Кров усіх вас видає. Принаймні мені.

Дорога до Львова

Дорогу від Новерська до Львова вистилають тумани. Стеляться, прикриваючи й без того невидиму дорожню розмітку. Може, тумани й з'їли її, білу захисну лінію, – тумани, дощі й протектори великих машин.

Воді пливуть за світлом на поворотах. Тут нікому не хочеться бути першим, бо нічого не видно попереду. Крім маячків того, хто був на твоєму місці на мить раніше. Перед тобою червоні вогні, білі – назустріч. Є така загадка, не знаю вже, де почув: дві ріки, біла й червона, течуть поруч, як зустрінуться – буде горе.

Погано, що не видно розмітки. Машине волосся липне до скла. Я лягаю на її голі коліна, щоб їй – тепліше. Вона ж його донька. Господаря. Він ще поруч, хоч і везе нас геть. І в цю мить я не знаю, як житиму без нього. Птах був того не вартий...

Господар накупив для доньки подарунків. Я – теж подарунок. Подарунки – це замість чогось важливого – замість розмови.

Я знаю як це важливо – говорити. Коли тобі бракує чогось, уже знаєш його вагу... Може, вони ще поговорять? Не тепер, але коли Господар повернеться. А я все собі повторюю: Господар повернеться. Бо що я ще можу? І дівчинка мовчить. А вона ж могла би мовляти, погрожувати, благати. Говорити хоч як.

Коли вивантажують речі з машини й Господар знову сідає за кермо, я вибігаю на порожню нічну дорогу.

Коли від тебе ідуть, треба бігти слідом і голосно гавкати – або кричати – що вмієш. Чи краще було би бігти мовчки, не видаючи себе? Березти сили. Рво-

нути аж до Новерська чи Києва, чи... та хоч до Сан-Франциско! – куди б не поїхав Господар. Бо хто я тепер? Чий?

Фари засвітилися, готові влитися в червону ріку. Мотор загарчав на мене, як хижий пес. І Маша схопила мене за ошийник. Вона все розуміє: бо теж хоче бігти за батьком.

Невеличка жінка з втомленим обличчям підіймає валізи: – Пішли, доню.

Не пішли. Побігли – за червоними вогниками. Маша не одразу мене відпустила й бігла разом зі мною чи, певно, прикриваючись мною, моєю вірністю. Автомобіль загальмував. Так голосно, що люди в сусідніх будинках й птахи на деревах, певно, прокинулися – визирнули з-під ковдр і крил.

Я думав, Мата нарешті щось скаже. Я сподівався на неї. А вона голосно дихала та мовчала. Й тоді Господар з розмаху заїхав мені по носі – як тоді, за качура. Як завжди. Майже не боляче.

Господар сказав:

– Тут дім! – як команду дав.

Дивна команда «Тут дім!» – я назавжди запам'ятав.

І ми пішли до мого нового дому. А Господар стояв і дивився вслід, щоби ми й не подумали бігти за ним.

Та Господар любив мене. Всі це знають. Клянуся своїм собачим чуттям, я чув запах любові й смутку. І навіть увечері вулиця все ще пахнутиме отак – любов'ю та смутком – аж до наступного ранку. Людям здаватиметься, ось-ось піде дощ. Але більше ніхто ні від кого в те літо не піде.

Новий дім

Залізна брама. Сходи пахнуть спиртом, котами і молоком, а ще... Хай мені бультер'ер! Слідів так багато, аж нудить. А блювати перед дверима – кепський початок знайомства.

Я ледве плетуся, й на сходах мені ввижається чоловік з чорними вусами. В руках у нього тростина, набалдашник – у формі голови пуделя. Чоловік спускається нам назустріч – кожним прольотом. Знову і знову. Що за..

– Доброго ранку, Ярослав Теодоровичу.

– Добридень, пані Тамаро, – каже чоловік на рівні третього поверху, я дивлюся – тростина зовсім звичайна, без голови. – Мій Лумп до вашого під'їзду забіг, зараза. Ви не бачили? Ой, а це?..

– Пес, так. Подарували ось.

Чоловік сміється. Каже, гарненький я. На набалдашнику знову з'являється моя голова. І я обіцяю собі ніколи більше не дихати в цьому під'їзді. Я ще не знаю: в цьому місті всюди так. Сотні отруєних місць – під'їздів, будинків, сходів, доріжок в парку.

Я боюся людини з тростиною, її Лумп – мабуть, чорний великий дог або безсовісний бультер'ер. Я ненавиджу ці породи. Але чоловіка знову немає – назустріч нам летиться темрява.

Тамара мучиться із замком, аж поки зсередини їй не допомагає, штовхнувши двері, ще одна жінка. Цікаво, а чоловіки тут є?

– Дом! Заходь! – командує Маша пошепки. Маленький тихий солдат.

І я заходжу. Тут дім. Тут дім. Дім?

Новий дім для Дома.

Помер письменник Мілан Кундера

У Парижі 11 липня цього року помер відомий письменник чеського походження Мілан Кундера. Він прожив у столиці Франції майже 50 років та помер у віці 94 років. Він писав чеською та французькою мовами. Мілан Кундера – автор книг «Жарт», «Нестерпна легкість буття», «Вальс на прощання», «Безсмертя», «Життя деінде». Оповідання «Невдала гра в автостоп» із збірки оповідань «Смішні любові», яка вийшла 2001 р. українською у львівському видавництві «Класика». Автор перекладу – Віктор Шовкун.

Мілан КУНДЕРА (1929-2023)

Невдала гра в автостоп

1

Стрілка бензинового лічильника тремтіла майже біля нульової позначки, й молодий водій сказав, що можна тільки подивуватися, скільки палива поглинає ця тарадайка.

– Хоч би нам не застрягнути в дорозі, як минулого разу, – зауважила дівчина (років десь двадцяти двох) й нагадала своєму супутникові ще про кілька випадків, коли їм раптово закінчувався бензин.

Молодик відповів, що він цим ніколи не переймався, бо коли вони були вдвох, усе мало для нього чарівний присмак цікавої пригоди. Проте дівчина була зовсім іншої думки, бо коли бензин закінчувався десь у відкритому полі, це було пригодною для неї і тільки для неї: адже сам він тоді ховався, а їй доводилося вживати та надуживати своїх жіночих чарів, аби зупинити якусь машину й доїхати нею до найближчої бензозаправної станції, а потім проситися в іншу машину, щоб повернутися назад із повною каністрою. Молодик зауважив, що, певно, ті водії, які пускали її до себе, були вельми немилими суб'єктами, раз вона говорить про цю свою місію як про тяжку повинність. Дівчина відповіла (з не надто зграбною кокетливістю), що водії бували навіть дуже милі, але як їй було скористатися з нагоди, якщо вона завжди мала в руках каністру і поспішала повернутися?

– Ти страховище, – сказав він.

Дівчина сказала, що в неї набагато більше підстав назвати страховищем саме його. Один Бог знає, скільки молодих жінок зупиняли його на дорогах, коли він їздив без неї. Не знімаючи руки з керма, він обняв її за плечі й цмокнув у чоло. Він знав, що вона його любить і тому ревнує. Ревнощі – не дуже симпатична риса характеру, та коли ними не зловживають (себто, якщо вони поєднуються зі скромністю), у ревнощах, попри всі їхні непривабливі ознаки, є щось надзвичайно зворушливе. Принаймні так йому думалося.

І хоч він мав лише двадцять вісім років, вважав, що він уже старий, і був

певен, що знає про жінок геть усе, що необхідно знати чоловікові. А в тій дівчині, яка зараз сиділа поруч, він найбільше цінував якраз те, що досі стрічалось йому дуже рідко – її чистоту.

Стрілка покажчика була вже на нулі, коли праворуч від дороги він побачив фанерний щит, який вказував, що бензоколонка – за п'ятсот метрів. Не встигла дівчина сказати, що їй відлягло від серця, як він уже звертав ліворуч, на заасфальтований майданчик з бензиновими помпами. Біля тих pomp стояв величезний бензовоз із пузатою цистерною й наповнював їх через товстий шланг.

– Доведеться зачекати, – сказав він і вийшов із машини. – Він ще довго тут буде? – крикнув, звертаючись до заправника.

– Ще хвилину.

– Знаю я ваші хвилини.

Він збирався уже сідати назад у машину, коли побачив, що дівчина теж вийшла.

– Перепрощую, – сказала вона.

– Ти куди? – спитав він умисне, щоб її збентежити.

Минуло вже понад рік, як вони познайомились, але вона й досі червоніла перед ним, і він дуже любив ці моменти сором'язливості: по-перше, тому що цим вона вигідно відрізнялася від жінок, з якими він знався до неї, по-друге, – за законом універсальної скороминущості, ці хвилини сором'язливої розгубленості його подруги були для нього дорогоцінними.

2

Дівчина страх не любила просити його (а він часто їхав по кілька годин без зупинки), щоб зупинив машину біля якихось кущів. Її завжди дратувало вдаване здивування, з яким він запитував, а навіщо. Її сором'язливість була безглуздим анахронізмом що вона знала дуже добре. В себе на службі вона відзначала цей факт десятки разів, з неї там сміялися й умисне провокували ситуації, що здавалися їй непристойними. Вона червоніла вже на саму думку про те, що зараз почервоніє. Вона хотіла б почуватися легко у власному тілі, без турбот і тривоги, як це вдавалося більшості жінок, що її оточували. Вона навіть винайшла, для свого особистого вжитку, оригінальний метод самопереконуювання: повторювала собі, що кожне людське створіння отримує при народженні тіло, з мільйона інших, підготовлених, аби прийняти в себе чиюсь душу – так як отримують квартиру у величезному будинку, з мільйоном інших квартир; тіло, таким чином, – це річ випадкова й позаособистісна; щось, виготовлене для загального вжитку й надане тобі в тимчасове користування. Ось що вона повторювала собі, з усіма можливими варіаціями, але їй ніяк не вдавалося підкорити цій логіці свої почуття. Таке розокремлення душі й тіла було для неї чужим. Вона була надто злютована з власним тілом, щоб не відчувати постійно його бентежну присутність.

Це збентеження не покидало її навіть у товаристві її друга; вона знала його вже рік і вочевидь була щаслива, що він ніколи не проводить різниці між її тілом і її душею, тому з ним вона могла жити і душею, й тілом. Це почуття щастя, безперечно, випливало з того, що з ним вона не знала роздвоєності, та від щастя завжди недалеко до сумніву, а сумнівами вона була повна. Наприклад, часто казала собі, що існують жінки набагато цікавіші за неї (жінки, які не знають тривоги) і що її друг, який знав таких жінок і цього не приховував,

одного дня покине її заради котроїсь із них. (Правда, він твердив, що жінками такого гатунку він уже наситився до кінця своїх днів, але вона знала краще від нього самого, наскільки він ще юний.) Вона хотіла, щоб він належав їй увесь, до останку, й сама прагнула належати йому вся до останку, але чим більше намагалася вона віддати йому геть усе, тим більше відчувала, що відмовляє йому в тих radoщах, які дає любов неглибока й поверхова – radoщах флірту. Тож і докоряла собі за те, що не вміє поєднати серйозність свого почуття з легковажністю.

Але в той день вона не терзалася подібними сумнівами. Вона почувалася дуже добре. То був перший день їхньої відпустки (двотижневої відпустки, перспективою цілого року, в якій сходилися всі її мрії), над ними здіймалося голубе небо (цілий рік вона переймалася болісною тривогою, чи буде воно голубим), і друг її був поруч. Почувши «ти куди?», вона почервоніла й без слова пішла (власне, побігла) геть. Обійшла бензозаправну станцію, що стояла в чистому полі, а за якусь сотню метрів (у тій стороні, куди вони мали їхати) починався ліс. Вона попрямувала туди й з відчуттям щасливої розслабленості сховалася за кущем. (Навіть радість, яку вселяє нам присутність коханого, ми переживаємо в усій повноті лише наодинці з собою.)

Потім вийшла з лісу на дорогу. Звідти було видно станцію – великий бензовіз уже відїхав, і їхня машина підїхала до червоної помпи. Дівчина пішла вздовж дороги, лише вряди-годи озираючись, чи він не їде. Нарешті його побачила й стала махати йому, як махала б кожна жінка на дорозі, намагаючись спинити незнайому машину. Автомобіль пригальмував і зупинився якраз навпроти. Молодик опустив вікно, всміхнувся й запитав:

– Куди вам, панно?

– Ви їдете до Бистриці? – й собі запитала вона, кокетливо всміхнувшись.

– Атож, сідайте, – сказав він, відчиняючи дверцятя.

Вона сіла, й машина зрушила з місця.

3

Молодик мав за щастя, коли бачив її в доброму гуморі; це бувало не так часто, при тяжкій роботі (неприємна атмосфера, багато понаднормових неоплачуваних годин) та ще й хворій матері удома. Вона швидко втомлювалася, нерви мала розладнані, їй бракувало певності себе, й вона легко піддавалася почуттям тривоги й страху. Тому будь-які ознаки веселості у ній він сприймав з ніжною турботливістю старшого врата. Він усміхнувся і сказав:

– Мені сьогодні пощастило. За всі п'ять років, відколи я воджу автомобіль, мені не траплялася така гарна любителька їздити автостопом.

Вона завжди з вдячністю вбирала в себе кожен його комплімент.

Аби їще трохи потримати в собі його тепло, вона сказала:

– А ви гарно вмієте брехати.

– Хіба я схожий на брехуна?

– Ви схожі на чоловіка, який любить брехати жінкам, – сказала вона, і щось від її давніх сумнівів непомітно для неї самої виринуло в її словах, бо вона й справді вірила, що друг її любить брехати жінкам.

Здебільшого він дратувався, коли її обсідали ревності, але цього разу можна було пустити її слова повз вуха, бо адресувалися вони не йому, а якомусь незнайомому водієві. Тому він обмежився банальним запитанням:

– Вас це бентежить?

– Якби я була вашою подругою, мене б це бентежило, – в її відповіді прозвучав легкий натяк на моральний докір, проте все решта адресувалося вже чужому водієві: – Але не бентежить, бо я з вами не знайома.

– Жінка завжди легше прощає незнайомцеві, ніж знайомому. – У цих словах теж вчувався легкий моральний докір, адресований його дівчині. – Оскільки ми не знайомі, нам легше буде порозумітися.

Вона вдала, ніби не вловила дидактичного нюансу, схованого у цій репліці, й далі адресувала свої слова незнайомому водієві:

– Яке це може мати значення, – адже через кілька хвилин ми з вами розлучимося.

– Чому? – запитав він.

– Я ж вам, здається, сказала, що мені тільки до Бистриці.

– А якщо і я зупинюся там разом із вами?

Тут вона підвела на нього погляд і зауважила, що він достоту такий, яким вона його уявляла в ті наповнені розпачем години, коли її діймали люті ревності. Вона злякалася грайливості, з якою він звертався до неї (тобто до незнайомої йому любительки їздити автостопом) і яка видавала у ньому досвідченого звабника.

Тому вона відповіла з провокативною зухвалістю:

– Хотілося б знати, що ви там робитимете зі мною?

– Мені не довелося б довго думати над тим, що робити з такою гарною дівчиною, – відповів він галантно, і, знову ж таки, ці слова були адресовані радше його дівчині, ніж уявній любительці їздити автостопом.

Вона сприйняла цей комплімент з таким відчуттям, ніби спіймала його на гарячому, ніби вирвала з нього зізнання завдяки витонченому лукавству. Зненацька її пійняло швидкоплинне, але гостре почуття ненависті, і вона сказала:

– Ви плутаєте свої бажання з реальністю!

Він уважно подивився на неї: вперте обличчя дівчини скривилося від болю й відразу. Він відчув дивну жалість і спробував уловити її справжній погляд, такий йому знайомий (простий і дитячий, як він завжди казав). Він нахилився до неї, обняв її за плечі й, бажаючи припинити гру, назвав її на ім'я.

Але вона випручалася, кажучи:

– Ви надто швидко переходите до діла.

– Пробачте, панно, – сказав він ввічливим тоном.

І втупив погляд у дорогу перед собою, не промовивши більше ні слова.

4

Напад ревності минувся їй так само швидко, як і настав. Вона мала досить здорового глузду, аби зрозуміти, що все це тільки гра, їй навіть подумалося, що вона виставила себе в кумедному світлі, коли відштовхнула друга, знетямившись від ревності; їй би не хотілося, щоб він це збагнув. На щастя, вона володіла рідкісною здатністю міняти мотивацію своїх дій після того як вони вже сталися, й тепер вирішила, що вона відштовхнула його не зі злості, а просто щоб продовжити гру, легковажність якої так добре пасувала до першого дня відпустки.

Отже, вона знову стала любителькою подорожувати автостопом, яка відштовхнула водія, що надто скоро перейшов межу, але зробила це тільки для

того, аби відтягти момент, коли вона остаточно здасться, підсипати до страви більше перцю. Вона ледь повернула до нього голову і сказала з ласкавими нотками в голосі:

– Я не хотіла вас образити, пане.

– Пробачте, я більше вас не торкну, – сказав він.

Він нагнівався, бо вона не захотіла його зрозуміти й стати самою в ту мить, коли цього захотілося йому; вона вперто не бажала скинути свою маску, і він переніс свій гнів на ту, кого вона грала – незнайому любительку автостопу, і зрозумів відразу, яку роль потрібно грати йому: він відмовився від галантних люб'язностей, які були тільки кривими спробами зробити приємність своїй подрузі й став чоловіком твердої вдачі, що у взаєминах із жінками наголошує на брутальних аспектах чоловічості – твердій волі, цинізмі, самовпевненості.

Куди ділася турботлива ніжність, з якою він звик ставитися до своєї дівчини? Це правда, що до їхнього знайомства він не був надто делікатний із жінками, але ніколи не був чоловіком грубої, сатанинської вдачі, бо не відзначався ані силою волі, ані браком сумління. Те, що він не був чоловіком такої вдачі, тільки розпалювало в ньому бажання стати ним. Бажання, звичайно ж, досить-таки наївне, але що тут удієш: дитячі бажання вислизають з усіх пасток, які на них наставляє дорослий дух, і часто супроводжують його до глибокої старості. Отаке-от дитяче бажання і вхопилося зараз за нагоду втілитися в підсунуту йому роль.

Саркастична відстороненість молодика влаштувала дівчину, бо визволяла її від неї самої. Бо сама вона – це були передусім ревнощі. А як тільки її друг перестав виставляти напоказ свій талант звабника, ревнощі втихли. Вона могла забутися й віддатися своїй ролі.

Своїй ролі? Якій? Ролі, запозиченій з поганої літератури. Атож, вона зупинила машину не для того, аби кудись доїхати, а щоб звабити чоловіка, який сидів за кермом; любителька подорожувати автостопом була всього лише нищою звабницею, яка вміла пускати в хід свої чари. Дівчина влізла в шкуру цієї кумедної героїні поганого роману з легкістю, що здивувала й привела в захват її саму.

Ось такими вони й сиділи поруч у машині: водій і любителька подорожувати автостопом – двоє людей, незнайомих і чужих одне одному.

5

Найжаданішою і найнедосяжнішою мрією молодика було прожити своє життя якомога безтурботніше. Його життєва дорога була визначена з невблаганною точністю: праця не тільки забирала у нього вісім годин на добу, вона ще й заповнювала решту дня обов'язковою нудьгою всіляких зборів, засідань та роботи, яку доводилося брати додому; вона проглядала з очей його численних колег навіть у ті жалюгідні рештки часу, що лишалися йому для приватного життя, якого він ніколи не вмів сховати і яке не раз ставало темою для пересудів та обговорень. Навіть два тижні відпустки не давали йому відчуття волі чи бодай авантюрної невідомості. Над ними також нависала сіра, сувора тінь запланованості: через брак закладів відпочинку доводилося за півроку наперед замовляти собі кімнату в Татрах, а для цього була потрібна ще й рекомендація профспілкового комітету з місця його праці, комітету, чий всюдисущий дух ні на хвилину не переставав стежити за всіма його діями та вчинками.

Він якось змирився з усім цим, але іноді його переслідувало моторошне видіння дороги, якою він утікає від когось під чужими поглядами, не маючи змоги нікуди звернути. Це видіння постало перед ним і тепер, тільки щось замкнулося, і уявна дорога злилася з дорогою реальною, по якій котилася його машина; ця несподівана й короткочасна асоціація ідей породила дивне запитання:

– То куди вам, кажете, треба доїхати?

– До Бистриці.

– І що ви там збираєтеся робити?

– В мене побачення.

– З ким?

– З одним паном.

Машина якраз підїхала до великого роздоріжжя. Молодик пригальмував, щоб роздивитися дорожні знаки; після чого звернув праворуч.

– А що, коли ви не з'явитесь на побачення?

– Це може статися тільки з вашої вини, й тоді вам доведеться подбати про мене.

– Ви хіба не помітили, що я звернув на дорогу до Нових Замків?

– Справді? Та ви з глузду зїхали!

– Не бійтеся. Я подбаю про вас, – сказав він.

Відтепер гра набула нової якості. Машина віддалялася не тільки від уявної мети – Банської Бистриці, а й від мети дійсної, до якої вона вирушила сьогодні вранці, – від Татр і від замовленої там кімнати. Реальність гри витіснила дійсність. Молодик віддалявся водночас і від себе самого, і від тієї точно визначеної дороги, з якої досі не звертав ніколи.

– Але ж ви сказали мені, що їдете в Татри, – здивувалася вона.

– Я їду туди, куди мені хочеться, панно. Я людина вільна й роблю те, що мені до вподоби.

6

Уже сутеніло, коли вони приїхали в Нові Замки.

Молодик тут ще ніколи не був, і якийсь час пішов на те, щоб зорієнтуватися. Кілька разів він зупиняв машину й запитував перехожих, як доїхати до готелю. Вулиці були у глибоких вибоїнах, вони згаляли чи не півгодини на численні обїзди та кружляння, добираючись до готелю, який був зовсім близько (якщо вірити перехожим). У цьому готелі не було нічого привабливого, але він був один на все місто, а молодик стомився сидіти за кермом.

– Зачекайте мене тут, – сказав він і вийшов із машини.

Вийшовши, знову став самим собою. Він раптом почав дратуватися тим, що опинився в зовсім непередбаченому місці. Хоча ніхто його не примушував сюди їхати, і, правду кажучи, він і сам цього не хотів. Він вилаяв себе за цю екстравагантність, але потім вирішив, що перейматися не варто: кімната в Татрах почекає до завтра, та й, зрештою, нема нічого поганого в тому, що вони відсвяткують перший день відпустки в трохи непередбачений спосіб.

Він пройшов через їдальню, задимлену, велелюдну й гамірну, питаючи, де тут приймальня. Йому показали на сходи в глибині зали, де під дошкою, обвішаною ключами, сиділа злиняла блондинка. З великими труднощами йому пощастило дістати ключ від єдиної кімнати, яка була ще вільна.

Залишившись сама, дівчина також вийшла зі своєї ролі. Але її не смутило те,

що маршрут їхньої подорожі змінився. Вона настільки покладалася на свого друга, що не ставила під сумнів жодних його дій і без вагань довіряла йому години свого життя. Потім вона уявила собі, що незнайомі жінки, яких він стрічав у своїх подорожах, так само чекали його в цій машині. Дивно, але ця думка не була їй прикра; вона всміхнулася; от і добре, подумалося їй, що сьогодні такою незнайомкою буде вона сама; незнайомкою безвідповідальною й непристойною, однією з тих, до кого вона його ревнувала; їй здалося, що в такий спосіб вона вибиває землю з-під їхніх ніг; що вона зуміла заволодіти їхньою зброєю; тож сьогодні вона запропонує своєму другові те, чого не могла дати досі – легковажність, безтурботність, безсоромність; вона відчула особливу втіху на думку, що сама зможе стати всіма жінками водночас, і так вона сама, вона єдина приверне всю увагу свого коханого й поглине її цілком.

Молодик допоміг їй вийти з машини й провів до ресторанної зали. В одному куточку, посеред розгاردіяшу, бруду та диму він помітив єдиного вільного столика.

7

– Ну от, тепер побачимо, як ви збираєтеся подбати про мене, – задержувато сказала дівчина.

– Аперитив?

Вона не любила спиртного; хоча іноді була не проти випити трохи вина, переважно портвейну.

Але цього разу відповіла умисне:

– Хочу горілки.

– Гаразд, – сказав він. – Сподіваюся, ви знаєте свою міру.

– А якщо ні? – спитала вона.

Він не відповів і, покликавши офіціанта, замовив дві порції горілки й два біфштекси. За хвилину той приніс і поставив перед ними дві склянки.

Він підняв свою склянку:

– За ваше здоров'я!

– А чогось оригінальнішого ви не могли придумати?

Було щось таке в її грі, що почало його дратувати. Тепер, коли вони сиділи навпроти, він зрозумів, що вона бачиться йому іншою не тільки тому, що говорить інші слова, а й тому, що перемінилася вся – і в жестах, і в міміці, з гідною жалю точністю нагадуючи йому одну з тих жінок, яких він знав надто добре і які вселяли йому легку відразу.

Тож він трохи перефразував свій тост (усе ще тримаючи склянку в простягнутій руці):

– Добре, я вип'ю не за вас, а за всю вашу породу, що так досконало поєднує найкращі якості тварин із людськими вадами.

– Говорячи про мою породу, ви маєте на увазі всіх жінок? – запитала вона.

– Ні, лише тих, які схожі на вас.

– Не бачу великої дотепності в тому, щоб прирівняти жінку до тварини.

– Гаразд, – відповів він, усе ще тримаючи склянку в простягнутій руці, – тоді я вип'ю не за породу, а за душу – згода? За вашу душу, яка починає світитися, коли опускається від голови до живота, і згасає, коли підіймається від живота до голови.

Вона взяла склянку.

– Ще одне невеличке уточнення, – сказав він. – Ліпше вип’ємо за ваш живіт, куди опускається ваша душа.

– За мій живіт, – сказала вона, і її живіт (коли його було названо) начебто відповів на її поклик: вона стала відчувати кожен міліметр його шкіри.

Потім офіціант приніс біфштекси. Вони замовили ще по порції горілки та газовану воду (цього разу вони випили за перса), і розмова тривала у такому ж дивно фривольному тоні. Він дратувався все більше й більше, бачачи, як добре його подруга знає, що таке легка поведінка. Вона так легко перетворюється на жінку такої поведінки, казав він собі, то виходить, вона й справді нею є. Адже то не чужа душа, що взялася невідь-звідки, проникла під її шкіру. Те, що вона тепер утілювала, було її власним єством. Або принаймні часткою її єства, яку вона зазвичай тримала під замком, але тепер, маскуючись під гру, випустила назовні. Звичайно ж, їй здається, що, граючи в цю гру, вона творить образ чужої жінки. Насправді ж усе якраз навпаки: граючи, вона виказує свою справжню суть. Саме гра дозволила їй вийти назовні. Ні, перед ним не інша жінка, що увійшла в тіло його подруги, а вона сама, його подруга й ніхто інший. Він дивився на неї з відразою, дедалі сильнішою.

Але ця відраза була якась своєрідна. Чим чужішою вона ставала духовно, тим більше він прагнув її фізично. Чужість її душі виокремила її жіноче тіло. Більше того, ця чужість рельєфно виразила його, так ніби досі воно існувало лише в тумані співчуття, ніжності, турботливості, любові, емоцій; так ніби він згубив його з виду в тому тумані (атож, її тіло мовби зникало в тому тумані!). Він мав відчуття, що уперше його бачить.

Після третьої порції горілки вона підвелася.

– Перепрошую, – сказала грайливо.

– Чи можна запитати, куди це ви йдете, панно?

– Пісяти, з вашого дозволу, – і вона пропливла між столиками до оксамитової завіси в глибині ресторану.

8

Дівчина була рада, що наче оглушила його цим словом – словом, власне, зовсім невинним, але досі він ніколи його не чув з її уст. Ніщо, на його думку, не виражало краще суть жінки, яку вона втілювала, ніж кокетливий наголос, поставлений на цьому слові. Так, вона була рада, вона була в пречудовій формі; гра зачаровувала її, збудила у ній цілком нові почуття: наприклад, почуття безвідповідальної безтурботності.

Вона, яка завжди з тремтінням чекала цієї хвилини, тепер раптом почула себе цілком вільною. Це життя іншої жінки, в яке вона так легко увійшла, було життям без сорому, без біографічних характеристик, без минулого й майбутнього, без жодних пов’язань. Це було життя цілковитої свободи. Перекинувшись на любительку подорожувати автостопам, вона стала спроможна на все; все було їй дозволено – все казати, все робити, все спізнати.

Переходячи залу, вона помітила, що на неї дивляться від усіх столиків. Це теж було новим відчуттям, якого вона не знала раніше, – відчуттям безсоромної втіхи, яку давало їй її тіло. Досі їй ніколи не вдавалося вигнати з себе ту чотирнадцятирічну дівчинку, яка соромиться своїх грудей, яку мучить відчуття непристойності на думку, що вони випинають з її тіла у всіх на виду. І хоч вона

пишалася тим, що була гарна й добре збудована, ця гордість никла під тиском сором'язливості – вона чудово розуміла, що жіноча краса провокує насамперед сексуальний потяг, а в цьому було щось неприємне для неї; вона прагла, щоб тіло її промовляло лише до чоловіка, якого вона кохає; коли чоловіки на вулиці заглядалися на її груди, їй здавалося, що ці погляди бруднять ту сокровенність, яка належала тільки їй та її коханому. Але нині вона любителька подорожувати автостопом, жінка без долі. Вона скинула з себе ніжні пута кохання й стала розбурхувати в собі усвідомлення власного тіла; це тіло тим більше збуджувалося, чим чужішими були погляди, які чіплялися за нього.

Вона вже минала останній столик, коли чоловік, що сидів за ним, вихиливши чергову склянку алкоголю і, мабуть, бажаючи похизуватися своїм знанням світу та світських звичаїв, запитав у неї по-французькому:

– Combien, mademoiselle?

Молода жінка все зрозуміла. Вона гордо випнула груди й стала відчувати кожен порух своїх стегон; вона зникла за завісою.

Це була якась дивна гра. Тому дивна, що молодик, хоч він і цілком добре почував себе у шкурі незнайомого водія, ні на мить не переставав бачити в любительці дорожчих пригод свою подругу. Саме тому він так мучився. Він мав сумний привілей бачити, як його подруга зваблює незнайомого чоловіка – бачити в живі очі, що вона робить і чути, що вона каже, – чи скаже, зраджуючи його; він мав парадоксальну честь самому бути приманкою, яка спокушає її на невірність.

Найгірше було в тому, що він її не так любив, як обожнював. Він завжди казав собі, що його дівчина існує реально тільки в межах своєї вірності та чистоти і що поза ними вона просто не може існувати; що поза цими межами вона не буде собою, як вода перестає бути водою, коли переходить точку кипіння. І коли він побачив, з якою природною елегантністю вона переступила через цю жахливу межу, в ньому почав закипати гнів.

Повернувшись з туалету, вона поскаржилась:

– Якийсь пан запитав у мене: «Combien, mademoiselle?»

– А що тут дивного? На вас написано, що ви повія.

– Мені наплювати, що на мені написано.

– Треба було піти з тим паном.

– А ви?

– Ну, то підете пізніше. Гадаю, ви з ним швидко порозумієтесь.

– Він мені не подобається.

– Але ж вам не убуде, якщо ви переспите з кількома чоловіками за одну ніч.

– Звичайно, не убуде. А надто, якщо це гарні чоловіки.

– Волієте любитися з кожним по черзі чи з усіма нараз?

– І так, і так.

Розмова ставала дедалі непристойнішою; дівчину це трохи шокувало, але зарадити цьому вона не могла. Втягнувшись у гру, людина втрачає свободу, гра для гравця – як пастка. Якби не йшлося про гру і якби вони справді були незнайомими людьми, любителька подорожувати автостопом давно вже образилася б і пішла геть. Але з гри не так просто вийти. Футбольна команда не може покинути поле, поки матч не зіграно до кінця, шахові фігури не можуть вискочити за межі шахівниці, – невидимі кордони гри переступити неможливо. Дівчина знала, що мусить прийняти всі умови, оскільки це гра. Вона знала, що чим далі

грати, тим більш обов'язковими будуть правила гри. Тоді марно кликати на допомогу тверезий глузд та закликати легковажну душу, аби зберігала дистанцію і не приймала гру всерйоз. Саме тому, що це була гра, душа нічого не боялася, не захищалася й піддавалася грі, як піддаються дії наркотика.

Молодик покликав офіціанта й заплатив. Потім підвівся.

– Ходімо.

– Куди? – спитала вона, вдаючи, що не розуміє.

– Не став дурних запитань і йди за мною.

– Як ви зі мною розмовляєте?

– Як з повією.

10

Вони піднялися погано освітленими сходами; на проході стояв гурт підпиханих чоловіків у черзі до туалету. Він обняв її за плечі, захопивши одну грудь долонею. Чоловіки біля туалету помітили це і стали пускати жарти. Вона хотіла випрочатися, але він не дав.

– Цить мені! – сказав він, і чоловіки вітали його слова з брутальною солідарністю, непристойними репліками на її адресу.

Вони вийшли на другий поверх. Він відчинив двері до номера і ввімкнув світло.

Це була маленька кімната з двома ліжками, столом, стільцем та умивальником. Молодик закрив двері на засув і обернувся до дівчини. Вона стояла перед ним у викличній позі, із зухвалим хтивим блиском в очах. Він мав враження, що дивиться в один об'єктив, але бачить два образи, які накладаються один на одного, проте вони прозорі, й він бачить їх обидва водночас – один просвічує крізь другий. Ці два накладені образи говорили йому, що у його подрузі закладено все, що її душа була жорстоко невизначеною, що в ній могли знайти собі місце як вірність, так і невірність, зрада й невинність, кокетство й сором'язливість. Ця дика суміш здавалася йому не менш огидною, аніж строкатість заповненого всілякими покидьками смітника. Два образи накладались, проте були прозорі, й молодик зрозумів, що різниця між його подругою та іншими жінками дуже поверхова, що в бездонних глибинах свого ества його подруга нічим не відрізняється від інших жінок, вона схожа на них і думками, і почуттями, й усіма властивими їм вадами, що тільки підтверджувало його підозри й роздмухувало в ньому затаєне почуття ревності. Чіткі контури, які окреслювали її особистість, були тільки ілюзією в очах того, хто на неї дивився, цебто в нього. Йому тепер здавалося, що та дівчина, яку він любив, була тільки плодом його жадання, його абстрактної думки, його довіри, а така, якою вона була насправді і стояла тепер перед ним, була до розпачу чужа, до розпачу поліморфна. Він відчув до неї ненависть і відразу.

– Чого ти чекаєш? Роздягайся!

Вона кокетливо схилила набік голову:

– А навіщо?

Тон, яким це було сказано, пробудив у ньому один спогад, – колись, здається, одна жінка сказала йому саме цю фразу, але він уже не пам'ятав, хто, бо це було давно. Йому захотілося принизити її. Принизити не любительку автостопу, а її, свою подругу. Гра закінчувалася, зливаючись із життям. Гра в прини-

ження любительки дорожніх пригод дала йому лиш привід образити подругу життя. Він забув, що це гра. Він ненавидів і зневажав жінку, яка перед ним стояла. Він пильно подивився на неї, потім витяг з гаманця банкноту в п'ятдесят крон і простяг їй:

– Цього вистачить?

Вона взяла банкноту й сказала:

– А ви не дуже щедрий.

– Ти більшого не варта, – відказав він.

Вона пригорнулася до нього.

– Ти неправильно поводишся. Треба бути ніжнішим. Ну, спробуй!

Вона обняла його й потяглася устами до уст. Але він затулив їй рота пальцями й відштовхнув від себе.

– Я цілую тільки тих жінок, яких кохаю.

– А мене ти не кохаєш?

– Ні.

– Кого ж ти тоді кохаєш?

– Не твоя справа. Роздягайся!

11

Ніколи ще вона не роздягалася так, як тепер. Боязнь, відчуття паніки, запаморочення голови, – все, що вона колись переживала, роздягаючись перед ним (ї не могла приховати свої переживання навіть у темряві), усе те кудись зникло. Вона роздягалася упевнено, зухвало, при повному світлі, неабияк здивована, що раптом відкрила досі невідомі їй рухи п'яного роздягання в дуже повільному темпі. Весь час відчуваючи його погляд, вона стягувала з себе одєжину за одєжиною, і з приємністю смакувала кожен етап цього оголювання.

Але потім, коли зненацька для себе самої стала перед ним зовсім гола, сказала собі, що на цьому гру пора закінчувати; що, скинувши з себе одяг, вона скинула з себе маску й вона гола, а це означає, що вона – це вона, а не хтось інший, і що він повинен зараз підступити до неї і щось зробити – один крок, один жест, який зігре усе, що досі було, залишивши місце тільки для найсолодших пестошів. Отож дівчина стояла перед ним гола, вже не граючи: їй було ніяково, й на обличчі в неї засяяла усмішка, яка могла належати тільки їй, усмішка сором'язлива й збентежена.

Але молодик стояв нерухомо й не робив нічого, аби припинити гру. Він, здавалось, не помічав її усмішки, колись такої рідної. Він бачив лише гарне, незнайоме йому тіло подруги, яку зневажав. Ненависть змила з почуттів весь їх сентиментальний лак Вона хотіла підійти до нього, але він сказав:

– Стій, де стоїш, – я хочу тебе добре роздивитися.

Він хотів бачити й бачив у ній тільки повію. Він ніколи не знався з повіями, тому склав собі уявлення про них з літератури та з чуток. Саме такий образ повії постав перед ним у цю мить, і перше, що він згадав, – це картину, на якій жінка в чорному негліже танцює на лискучій кришці рояля. Рояля в готельній кімнаті не було – був лише невеличкий стіл, присунутий до стіни й накритий скатертиною. Він наказав своїй подрузі вилізти на нього. Відповіддю був благальний вираз її очей, але він сказав:

– Тобі заплачено.

Наштовхнувшись на невблаганну рішучість у його погляді, вона спробувала продовжити гру, але більше не могла, не знала, як їй далі грати. Стіл мав лише метр на метр, ніжки його були нерівні. Стояти на ньому було страшно, бо в будь-яку мить вона могла втратити рівновагу й упасти.

Але він був задоволений, дивлячись на це біле тіло, яке височіло перед ним і невпевнена сором'язливість якого тільки підсилила його тиранічні нахили. Йому захотілося побачити це тіло в усіх позах і під усіма можливими кутами, достоту так, як у його уяві роздивлялись і роздивлятимуться його інші чоловіки. Він був брутальний і безсоромний. Він говорив їй слова, яких вона від нього ніколи не чула. Вона хотіла припинити це, відмовитися від гри, вона назвала його на ім'я, але він заявив, що вона не має права заговорювати з ним у такому фамільярному тоні. Зрештою, вона поступилася його вимогам, розгублена й мало не плачучи, – нахилилася, присіла навпочіпки, по-військовому віддала честь, потім стала виляти стегнами як у твісті. Але за одним різким необережним рухом збила на підлогу скатертину й сама мало не впала. Він підхопив її руки й поніс на ліжко.

Він увійшов у неї, й вона зраділа на думку, що ця клята гра нарешті закінчилась, що кожен з них знову стане тим, ким був раніше, коли вони кохали одне одного. Вона хотіла припасти до його уст, але він відштовхнув її, повторивши, що цілує лише жінок, яких кохає. Вона вибухнула риданням. Але друг її не дав їй навіть поплакати, бо його оскаженіла пристрасть заволоділа всім її тілом, яке, врешті видушило стогін з її душі. Тепер на ліжку були лише два тіла, досконало злиті, хтиві й чужі одне одному. Тепер тут творилося те, чого вона боялася найдужче у світі, те, чого завжди з тривогою уникала, – любові без любові. Вона знала, що переступила заборонену межу, за якою була цілковита воля й повна розкутість. Лише десь у найдальшому куточку душі відчувала щось подібне до жаху на думку, що ніколи раніше не спізнавала такої втіхи й стільки втіхи, як тепер – поза цією межею.

12

А потім було по всьому. Молодик відсунувся від неї й смикнув за довгу шворку, що висіла над ліжком. Світло погасло. Він не хотів бачити її обличчя. Він знав, що гра закінчилась, але не мав найменшого бажання повертатися у світ їхніх звичних стосунків; він боявся цього повернення. Він лежав поруч у темряві, уникаючи найменшого доторку до її тіла.

Через мить почувся здушені ридання; боязким дитячим порухом її рука торкнулась його руки. Торкнулася раз, потім другий, а тоді почувся голос, благальний, змішаний з риданнями, який кликав його на ім'я й повторював:

– Я – це я, я – це я...

Він мовчав, незворушний, і чудово розумів сумну суперечність у фразі, яку твердила його подруга, де одне невідоме визначалося через інше невідоме.

Ридання перейшли у тривалий плач, і дівчина ще кілька разів повторила цю зворушливу тавтологію:

– Я – це я, я – це я, я – це я...

Тоді він покликав собі на допомогу співчуття (мусив кликати здалеку, бо поблизу його не було), аби якось заспокоїти дівчину... Попереду у них було ще тринадцять днів відпустки...

Осоромлена кров

Мене вже очікувала зима..

Я обіцяв Дюрчяковим, що допоможу їм готувати дрова для будинку, але оскільки був такий невдалий день, то я краще зайшов у сарай стругати ґонти. Від минулої весни мені протікало на кухню, ну, і ця робота мене підганяла. Я думав, що і Дюрчякові не захочуть у ліс в такий час, коли ледве під ноги бачиш. Я взявся за роботу. Ніж добре відрізував. Білі стружки відсакували, немов сталеві струни. За короткий час їх була ціла купа. Пахли свіжою смеречиною. І це мені додавало охоти. Я вже думав, що цей день пройде спокійно, як усі інші, і що ввечері зможу спокійно перехреститись і подякувати Богу за охорону, але перед обідом появилася у дверях моя сестра.

Із сестрою я рідко зустрічався. Ми були на ножах з того часу, як вийшла заміж за старого, шістдесятирічного Дюрчяка. Не знаю, що їй зійшло на розум. Була ще гарна, парубки її не оминали, могла дочекатися кращого чоловіка, але даремні були мої слова. Я міг їй і живого Бога показати, не послухала би мене. Мабуть, зазіхнула на ґрунт Дюрчяка, який, правду кажучи, був один з найкращих у нашому хотарі, бо старий Дюрчяк не міг їй подобатися. Був ще чоловіком на місці, на подагру або на серце, що у таких старих часто буває, ніколи не скаржився. Я знав, що жениться тому, бо на все не вистачає сил, то й хотів придбати у господарство нові руки. Своїми вже все не встигав, а діти йому не дуже вдалися. Старший, Мацо, мій ровесник, торгував з коровами, додому появлявся тільки на Масляну, коли телята мали котитися, а з молодшого, Яна, нічого не було, бо занедужав на епілепсію. Мав з ним великі труднощі. Старий трясеться над кожним крейцером, не захотів тримати службу, тоді шукав молоду жінку, а моя сестра піймалася на гачок.

Ох, як я це все передбачав і скільки про це із сестрою говорив, але вона була сліпа і глуха, як козуля, коли почує заманювання однорічного самця. Йшла до підставленого сільця мені наперекір.

Тільки-но занесла перини до Дюрчяків, вже й почалося нещастя на неї валитися. Старший син Дюрчяка лишався з того часу більше вдома, ніж за своєю звичкою. Можливо, награв по ярмарках грошей, тож захотів розтягуватися на батьківському, але люди собі таке поведження інакше пояснювали. І мені на думці було інше, коли з певного часу у Дюрчяків було чути сварки й плач. Старий, напевно, щось помітив, спалахнули у нього страшенні ревності. У мене завжди закипіла кров, коли я дізнався про витівки несамовитого дідугана. Не раз я себе ловив на тому, що піду розрахуватися з усіма Дюрчяковими, але не міг сестрі пробачити її поспішність. Я почав вператися, хоча мене ганьба з'їдала.

Після смерті старого Дюрчяка я з його синами трохи помирився. Знаходились ми разом і біля роботи, але із сестрою ми обминали один одного. Мені було дивно, що зупинилася тоді на дверях, ніби хотіла мені щось важливе сказати.

Я зразу ж її побачив, але у мене не було охоти глянути у її очі, то лише стругав, стругав наздогад. Ніж забирав глибоко, бо мої руки наповнилися силою. Дерево піддавалося. Не знаю, скільки отак добрих полін я знищив, і не знаю, скільки б їх ще було, якби я

чекав, коли сестра озветься. Та мені стало жалко даремної роботи. То почав я, хоча мені важко було, говорити:

– Може, поїхали?

– Поїхали.

Відповіла мов далеке відлуння. Я її ледве чув.

– Я думав, що у такий час не будуть вирушати.

– Я їх послала.

Я підняв дворучний ніж над очі і проти світла, ніби хотів подивитися на його вістря...

– Під Бахрачку?

– На Прислоп.

– Але ж готувалися під Бахрачку.

– Лісник мені казав, що там будівельний матеріал не знайдеться.

Тоді я вже не витримав прикидання. Спрямував очі прямо на неї. Їй було важко, я зразу ж побачив, але витримала. Вдавала із себе дитя, на яке ми гримнули, але воно не розуміє своєї провини.

Не знаю, коли потім пішла собі. Я поспіхом взявся за роботу, але не можу сказати, що я робив і як це робив. Або увесь світ втопився у тумані, або мені очі не служили, або остовпів, бо якби ви десь мене і рубали, не скажу, що потім діялося навколо мене і у мені. До тьми мене привело тільки обідні дзвони. Тоді я відкинув дворучний ніж між стружки і вийшов надвір, оскільки вирішив вибратися на Прислоп за Дюрчяковими.

Туман ще не розійшовся, ще більше став вогким, важким і смердів мов просякла потом перина. Але мене це не збило з пантелику. Жінка мені підготувала страви на весь тиждень, і перед четвертою годиною я рушив.

Ви добре знаєте, як йдеться лісом, коли ви один, коли жодного голосу не чути. Ви не впевнені ні в одному кроці, постійно оглядаєтесь за себе, бо здається, що хтось іде по ваших слідах. А у мене було ще гірше через нечисту совість.

Біля води під Прислопом я скинув зі спини клунок і присів на камінь. Я не був втомлений, але хотілося мені ще трохи побути на самоті, бо звідси у сідловину до колиби можна йти на одному диханні. По хіднику це триває ще добру чверть години, але вгору ущелиною молодій людині кілька хвилин.

Я сидів нерухомо досить довго. Біля ніг мені дзюрчав потічок, який бив джерелом над хідником з-під коріння старої ялини, у якої з верхнього боку у стовбурі була така порожнина, що й чоловік би туди помістився. За той час я розмірковував про те, що моя сестра цієї ночі могла б йти до нас спати, щоб їй не було сумно, і щоб не боялася, хоча я не міг собі чітко усвідомити, чому має бути сестрі цієї ночі сумно і чого їй боятися, але я розмірковував про це, і мене найбільше мучила обставина, що я їй це не сказав, коли стояла на дверях і коли зустрілися наші погляди.

Після деякого часу я ліг навзак через хідник і хотів напитися з потічка води, але тільки-но я замочив губи, мені здалося, що хтось вискочив з порожнини старого дерева і націлив широким обухом сокири на мою голову. Насамперед мені затерпло ціле тіло. Я не дихав і кров мені зупинилася, бо мене облив холодний піт. Напевно, страшними є останні хвилини перед смертю. Страшезні зокрема тоді, коли їх людина переживає при чіткій свідомості. Потім мене охопила лють. Одним махом я перекинувся на спину і подивився туди, звідки мав прийти удар обухом сокири. Нічого і не ворухнулось. Пітьма була такою тихою, як і хвилину тому, тільки її було трішечки більше, і так, коли я дивився на неї знизу, здавалась мені небезпечнішою, бо падала зверху, придушила і розчавила мене. Помітно застигала, але у неї було ще стільки білого сяйва у собі, що можна було до неї зблизька дивитися. Нічого у ній не замиготіло. І не бушувала, і не трусилася, і про-

тягу у неї не було. Однак у мені промовляв страх: злочинець міг затнутися і повернутись у порожнину дерева. Один стрибок – і я там. Сам не знаю, звідки у мене взялося стільки відваги і сили. Я аж трусився від збудження. Боротьба із смертю, напевно, завзята.

У порожнині нічого не було.

Але тоді мене і це не заспокоїло, мені здавалося, що мене обманюють власні почуття і що смердячий туман і густа тьма змовилися із злочинцем проти мене, тому я швидко пішов геть з цього місця, але сьогодні вже знаю, що я був жертвою страшного сну, бо ж сни не приходять до людини тільки тоді, коли вона спить.

На цьому місці загинув і старий Дюрчяк. Знайшли його з розрубаним черепом. Під час розслідування виявилось, що упав на гостру скелю, коли захотів напиться води. Людина – слабка істота.

Дюрчяки вже мали колибу вичищену. Напевно, прийшли ще до обіду. Стару, сохлу хвою винесли перед колибу. Лежала порубана і зібрана на купу, щоб була під рукою для розкладання вогню. На лежбищі вже була нова, молода пахуча хвоя. У вогнища була і огорожа, акуратно поскладана з кутастого каміння, щоб страву можна було легше зігріти або зварити, за нею був новий, здається, від джерела принесений плаский камінь для сушення онучок. Через темряву я добре не бачив колибу, але, напевно, і стріху відремонтували, бо два роки тому, як тут лежав мертвий Дюрчяк, не рубалося на цьому косогорі, і наскільки пам'ятаю, вже тоді промокала. Треба було помінати деякі спорохнілі ґонти, діри планками і новим мохом ущільнити.

Вони мене не чекали. Не думали, що я дотримаю обіцянку у такому часі, і сестра їм навряд казала про нашу зустріч. Коли я відчинив двері й привітався, їхні обличчя прояснилися від здивування і ледве щось промимрили у відповідь... Я поклав свої речі там, де мені залишили порожнє місце, ніби я не був з одного з ними та ніби я прийшов за зовсім іншою роботою. Я не дивувався тому. Як я вже згадував, від похорону старого Дюрчяка я з його синами трохи помирився, але тільки тому, бо ж я впорядкування сімейних обставин у Дюрчяків уявляв собі зовсім інакше, як вони розгорталися після того. Я думав, що смертю старого розв'яже шлюб, який бентежив людей, напевно, і Бога, а Мацо, який, правду кажучи, був своєму батькові суперником, буде вже знати свій чоловічий обов'язок, але я забув, що Дюрчяки вже прокляті у своїх предків. Хоча я Мацові кілька разів висловлював свою думку, і священник мені у цьому допомагав, не буду тут називати всіх людей із села, що цим зайнялися, але Мацо вдавав із себе глухого, а до того ж безвинного. Успадкував весь маєток по батькові і, як це водиться у нікчемних думаннях Дюрчяків, вважав, що йому належить і моя сестра. Даремно я пробував це вибити з його голівки, даремно я згадував світські й Божі закони, нічогосінько не міняв зі своїх вимог і не захотів зміну власності підтвердити ніякою угодою. Сестра опинилася у незавидному становищі. Правда, мовчала, але танула на очах. Я аж горів з ганьби, інколи мені здавалося, що від злості трісну, але відносини з Дюрчяковими я не хотів рвати остаточно, очікуючи, що дадуть сестрі звільнення. Про себе я не думав.

Ну, ось, судить самі, яке приятельство могло бути між мною і синами старого Дюрчяка.

Насправді не коштувало і за дим з люльки.

Старший, Мацо, сидів на колоді біля вогнища і насаджував сокиру на топориче. Хоча ми були ровесники, ростом я не міг з ним рівнятися. З того часу, як господарював на батьковому ґрунті, став поставним, був найвищим чоловіком у селі. Молодший, Яно, якого часто епілепсія хапала, лежав на хвої, руки біля себе, а обличчя, повернуте до стріхи. Виглядав, мов мертвець на дошці. Погляд інколи звертав і до вогнища, і тоді я бачив, що він дуже гарний. Але біля свого здорового брата здавався лише вилупленим, ще не волохатим хрущем... Коли був одягнений в гуньці, нагадував рослого юнака з гарним

лицем та гострими дівочими колінами. Тоді очі тішилися. Але коли був у сорочечці, як зараз, то людині могло стати зле при погляді на нього. Плечі у нього були збиті, груди затиснені, мов затоптана шарлупка. Яно Дюрчяк жив, а коли його гарне лице усміхалось, здавалося, що і прагнення жити у нього є, але кожен потаємно бажав собі, щоб ця велика дитина, змучена страшною хворобою, якомога скоріше відійшла до янголів.

Я присів до вогнища так, що мав обох постійно перед очима, з клунка я дістав баранину, що мені сьогодні підготувала жінка, і почав зі смаком їсти. Коли людина пройде такий шлях, то її кишки добряче спорожніють. Я удавано пропонував і Дюрчякам, не знаючи, що вони вже вечеряли. Молодший відмовився, мабуть, не довіряв, старший відкусив, сказавши лише, що баранина буває дуже солоною, і що після неї хочеться багато води пити. І у мене було на язичку, що джерело неподалік, але я стримався. Почав про справу.

– Ви ж казали, що підете під Бахрачку.

– Мати так вирішили, – сказав Мацо, не залишаючи свою роботу.

– Де почнемо?

– Один тут на сідловині, інші – під джерелом...

– Для дошок ти мав вибрати рівні...

– Дошки вже наготував батько, це буде більш для будівлі. Ми вирішили будуватися.

– Адже так хотів і небіжчик. Бідняга, скільки тут находився, і ніколи не подумав, що й тут востаннє виспиться...

Мацо саме вбивав залізний клин. Його сильна і волохата рука швидко миготіла перед моїми очима. Дзвінкий звук заліза заповнив простір колиби, аж вуха заклав. Я думав, що він мене не чує, але коли я згадав смерть його батька, притримав тупий молоток і темними очима, які дивилися дуже проникливо, бо лежали глибоко у тіні густих брів, з докором глянув на мене, ніби хотів сказати:

– Я тобі дивуюся, що про таке починаєш.

Але я навмисне зробив із себе дурачка і продовжував:

– Ти пролежав цілі дні на тому місці, де тепер Яно.

У Яна загострилося обличчя. Хворі люди дуже швидко лякаються. З цим я не рахувався. Мацо з усією силою бив до клина. Його робота не вимагала стільки зусилля, але наявно показував свою роздратованість, яку я викликав занадто великою балакучістю.

– Закінчували ми оцей кінець, що починається зразу ж тут за міжгір'ям, – продовжую, ніби нічого не помічаю, – Бригадир гнав нас з роботою до суботи, ваш батько його підтримував, бо з понеділка хотів взятися до косіння, але вже не діждався. У п'ятницю над ранком його, зваленого біля джерела, знайшов хлопець бригадира, що нам воду носив. Напевно, вночі у нього появилася спрага, то зійшов вниз, каміння навколо джерела вогке й слизьке, легко по них нога зісковзнетесь, старій людині багато не треба. Лежав навзник і на темені у нього була така діра, що обух сокири міг легко у неї вгрузти.

Мацові здавалося, що сокира вже добре тримається топорича, то й взявся за іншу роботу. Вибрав зі свого клунка кусок бруска, одною рукою вхопив горло сокири, обухом притис її до стегна, щоб краще сіла і почав її швидко гострити, почувався не у своїй шкурі. Це я бачив на його обличчі, яке постійно хмурилося, мов після мички.

– Ми з бригадиром винесли його сюди, і як кажу, лежав тут цілі два дні. Почорніло йому тільки під нігтями. Обличчя було біле, мов сніг.

Яно почав марити. Викидав із себе незрозумілі слова, ніби на нього тиснув важкий сон. Очі у нього були постійно вивалені. Інколи ним немилосердно смикало. Саме тому я догадувався, що його бере епілепсія, але якщо його брат жодного разу на нього не глянув, то і я заспокоївся, менше стежив за місцем, де він лежав.

– У селі потім казали, що його міг хтось і вбити й...

Я хотів ще сказати, що і я такої думки, але Мацо тоді порізався на долоні. Мабуть, мене дуже уважно слухав і забув, що у нього вістря під рукою. Добре вилаявся. Кров йому залила цілу руку. Мусив її перев'язати хустинкою, сокиру пустив на землю. Удавано я її взяв у руки.

– Дуже важка, обух у неї широкий, – кажу.

Мацо кивав пораненою рукою і сьорбав. Рана його пекла або боявся крові.

– Для стовбура буде, але для обтинання заважка.

Мацо мовчав. Злість у ньому кипіла. Я не хотів його далі дразнити, краще запалив глиняну люльку, а коли усю витяг, пішов відпочивати.

Не знаю, скільки часу я спав, скоріш за все дві-три години, а потім таке мені приснилось:

Я повертався коло обіду з поля. Сонце було за мною, то добряче мене пекло у спину. Тіло під сорочкою пітніло. Втома і сон мене брали. Я хотів вже на дорозі розвалитися, але все таки йшов. Село було мов мертво. Ніде ні живої душі, двері на будинках зачинені, вікна полотниною затягнені, нікого не чути, лише від потічка розлягається тріпотіння праника. Хтось прав. «Погано залишати отак село напризволяще», – подумав я, і тоді захотілось мені глянути й на наш будинок. Я був впевнений, що він буде також так закритий і пустий, як і інші, бо жінка із сином залишилися на полі, але ж двері у снігах були відчинені, на порозі хтось сидів. Був повернутий обличчям у хату, так само, як і я роблю, коли у підвечір'я у вогнищі тріщить вогонь, жінка готує вечерю, можливо, і руки склав під коліна, таку звичку і я маю. Я і не догадувався, хто це може бути, на думку мені й не спало про це думати. Я йшов лівіше далі зі своєю тінню, яка мене випереджала і про яку я думав, що вона коротша або хоч така, як мій крок, але коли я хотів її переступити, побачив, що я помиляюся. Тінь була довшою, пересувалась завжди попереду мене. Це було мало, і не на два пальці, але це мене дратувало. Я дійшов аж під стріху хати, але не вдалося мені пізнати незнайомого. Тільки тоді, коли я його хотів смикнути, щоб впустив мене у хату, я побачив, що у нього на голові хустинка. Хустинка просякла кров'ю, ніби під нею була глибока рана. У один ріжок хустинки кров ще не потрапила. Він був білий, тоді я міг легко на ньому прочитати дві вишиті літери. Були це початкові літери мого імені. Я був збентежений, мовби на мене гадюка засичала: Цю хустинку я приклав старому Дюрчяку на голову, коли ми його принесли від джерела, щоб йому мухи на рану не сідали. Незнайомий не міг бути ніким іншим, тільки старим Дюрчяком. Я скам'янів від жаху, ноги мені вросли у землю, ніби коріння дерева. Я не міг і ворухнутися, хоча розум підказував утікати. Тоді незнайомий повільно повертав головою. Так повертають головою дерев'яні ляльки. На спині у мене створювалась паморозь. Я не дихав, поки його обличчя зовсім не відкрилось мені, потім вже горло стягувалось, аби кричати, бо це не був старий Дюрчяк, як я думав, але його старший син Мацо.

На це я прокинувся.

Полум'я шугало аж по стріху. Було нестерпно гаряче. Близько полум'я стояв величезний Мацо, дивився блискотливими очима на мене і руки простягав до вогню. Праву руку мав перев'язану хустинкою, якою просочувалася кров. Один ріжок хустинки висів вільно і був освітлений полум'ям так, що можна було чітко і здаля прочитати вишиті початкові літери мого імені. Я не міг позбутися страху, який тримав мене уві сні. На чолі появився холодний піт.

Мацо трохи захитався, ще більше уп'явся в мене, а коли побачив, що і я отак витріщився на нього, сказав:

– Ти вбив мого батька!

Можливо, що це Мацо і не сказав, мабуть, це сказав отой, що сидів на моєму порозі,

бо я, здається, і тоді марив, але це я чітко почув разом з тріщанням іскор, що підлітали високо і приклеювались, мов зірочки, до задимлених ґонтів. Це мене настільки здивувало, що я зовсім розгубився. Я швидко присів до вогню, довго зівав, щоб здавалося, як мене сон бере, бо ж величезний Мацо насправді стояв над вогнем, мов страхітлива гора. Я почував себе малим хлопцем, якого мати зловила при недозволеній роботі.

– Чого шатаєшся? – кажу швидко, щоб приховати збентеження. Мацо знову захитався. І нагадував скелю, що відірвалася від свого фундаменту і ось-ось боком спуститься вниз, щоб завалити комусь дорогу.

– Мені хочеться пити після твоєї баранини, – мимрив неохоче. І по його голосу не можна було зрозуміти, чи він був сонливий.

– У пляшці у мене маслянка.

Довго мовчав і не знаю, на що спрямував свої очі, бо мені було важко на нього дивитися. Я втягував голову між плечі, щоб мене було дедалі менше, щоб я нікому не заважав. Однак нарешті озвався. Говорив повільно, натягував кожне слово і робив великі паузи.

– Зійду вниз до джерела!

Або хотів мене залякати, або це мав бути виклик. До сьогодні не можу собі пояснити його поведінку. Але говорив так, напевно, навмисне, щоб я зрозумів і щоб собі вибрав.

Я розгубився, це було і на мені помітно. Не залишалось нічого іншого, тільки знову лягти на хвою і валяти із себе дурня та показати, що у мене совість чиста, що ніхто за мною не має стежити й підозрювати. Але я був насторожі. Що не міг побачити очима, то хотів принаймні почути. Адже усе мало статися так, як вирішить Мацо.

Дрова потріскували. Іскри вилітали – то одна, то дві, інколи їх не можна було і підрахувати. Мені за головою було чутно звуки води, що текла, але тихесенько, ніби хотіла мені щось у вухо прошепотіти. Однак могла це бути й ніч, яка пробивалась щілинами у колибу. Крім тріщання дров і звуків води не було довший час нічого чути, тільки моє зітхання, в якому відчувались тривожність і хвилювання, хоча я хотів це придушити та приховати. Мацо, напевно, стояв біля вогню так, як я його бачив раніше. Ні з чим не поспішав або важко приймав рішення. Здавалося, що він не настільки втрачає ґрунт під ногами, як я. Є правдою, що я вже задихався. Скроні в мене горіли, ніби хтось до них прикладав розпечене залізо. На мене напав жах, ніби хтось мене хапав за горлянку. Інколи здавалося, що на мене падає колиба або полум'я мене ловить. Я був випрямлений, руки закладені за голову, та постійно мені здавалося, що згортаюся у клубок, щоб мене ніхто не бачив, бо, скажу вам чисту правду, присутності людей я тоді найбільше боявся. Я не знаю, що би зі мною трапилось, якби тоді довелося подивитись комусь у вічі. Я дивуюсь сам собі, як я міг так підупасти, найбільший сором мене бере саме за те.

Людина інколи не відповідає за себе.

Після якогось часу тишу було порушено. Вона ж ставала для мене нестерпною і небезпечною. Наді мною появився якийсь шум. Це могло бути й полум'я, яке обтерлося об ґонти й підгоріло сажу, або вітер, який продерся через щілину і тер трухляве дерево, але ж до того часу про вітер надворі не було й чути та й полум'я не могло бути вже таке високе. Міг його створити лише Мацо Дюрчяк, який розхитався, або пройшовся твердою долонею по кутастому обличчі, як людина, яку щось мучить або вона втомлена. Я був правий, бо опісля і його важкі ноги зрушили з місця. Він зробив кілька кроків. Зарипіли двері, один раз, два і знову було тихесенько.

Я розплющив очі, був змушений це зробити, оскільки я бачив усю стріху і сажу, яка десь дерево підфарбувала трохи до коричневого, воно здавалось привабливішим і тривалішим. А десь зовсім зачорніла, виглядало, як ніч. Треба було мені так дивитися, хоча я був, як епілепсією пройнятий Яно Дюрчяк, бо ж бо ж мав дізнатися, куди рушить Мацо.

Не йшов вниз ущелиною. Ще б пак. Була ніч з такою густою імлою мов молоко.

Господи, ти знаєш про все. Тобі не треба сповідатися.

Ти великий, вищий за нашу грушу, що стоїть біля будинку, і якій, напевно, більше ніж сто років, бо вже дід згадував, які пустощі на ній хлопці виробляли. Ти розумний, розумніший, ніж мій дід, який до останнього дня свого плодовитого життя не складав з носа окуляри і знав такі лекції з Біблії надавати і такі питання підіймати, на які пан декан інколи не вмів відповідати. І це знаю, що Ти добрий, напевно, кращий, ніж моя жінка, яка мені ні однісіньким словечком не перечила, хоча я інколи з нею грубо повився. Знаю, що Ти мене підняв з п'їтьми, де не було тепла, бо було вогко, знаю, що Ти показав мене світло, яке сяяло і гріло, знаю, що Ти мене годував правдою. Підкоряюсь Тобі, дякую Тобі за те, о мій Боже! Не зневажай мене тепер, коли Ти побачив, який я паршивий не лише тілом, як був Твій слуга Лазар, але і душею, яку мав дикий Каїн, бо ж боюся тьми, коли я вже пізнав тепло світла.

Але не моя, але хай буде Твоя воля. Амінь.

Потім я міцно заснув і приснилося мені таке:

Я сидів на дереві на окраїні галявини, на яку світило сонце, як уміє лише тоді, коли спіють малини. Не знаю, як я на це місце потрапив, але оскільки був сильно наляканий, легко було вгадати, що я утікаю від якоїсь небезпеки. По всіх боках навколо мене зеленіла густа хвоя. Вона робила з мого місця добре укриття і поширювала навколо смоляний запах, мов кадило. Цей запах освіжав, мов приємний купіль. Крім того, закривав мене від сторонніх поглядів, що було мені тільки на користь, якщо за мною хтось слідував. Але оскільки мені було цікаво, що буде далі на галявині, мені прийшлося зректись цієї вигоди. Я відхилив гілку, щоб не заважала очам.

Спочатку на галявині не було жодного руху. Ні пташечка не запищала, ні г'єдзь не дзижчав. Де лежала тїнь, там було повітря голубе, де падало світло, там повітря виблискувало, мов золото, але ніде нічого і не ворухнулося, бо вітру не було. Але потім котроїсь тїні налякався великий чорний птах. Летів стрімголов, але мовчки, хоча дуже налякався. Не потрапив у якусь гущавину поблизу, але пролетів далі. Було довго чути, як важко пробивається лісом. А зразу ж після того із зеленого густого молодняка появився чоловік. Це був старик, бо волосся на сонці йому виблискувало сріблом. Зупинився так, що одна частина його була в тїні, а інша – на світлі, оглянув білими очима усю галявину і небо, яке у цих місцях було найбільш голубе, а коли тим, що побачив, заспокоївся, знову увійшов у зелень, але тільки на хвилину. Зразу ж вийшов, тягнучи за собою щось. Це щось було досить важке, і волочив його з великою напругою.. І не було чому дивуватися – на окраїні лісу завжди досить хмизу, який усьому заважає в дорозі.

Коли старик вперше появився, налякав мене, бо я собі думав, що його допитливий погляд шукає мене, але коли витягнув з лісу цей тягар, викликав у мене підозру і зацікавлення. Перед очима я відхилив усю хвою і сміливо роздивлявся.

Одразу я не міг зрозуміти таких зусиль старого. Вій ішов густою і широкою осокою, але коли минув її і вийшов на мох, за ним з'явилося нерухоме і до пояса голе тіло. Старий його тягнув за руки і не дуже обережно, бо голова перекидалась і закопувалась у землю. Ще щастя, що усюди був мох. Посеред галявини зупинився, підхопив тіло у поясі і перевернув його так, що лежало ногами до мене. Потім йому ще склав руки на животі, як це робиться у мертвих, коли їх кладуть у домовину, і повернувся у ліс.

Тіло лишилося лежати на галявині і якимось ніби заважало лісу, хоча лежало нерухомо. Було досить велике, мені навіть здавалося, що це тіло велетня. Сонце його дуже яскраво освітлювало. Воно викликало у мене жах, який починав мене душити. З тіла виходила пара. Це мене вже спонукало закричати, але тоді знову вийшов старик під дерева. І зно-

ву тягнув до пояса голе тіло, але це було набагато менше і більш кволе, ніж перше, тому його тримав на руках, як дитя. І воно було позбавлене життя, бо голова висіла біля плеча старика, ніби була підрізана, рука, яка була від ліктя тонкою, як стебельце, і тільки слабкою шкіркою трималася плеча, колихалась, мов зламана гілка. Потім розтягнув руки. Здається, хотів над мертвими виконати якісь церемонії або збирався скрикнути щось до неба, не знаю, але мене це збивало з пантелику: я заскавучав мов собака, навколо якого проходить похоронна процесія. Старик раптом подивився туди, де я сховався. Наші погляди зустрілися, оскільки зі страху я забув закрити себе хвоєю. Його погляд був проникливий, аж палив, а очі були суворі і й нахабно встромилися у мене, та коли він бачив, що я їм не можу уникнути, заблищали від злорадства, ніби хотіли сказати: – Я вже тебе зловив, пташко!

Напевно, я дуже кричав, бо чув себе і тоді, коли вже розплющив очі.

Я знаходився у п'ятмі. Важко мені було узнати, де я, і що зі мною діється, та коли я це собі усвідомив, охопив мене ще більший жах. На все горло я закричав: – Яно, Яно, спиш?

Ніхто не обізвався. Тьма на мене валилася зверху і знизу і не було від неї пощади.

Я вибіг перед двері, узяв сухої хвої, наклав на присок і швидко його роздував.

Полум'я прудко вискочило. Воно було сильне і з кожною хвилиною росло. Потяглося за сажею аж до стріхи. А я йому в цьому не боронив. Появилось світло, в якому я знайшов Яна, бо самітність почала мене пригнічувати. Він лежав у куті навзнік із широко розплющеними очима, як увечері.

Я знову на нього закричав:

– Яно, не спиш?

Не рухався.

Прискочив до нього, вхопив його за сорочку на грудях і кидаю ним туди-сюди.

– Яно, Яно, не роби цього!

Він не міг за це. Був уже холодний, мов лід.

Я підійшов до вогню, бо ж і мене трусив холод.

Полум'я скаженіло. Об'єднувалось в один стовп, який вже втрачав початок і кінець, бо ж на стрісі спалахнула від нього сажа. Я міг його погасити шапкою, але мені це вже не допомогло б.

Я вибіг перед колибу без клунка і без сірчини й вибрався поперек через найвищу гущавину.

Біля жінки я знайшов сестру. Вони не спали цілу ніч. Чекали на мене. Коли я відчинив двері, кинулися у плач, ніби їм щойно мене мертвого принесли. Тоді я злякався самого себе.

Тепер вже не боюся. Я задоволений собою. Жаль мені жінки, яка була до мене дуже добра і яка на таке нещастя не заслужила. Бідолаха, часто прийде за мною, але не можу з нею порозмовляти. Постійно плаче. І сина інколи принесе. У нього великі очі, з яких іскриться страх і тоді, коли гладжу його білясте волосся. За те я, мабуть, не можу.

Із сестрою ми помирилися. Приходить до мене кожного другого дня. Звіряюсь їй з усім, бо ж виявилась розумною. Переселилась вже до нас і дбає про мою жінку і сина. Слава Богу, що дав мені таку сестру.

На суді я зізнався до всього: Старого Дюрчяка і його сина Маца я вбив тому, що осоромили мою кров, але Яна я і не доторкнувся. За того буду невинно терпіти.

Яна я не вбив, і це правда, як є Бог наді мною.

***Зі словацької переклав
Іван ЯЦКАНИН.***

Петер ЯРОШ

Чорт і лісоруб

(Історія про нещасливу людину)

Була вже пізня осінь, побілена зранку слабким морозом. Лісові плоди – суниці, чорниці, брусниці, малина – вже давно достигли, попадали на землю і погнили. Лісові горіхи повиносили білки у свої гнізда. М'яка шипшина, якщо її їсти у великій кількості, шкрябала у горлі, а від терню ставало гірко в устах. Гриби треба було перед тим, ніж їх їсти, поварити. І так чорт Йозеф вже третій день голодний і спраглий блукав лісом. Спрага як спрага, оту йому вдалося погасити облизуванням ранкового інію або хрумтінням тонкого льоду, що накривав лісові калюжі. З такої вогкості йому неприємно відригувалось, але чи міг він собі допомогти інакше?! Голод його мучив! Він рився у мовчазних мурашниках, але вони замерзли, мурашки у їх нутрі ніби пропали. Рвав зелену траву, не гребував і мохом, але цю їжу міг проковтнути лише один раз у день. Лисиці, сарни або олені від нього скажено утікали. Більшість птахів вже відлетіла у вирій, а ті, що залишилися, добре сховалися і навіть не пищали, коли проходив повз їхні гнізда. Одного разу йому майже вдалося зловити кволого зайця і вже тишився, що з'їсть його живим із шерстю, але і той утік від нього просто з-під рук.

Страшно було глянути на виголоднілого чорта Йозефа. Його похуділе обличчя накрили зборки зморшок, вуха стали більш тонкі, прозорі, а їх гострість аж вражала. У його змарнілих очах погасли пекельні вогниці. Три передні зуби спочатку лише похитувалися, потім випали. Ясна, позбавлені вітамінів, кровоточили. Шкіра на голові напнулася, здавалося, ось-ось трісне, а роги перетворилися на ріжки. Живіт, хоча був порожній, надувся, мов барабан, та й хвіст у нього вицвів. Копита на ногах спочатку почорніли, потім почали великим лушпинням линяти. Біль уразив усі суглоби, спину, кишки, до того ж у животі бурчало так голосно, що це заважало спати, коли, втомлений, на кілька хвилин впадав у дрімоту.

Над ранком вже зовсім вимучений чорт Йозеф не витримав, піддався і вигукнув:

– За скибочку хліба зроблю добрий вчинок!

Тільки-но вигукнув це, одразу ж у долині почулись якісь невідомі звуки. Спочатку завмер зі страху, застиг від болю і тілесної слабкості, нахилився мляво у тому напрямку, а коли, на щастя, вдалося опертися на дерево, думки в нього прояснилися на хвилинку, і йому здалося, що це тільки галюцинація. Та ні! Невідомий звук повторювався дедалі голосніше і більш пронизливо, ніби його кликав до себе.

Чорт Йозеф ожив. Повільно, поволеньки піднявся з останніх сил і стряс із себе втому, переборов біль, забув про голод і, на диво, побіг.

Вів його дедалі виразніший звук. Спотикався, хитався, плазував і зно-

ву вставав, але просувався вперед. Здаля вже відчував запах страви, а це його ще більше освіжило! Чим звуки ставали гучніше, тим чорт Йозеф ішов рівніше і впевненіше. І не помітив, коли опинився на узліссі. Перед ним поміж пнями розложилася велика галявина. А на ній, диво дивне, працював лісоруб. Бензопилою різав обрубані смереки. Пиляв і безперестанку плакав. Тирса летіла вгору – сльози крапали у траву. Цього чорт Йозеф зовсім не розумів. Хоча був голодним, все ж таки здивувався і запитав самого себе:

– Щоб тирса із смереки пекла очі так само сильно, як і цибуля?

Спантеличено завертів головою. Голод знову дав про себе знати. Довгими стрибками підскочив до лісоруба і впав перед ним на коліна.

– Дай мені шматок хліба, зроблю для тебе добрий вчинок! – благав чорт Йозеф і не переставав заломлювати руки, звертаючись до заплаканого лісоруба.

А той глянув на чорта, та навіть і не здивувався. Підняв трохи брови, глибоко зітхнув, зупинив бензопилу і погладив чорта по плечу та рижках. Присів на пень, але плач ним аж торгав. Коли трохи заспокоївся, дістав торбину і подав її чорту.

– Все? – здивувався чорт, лісоруб тільки кивнув головою.

Чорт Йозеф ухопив торбину з їжею і знову засумнівався, ніби не повірив.

– Насправді можу з'їсти все? – заїкався.

Лісоруб знову притакнув.

Чорт Йозеф їв. Ковтав. Жер. Великий шмат хліба, буханка мов колесо у ньому швидко зникли. Кружало сиру стиснув пальцями, аж з нього виприснув струмінь сироватки. Рідкими зубами і яснами гриз сало зі шкіркою. Маковий пиріг пропав у його горлянци. Врешті-решт, усе запив трьома літрами кислого молока.

Порожня торбина сплющилась і зсунулася на землю. Чорт Йозеф спокійно відригнув, поплескав себе по животі і тільки тоді знову звернув увагу на лісоруба, який продовжував плакати.

– Я чорт Йозеф! – відрекомендувався.

– Лісоруб Яно, – відповів лісоруб.

– Чого плачеш? – запитав чорт.

– Знаєш, братику, я найнещасливіша людина у світі, – сказав лісоруб та заривав ще більше.

– Цього не може бути! – закричав чорт Йозеф. – У тебе ж є їжа, пила і добра робота... Це неможливо!

– Дійсно, братику! – заперечив лісоруб. – Так воно і є! Нещасливішим не може бути навіть сам чорт...

– Цього ти, власне, не можеш знати! – обізвався чорт Йозеф. – Ну, і що таке трапилось? – запитав.

Лісоруб тільки важко зітхнув, знову потекли сльози, та коли трішечки заспокоївся, обійняв чорта за плечі, притулився до нього і почав йому на вушко розповідати.

– У мене була добра жінка, уміла пекти такі пампухи, які ти ще не їв, а вже був ситий. Спритна була, докучливу муху ти б у нас не знайшов. Году-

вала порося солодкою водою, а воно було як манґалиця* ... Померла, бідна! Прийшлося мені кожного дня варити, кожного дня мені густа мука пригорає. Мух у нас стільки, що аж полиці під ними гнуться. Тисячу їх вижену чи вб'ю, а їх у десять разів більше налітає. Поросята в мене гинуть або не ростуть, хоча вони закриті у коморі.

Лісоруб болісно закричав, заплакав, чорт до нього приєднався. Година-дві поплакали собі, тоді лісоруб продовжував:

– Але ж, душа моя, братику кривий, це ще не все. Троє дітей я виховав, усі мене лишили. Не пишуть, не озиваються. У чужому світі блукають небезпечними стежками, до чужих людей притуляються, чужих слухають, про мене забули і, мабуть, вже мене у думках поховали. Ну, мені не хочеться вже і жити, бо ж те, що роблю, нікому не буде на користь. Тут, у лісі, я триста дерев зрізав, порубав на колоди, поліна і тріски підготував, але хто все це спалить, коли мене діти покинули і я залишився один?

І знову довго плакали, аж посутеніло. Чорт витер свої очі, що вже від плачу боліли, тоді йому у животі забурчало.

– Я знову голодний! – вирвалось у нього.

– І я, – схаменувся лісоруб.

– Є у тебе ще щось?

– Тут нема, тільки вдома! – зізнався лісоруб. – Запрошую тебе! – Рушили до його хатинки, що була неподалік, і, наближаючись до неї, почули дедалі голосніше дзижчання. Чорт зазирнув у хату через вікно і ніби очманів.

– Там стільки мух! – аж зачляк і замовк.

– Ну, бачиш, який я нещасливий! – бідкався лісоруб.

– Звідки стільки набралось? – розмірковував чорт і в роздумах чухав потилицю. – Може, хочуть тебе розвеселити, коли ти такий самотній.

– Щоб пропало таке товариство! – заривав лісоруб Яно. Мимохідь дістав з кишені ключі, відімкнув і відчинив двері. Чорт поспішав впритул за ним. Тоді сталося щось неймовірне. Мухи у хаті ніби налякалися, задзижчали, у якомусь трансі закружляли, потім, мов клуби густого і чорного диму, вивалились надвір так прудко, що лісоруба Яна і чорта Йозефа майже повалили на землю. Рій мух, який закружляв над хатою, на хвилину заслонило небо. Чорт вліз у хату і почав ополоником виїдати з великого горщика густу муку.

– Тьфу, тут чортовиною смердить! – відчувши сморід, заревів лісоруб.

– Це я, братику! – пискливим голосом озвався чорт.

– Я вже бачу! – опам'ятався лісоруб.

Він підійшов до чорта, хвилину слідкував за тим, як він ненажерливо ковтає шматки густої муки і одразу ж їх заливає довгими ковтками маслянки. Дивився на чорта і раптом на коротесеньку мить посміхнувся. Вперше за кілька років. Але одразу ж посерйознішав, навіть засумував. Несподівано заговорив:

– Дякую тобі, чорте Йозефе, що ти з хати вигнав мухи!

– Я їх вигнав? – здивувався чорт. – Самі звідси відлетіли.

– Самі, так самі! – відповів лісоруб. – Твій сморід їх вигнав.

– Чи насправді я смерджу? – дивувався чорт.

– Насправді смердиш! – підтвердив лісоруб.

* манґалиця – порода свиней м'ясо-сального напрямку.

- Чим?
- Ну, чим? – затнувся лісоруб. – Димом, смолою, брудом, мохом, боло-
том. Пеклом смердиш!
- Ха-ха-ха! – розсміявся чорт. – Пекло гарно пахне! Ха-ха-ха!
- Смердить! – наполягав лісоруб.
- І пахне!
- А все-таки смердить, хай тебе чорт візьме!
- Ну, як хочеш, – чорт облизнувся підлесливо, – хай смердить... Ха-ха-
ха! Ти дивний чоловік! Ха-ха-ха! Отже, я мухи вигнав?!

- Як кажу, – підтвердив лісоруб. – Але моє нещастя лише трішечки змен-
шилося...
- Якщо хочеш, буду тобі служити, – запропонував чорт.
- Мені? – здивувався лісоруб. – Чому?
- Ти ж два рази мене накормив, – відповів чорт. – Я майже пропав з
голоду, а ти мене врятував. Голод, щоб ти знав, гірший за муки пекельні!
Тому й буду тобі служити! Тільки скажи, що маю для тебе зробити...

Лісоруб важко зітхнув, присів до столу, взявши голову у долоні. За хви-
лину чорт Йозеф побачив, як йому поміж пальцями течуть великі сльози.
Тільки-но торкалися стола, дзвеніли, перетворювалися на горошок, який
одразу котився на підлогу, де його миттєво дзьобали голодні курчата.

Через деякий час лісоруб трохи заспокоївся і кивнув чортові, який мит-
тю до нього присів.

- Мені б стало легше, – заговорив лісоруб Яно, – якби ти знайшов у світі
ще нещасливішу людину, ніж я!
- Тільки це?! – вискочив чорт і зібрався йти.
- Почекай! – зупинив його лісоруб. – Це ще не все... Порадувало б мене,
якби я знав, що роблять мої діти, як живуть, які вони й чому мене зали-
шили...
- Про все дуже швидко будеш знати..! – заверещав чорт і вибіг з хати так
швидко, що майже хвіст на лавці забув.

Їжею і напоями підкріплений чорт Йозеф у світі добре і легко орієнту-
вався. Живіт у нього став важчим, але сили побільшало. Щоб підбадьори-
тись, тріснув себе по стегну, випнув груди і весело натягнув крок, аж шкі-
ра у промежинах затріщала, мабуть, і тріснула. Але це його тепер, ситого,
ані трішечки не злило.

Вискочив угору, аж під хмари, а поки падав, понюхав усі сторони світу,
бо коли знову упав на землю, вже знав, куди йому йти.

Довго виглядав із-за кущів при дорозі, аж нарешті почув машину, в якій
сидів найстарший син лісоруба – Петер. Чорт Йозеф ударив себе по коліні
і в ту ж мить змінився на Йозефа Голомба, кращого друга Петра ще з ди-
тинства. Вийшов на дорогу, чекав, поки машина під'їде ближче, і замахав
рукою.

Петер, їдучи, зовсім не звертав уваги на подорожнього, допоки машина
не наблизилася, і він майже вигукнув від здивування. Упізнав Йозефа Го-
ломба. Прудко загальмував і зупинився лише за кілька метрів від нього.
Негайно відчинив двері, вийшов з машини і побіг йому назустріч.

- Йожо! – вигукнув син лісоруба Петро. – Це ти?
- Справді я! – скромно сказав, усміхаючись, чорт Йозеф.
- Така несподіванка! – дивувався Петер. – Роками тебе не бачив, а рап-
том зустрілися на дорозі.

– Всяке буває! – кинув Йозеф.

Наблизившись, потисли руки один одному і щиро обнялися. Правда, Петер десь двічі неабияк скривив ніс, коли відчув їдкий запах сірки та смоли. І сльози йому хлинули до очей, але швидко про це забув. Подальша розмова вже проходила у машині.

– Знаєш, це воно так, – почав Йозеф Голомб тягти найімовірнішу пригоду. – Тепер мешкаю у Бистриці, але у мого керівника помер тут у Братиславі батько. Я приїхав на похорон. Поховали ми небіжчика, посумували. Людей було багато. Коли закінчилися траурні обряди, усі почали проштовхуватися у машини та в автобус. Я пішов трохи пройтися, а коли повернувся, всі вже поїхали. Я не розгнівався. Кажу собі, що це нічого, зупиню якусь машину, мабуть, мене підвезе. Зразу ж перша зупинилася. Я не міг повірити, що це ти!

– Де ж ти тут узявся? – приставав Петер. – Саме біля крематорію!

Розсміялися, але це вже вони опинилися у місті. Петер припаркував машину перед гарним будинком і запросив товариша до себе. Йозеф познайомився з Петровою гарною жінкою, його дітьми, оглянув квартиру, поїв, пожартував з усіма. Коли пізно увечері за чаркою вина залишилися з Петром самі, дізнався від нього, що живе непогано, працює інженером у «Словнафті», що його жінка – це справжній скарб, та й діти вдалися. У глибині душі почав цій удачливій людині заздрити. Почекав, поки син лісоруба трохи захмеліє, потім почав запитувати:

– А батько? Як батько ся має?

– Батько? – здивувався син лісоруба. – Уяви собі, я не знаю.

– Як це так сталося, що не знаєш?

– Отак якось! Ми довго не бачилися!

– Чому? – приставав Йозеф.

– Знаєш, це так сталося. – Петер раптом пом'якшав. – З того часу, як у нас померла мама, з батьком ніби щось трапилось... Сумував, став задуманим, не хотів нікого бачити, чути, знати... І нас, своїх дітей. Через мамину смерть зненавидів увесь світ. Не міг з цим змиритися. І нас, своїх дітей, відштовхнув від себе, майже прогнав. Жодного разу не озвався, хоча я йому писав...

Петер розчулився. Його сльоза крапнула у вино і розбавила його. Йозеф Голомб крадькома усміхнувся, бо побачив, що хотів бачити, й почав збиратися в дорогу. Попрощався із зворушеним Петром, подякував йому за гостину і пішов собі. Тільки-но опинився у темній ночі, ударив себе по коліну – з Йозефа Голомба знову став чорт Йозеф. З насолоди заверещав, коли намацав себе у своїй давній подобі. Бадьоро збільшив крок і вже зранку наближався до Кошиць.

Місто було огорнуте пізнім осіннім туманом. На вокзалі, де насамперед опинився, дрімало декілька аж по вуха закутаних залізничників. Перед тим, ніж зайти у зал очікування і наблизитись до грубки, змінився чорт Йозеф на Йозефіну Мачугову. Це була сестра лісоруба і тітка його дітей. Залізничники біля грубки звільнили місце і для жінки. Вона непомітно поклала обидві долони на розпечену плиту, та на шкірі не надувся жодний пухирець. Ще й задоволено розсміялася від такої розкоші.

Близько шостої години людей на вокзалі побільшало, зігріта Йозефіна вийшла на вулицю. Як на свій вік крокувала надзвичайно прудко. О пів на

сьому зупинилися перед великим магазином фруктів та овочів. Зайшла всередину, наблизилась до прилавку.

– Бажаєте щось, пані? – озвалася до неї продавщиця.

– Агнешка тут? – запитала тітка Йозефіна.

– Маєте на увазі нашу завідуючу? – здивувалася продавщиця.

– Так, я її тітка!

– О! Тітка! – зраділа продавщиця, ухопивши жінку попід руки. – Ходімо, заведу вас до неї.

Коли Агнешка озирнулася, майже знепритомніла. Зблідла, вхопилась за серце, потім за горло, ніби задихалася. Зрештою з її грудей видерлося важке охкання.

– Ох, ох! – охкала і скиглила, допоки не присіла на стілець.

– Що таке, дівко моя?! – озвалася тітка Йозефіна.

– Це ти? Ти? Це ти, тітка Йозефіна? – Агнешка скоріш скавуліла, ніж говорила.

Здивована продавщиця побігла геть. Тітка Йозефіна стояла перед Агнешкою і мило до неї посміхалася.

– Дівко моя, чи ти мене боїшся? – запитала тітка.

Агнешка важко проковтнула слину.

– Боюся! – підтвердила.

– Чому, дівко моя?!

– Адже ви рік тому померли! – заїкалася Агнешка, закривши очі руками. Тіткою Йозефіною насамперед від подиву добряче смикнуло, але тут же схаменулася. Потім захихикала.

– Ти була на моєму похороні? – заскиглила зі сміхом.

Агнешка відняла руки від очей.

– Ні, не була! – сказала.

– Ну, бачиш, коли ти мене не поховала, то я, мабуть, не померла, – розсміялася тітка.

– Але я чула про вашу смерть!

– Чула!? – тітка кинула плечем. – Собака бреше, а вітер несе. Знаєш це... Так, я рік тому була смертельно хвора, це правда! Але вийшла з цього. Ромом натиралася, ментоловий спирт на кусниках цукру ковтала і кропивою себе шмагала. З тіла вийшла потвора, хвороба...

Агнешці повільно поверталася кров до лица, з нею з'явилася і усмішка. Спочатку боязка, потім більш впевнена.

– Тітка Йозефіна, отже ти жива?! – Заверещала Агнешка, схопилася на ноги і так стиснула тітку, ніби хотіла її роздавити. Коли її з усіх боків обцілувала, виставила перед нею всі овочі та фрукти, які у ту хвилину спали їй на думку. Принесла ящик груш, кольрабі і моркву. Тітка Йозефіна насамперед товар понюхала, потім взялася за нього. Груші, яблука ковтала цілими, моркву не пережовувала, а кольрабі ледь не задушилася. На кінець випила майже дійницю води і зразу ж із задоволенням відригнула. Капустяні голови неподалік аж прилягли нижче, коли на них тітка глянула. Ще добре, що у той час Агнешка була в туалеті. Коли повернулася, ніби зійшла з глузду. Вертілася навколо тітки Йозефіни, аж зарум'яніла. На кінець зойкнула.

– Що таке? – запитала тітка.

– Я забула Терезії подзвонити, – заломила руками Агнешка.

- Кому?
- Сестрі!
- Ах так, Терезії, – зрозуміла вже тітка Йозефіна.

Агнешка побігла подзвонити, а коли повернулася, на radoщах, уся аж сяяла.

- Прийде! За п'ять хвилин вона тут! – Повідомила тітці і нарешті при-сіла біля неї. Соромливо терла руки між колінами, вкривалась рум'янцем і кутиком очей зиркала на тітку, яка відпочивала і ніби застигла від пере-їдання. Це була тільки удаваність. Її спостережливі очі непомітно огляну-ли Агнешку з голови до п'ят. Сиділи поряд, час від часу посміхалися одна до одної і поглядали на двері, в яких появилася Терезія. Її здивування тривало недовго. Замінило його радісне верещання, потім обійми. Сестри присіли біля тітки Йозефіни, а та почала їх розпитувати.

Години не минуло, як дізналася усе, що хотіла знати. Агнешка вийшла заміж, у неї було троє дітей і чоловік – професор біології. В їхньому житті сталося тільки дві великі неприємності: одного разу всі отруїлися гриба-ми, рік по тому якось вночі подохли дві собачки, яких тримали у своєму будиночку у передмісті. Терезія була ще щасливішою і більш веселої вда-чі. Труднощі, якщо якісь появлялися, сприймала з легкістю і воліла над ними глузувати, ніж занурюватись у переживання. Її чоловік – майстер на металургійному заводі – також рідко скаржився. І діти, як старше, так і молодше, вдалися в батьків. Отже, оскільки їм нічого не бракувало, хата була повна сміху. Нещодавно купили великий город за містом, щоб було чим зайнятися веселим і працьовитим людям. Там майстер перукарської справи Терезія об'єднувала у суботу і неділю родину і всі разом будували велику дачу.

Тітка Йозефіна захоплено кивала головою, та коли сестри замовкли, втрутилась із запитанням:

- Як справи у батька?

Обидві ніби злякалися. Насамперед глянули одна на другу, потім на тіт-ку і на кінець обидві розплакалися. З обривків їхніх розповідей, якими сипали без ладу і складу, тітка Йозефіна зрозуміла, що їм батька жаль, але вже його давно не бачили, бо після смерті матері він розсердився на них і вигнав з хати. Обидві підтвердили, що з ними трапилося те саме, що і з братом.

Коли плач затих, тітка підвищила голос:

- Ще трохи тут з вами побуду, потім відвідаю вашого батька, мого брата! Мабуть, мені вдасться помирити його з вами.

Агнешка і Терезія, як буває у таких випадках, знову від щастя заплакали.

Тітка Йозефіна дотримала обіцянки. Побула тиждень у одної, тиждень – у другої, а коли вже набридла їх чоловікам і дітям, залишила Кошиці так само несподівано, як у них з'явилася. Це було вранці, приблизно о п'ятій годині. На горбку за містом тітка Йозефіна ударила себе по коліні, і тут же, під тою самою смерекою, чорт Йозеф гладив відгодований живіт. Гру-бим голосом продекламував одну з пекельних строф і глухо розреготався у долоні.

- Тепер будемо шукати людину нещасливішу, ніж лісоруб, – сформулю-вав чорт Йозеф свої наступні наміри і зразу ж вибрався з горбка у долину до людей.

Чорт Йозеф насторожив вуха і за хвилину почув, як з одної хати долинає несамовитий плач. Попрямував туди. Крізь напіввідчинене вікно зазирнув у простору кімнату. Те, що там побачив, його дуже потішило. На великому ліжку лежала і вмирала майже дев'яносторічна бабуса. Навколо неї стояли її діти, внуки й всі плакали. Бабуса ніби усміхнулася, раптом її обличчя зморщилося від болю.

Чорт Йозеф злорадно захихикав і промимрив попід ніс:

– Немає нещасливішої людина, як на смертному одрі.

Тільки-но це промовив, бабуса знову усміхнулася і обізвалася тихим голосом:

– Любі мої, не плачте! Усі одного разу помремо, тому мушу і я... Адже я з вас найстаріша, то я на черзі! Мені не сумно і не жаль! Залишаю вас щасливою і спокійною, бо ж ви усі здорові та сильні, у вас є що їсти й де жити. Згадуйте мене по-доброму!

Коли вимовила останнє слово, ще встигла блаженно посміхнутися, але потім її голова упала набік і бабуса померла. Плач дітей і онуків посилювався, і чорт Йозеф невдоволено подався куди легше.

Увесь день пурхав поміж деревами, перетинав долини, бродив ріками, аж підвечір попав в одне з передмість Брезна. Заглянув у якесь подвір'я і побачив, як там старший чоловік-каліка скаче на одній нозі. Чорт Йозеф облизався, і у його чорній душі знову появилася надія. Ударив себе по коліну, змінився на сажотруса Йозефа Беліцу з комплектом начиння сажотруса і зайшов на подвір'я.

– Добрий підвечір! – привітався сажотрус.

– Добрий, добрий...! Чому так пізно? – дивувався інвалід і недовірливо дивився на сажотруса. – Я вже розпалив, не можна вимітати... Будете змушені прийти іншим разом..!

– Знаєте, я новачок, – сказав сажотрус Йозеф і уважніше придивився до обличчя господаря, щоб побачити якийсь слід після болю або нещастя. – Я ж не знав, коли розпалюєте, а коли – ні!

– Але ж нічого не трапилось! – розсміявся інвалід і щиро поплескав сажотруса по плечу. – Ви не переживайте, що даремно сюди зайшли. Ось, у мене є пиво! Випийте, якщо хочете!

Сажотруса Йозефа Беліцу не треба було два рази спонукати, ухопив пропонувану пляшку і одним ковтком її висьорбав. Коли витер рукою уста, зразу став сміливішим.

– Де це трапилось? – запитав і показав на обрубок ноги.

– На війні! – сказав господар.

– Болить?

– Тільки коли міняється погода!

– Таке нещастя! – приставав сажотрус.

– Я вже звик! – сказав спокійний господар.

– Ви не є нещасливим? – дивувався сажотрус.

– Чому? – посміхнувся господар, – Що було, те загуло! І так можу зайти, куди хочу, і зробити все, що мені треба. Я вже примирився з тим та навіть навчився тішитися речами, які я перед тим і не помічав... Я не маю часу бути нещасливим, якщо хочете знати...!

Господар весело розсміявся. Сажотрус з його сміхом ставав дедалі сумнішим. Скромно подякував за пиво і вибіг на вулицю. Поспішав до першої

брезнянської корчми. Через незадоволення хотів за всяку ціну напитися. По дорозі у корчму розкидав усе начиння, знову вдарив себе по коліну і в ту ж хвилину змінився на Йозефа Виндлу з Бацуха, який приїхав у місто відвідати заможного дядька.

Відчинив двері, з корчми залунав аж на вулицю крик. Його обступив гамір. Роздивлявся по чоловіках, які похитувались біля келишків, сміялися, жартували і всі разом один через другого говорили. Коли подивився у кут, розгубився. Старий, який там сидів, п'яно кивав головою, і з очей йому крапали у келишок сльози, мов боби.

Йозеф Виндла на radoшах аж затрясся. Зразу купив собі двісті грам горілки, велике пиво і присів до старого, а той ніби його і не помітив!

– Бачу, – почав Йозеф несміливо, – ти нещасний чоловік.

Старий трохи повернув голову, глянув на Йозефа і притакнув. Хвилину сидів нерухомо, ніби зомлів.

– Я, братику, – почав розповідати повільно і так тихо, що Йозеф був змушений нахилитись до нього, – я ж насправді найнещасливіша людина на світі.

Йозефом Виндлою спочатку рвонуло, смикнуло, шарпнуло, заскубло, після чого і не ворухнувся. З його нутроців рався на світло дикий регіт. Він був змушений обома руками закрити собі вуста, щоб не налякати співрозмовника. Коли отак стримався, штовхнув старого.

– Я тобі куплю літер горілки, якщо мені скажеш, як тебе звати? – прошепотів йому у вухо.

– Я лісоруб Яно! – сказав старий.

Чорт паскудно вилаявся і вмить прийняв свій справжній вигляд.

– А я чорт Йозеф! – кинув грубо

– Бачу! – сумно сказав лісоруб. – Ану, скажи, як ти мені служив..?

Аж тепер чорт розгнівався. Розповів лісорубу все про його дітей і про те, як радо б його бачили. Лісоруб слухав і повільно у нього зникали з очей сльози, поволі його обличчя роз'яснилося і на вустах появилася усмішка.

– Ти смієшся? – здивувався чорт.

– Сміюся, бо я вже щасливий, – сказав несподівано лісоруб і вийшов з-за столу. – Іду за своїми дітьми! – вигукнув

– Ти ж прецінь найнещасливіша людина на світі, – кричав за ним чорт.

– Повір мені, більш нещасливої людини я не знайшов...

– Тепер я вже насправді щасливий! – вигукнув чоловік і усміхнений вибіг з корчми.

Чорт Йозеф пішов за лісорубом, але коли вибіг на вулицю майже отовпів. Лісоруб Яно лежав у крові під колесами вантажівки. Однак і після смерті на лиці у нього грала усмішка. Чорт Йозеф став навколішки біля лісоруба, та навіть не розумів, коли, як і чому розплакався... Коли покійного лісоруба відвезли, не знав, що із собою робити. Зайшов у корчму, присів до столу, замовив горілку, але не переставав плакати.

– Чого плачеш? – запитав його корчмар.

– Я найнещасливіший чорт на світі, – схлипнув чорт Йозеф та ще більше розплакався.

**Зі словацької переклав
Іван ЯЦКАНИН.**

ПУБЛІЦИСТИКА

Михайло СИДОРЖЕВСЬКИЙ

З ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ «СОЛОТВИН. З ГЛИБИН МИНУЛОГО ДО НАШИХ ДНІВ»

Старий Солотвин (до 1924 року – Солотвин) – село Бердичівського району, розташоване на східному і західному берегах річки Коденки за 18 км від Бердичева та за 27 км від Житомира. На сході межує з Новим Солотвином, на півночі з Коднею, на південному заході – з Реєю. Селом протікає річка Коденка, ліва притока Гуйви.

«МЕТРИКА ДІТЕЙ ХРЕЩЕНИХ»

Деяку інформацію про другу половину XVIII – перші десятиліття XIX століття я почерпнув із «Метрики дітей хрещених», яка потрапила мені до рук ще під час мого навчання в університеті, в першій половині 1980-х років.

Якось, під час розмови в нашій хаті мама татка, баба Настасія сказала, що в церкві (до якої вона ходила часто) зберігається «дуже старезна книжка», яку піп хоче спалити. «То принесіть її мені», – попросив я бабу Настасію. Вона й принесла. І коли я її розгорнув, то остовпів, одразу зрозумівши, який скарб тримаю в руках. Це була церковна метрична книга, в якій велися записи про хрещення новонароджених дітей у солотвинській церкві. Початок її ведення – 2 липня 1759 року. Останній запис датований у книзі за грудень 1828 року.

У цій книзі я знайшов підтвердження нашій родовій легенді про те, що предком Сидоржевських був Сидір Сотник – багатий і впливовий чоловік. Про це мені ще раніше розказував мій тато; про Сидора Сотника я також прочитав у спогадах Катерини Григорівни Петрук (у дівочтві Сидоржевська, родом з Солотвина, народилась по сусідству на одній вулиці з моїми батьками – Макарівці, моя сестра в п'ятих), матері письменника Володимира Петрука.

Власне, про це я детально розповів у своїй книжці «Пам'ять нашого роду», тому не буду повторюватися. Скажу лише, що при написанні книжки «Пам'ять нашого роду» я лише частково використав інформацію, почерпнуту з солотвинської метричної книги, тому тут розповім про це більше. Використаю також спостереження, викладені в рукописі У. Дмитренка. Між іншим, наскільки я розу-

мію, ми з Устимом Олександровичем – єдині читачі цієї метричної книги. І він, і я прочитали її, конспектуючи найважливіше. Як, до речі, ми з ним, мабуть, були єдиними читачами ще однієї церковної метричної книги – реєстрації померлих, яка велась з січня 1836 року до грудня 1875 року. Але про цю книгу – трохи нижче.

Так от, про першу метричну книгу. Дивно мені було те, що, як записав у своїй «Історії села Солотвина» Устим Олександрович Дмитренко, ця книга разом з книгою реєстрації померлих знаходилася в «сільському історичному музеї». Саме звідти її забрав Устим Олександрович і дослідив, – мабуть, першим. Яким чином ця книга потрапила назад до церкви з музею – невідомо. А щодо сільського музею, то була спроба, здається, наприкінці 70-х років минулого століття, організувати його в приміщенні бібліотеки, що в сільському Будинку культури. Там були розвішані на стінах фотографії, переважно починаючи з 30-х років ХХ століття, з часу організації колгоспу. Звичайно, про голодовку (так у нас в селі називали страшний Голодомор 1933-го року) там не було жодної згадки. Діяв той музей зовсім недовго, зараз стоїть зачиненим і холодним, нікому не потрібним, з облупленими стінами, більшість експонатів втрачено.

Отже, «Метрика дітей хрещених». Початок ведення – 2 липня 1759 року. Ось перший запис, трохи адаптований до сучасної мови: «Року 1759. Місяця липня, дня другого. Я, ієрей Григорій Мелецький, пресвітер Солотвинського Храму Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста, хрестив і миром свято помазав младенця Філіппа від батьків законновінчаних Антона Котенка і жони його Марії Іванової дочки. Воспреємники були Іван Гуменюк і Єлена Пекачка».

Ось деякі прізвища (прізвиська), які зустрічаються в «Метриці» в перші роки ведення: Бондаренко, Ільченко, Шмаченко, Мельник, Іваненко, Крутченко, Коваль, Гайдай, Ткач, Слободюник, Сотвиленко, Кравець, Миколенко, Ярош, Яненко, Дмитренко, Пукасенко, Нечитайло, Шитченко, Галандзовський, Костенко, Войт, Петрученко, Гуменюк, Голобородченко, Лобачевський, Вовчик, Ярошенко, Ющенко, Куличенко, Котенко, Перепаденко, Коновал, Кулик, Самойленко, Кравчук, Пупатенко, Постой, Гладкий... Чимало зі згадуваних тут прізвищ є доволі розповсюдженими в селі й сьогодні. Інші збереглися, але порівняно мало. У одному з ранніх записів (1760) є Василь Кравців (в Старому Солотвині була вулиця Кравцівка – від церкви до школи). Є Гончаренко (вулиця Гончарівка?). Є Михайло Войт. При цьому є і Сидір (Ісідор) Ватаман (вперше – запис за 1767 рік; у наступних записах Атаман), згодом – Сидір Сотник (мій предок по батькові; про це – нижче). (Термін «Ватаман» зустрічається у «Актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року»). Прізвище Пупатенко змінено на Попатенко. Від прізвища Пукасенко, вочевидь, залишилося вуличне прізвисько Пукас. Пам'ятаю, коли був малим, жили в селі якісь Галандзовські (тепер, здається, вже нема). Донині в селі збереглися прізвиська Пекач, Вовчик.

Взагалі, щодо вуличних прізвиस्क, то це окрема тема. Вже в перші роки ведення записів у «Метриці» в ній зустрічаються прізвиська, які збереглися в селі до сьогодні. Окремі приклади наведено вище. Ось ще деякі. Так, у селі збереглося вуличне прізвисько Каганович. В «Метриці» зустрічаємо «Іван Каган на прізвище Довгий». Або Василь Бондар Лисий. У селі донедавна жила «Сянька Лисого». А хто такий цей Лисий, в селі, як казала моя мама, ніхто не знає навіть із найстаріших. Є Стадничка, Клим Риндич, Євфросинья Прокопиха, Варвара Журавлиха. Ще прізвиська, які наведено в «Метриці» в 60-х роках ХVІІІ сто-

ліття, але які відсутні нині: «Василь на прізвище Кривой», Марина Мелничка, Костянтин Лихой, Семен Глухий, Агафія Глухого Ткача жона...

Як уже було сказано вище, у більшості випадків у чоловіків у «Метриці» вказувалося прізвище, рідше – вуличне прізвисько. Жінок священник записував без прізвищ, за прізвищем (прізвиском) чоловіка або батька: Марія Войтиха, Марина Мелничка, Євфросинія Прокопиха, Явдокія Шмаровидлиха, Тетяна Коновалиха, Марія Демка Потворенка жона, Марія Яцькова жона, Варвара Журавльова дочка, Параска, дщер Стефана Самойленка, Марія Лисого Бондара дочка, Елена Пекачова дочка, Матрона Костенкова дочка. Іноді просто вказуються жіночі імена: Ірина, Анастасія... Втім, є й виняток: якась Катерина Добровольська.

Назву тодішні імена (звичайно, що не всі), які зустрічаються в середині XVIII століття. Думаю, це цікаво. Щоправда, в Метричній книзі їхнє написання – «церковне», тобто стилізоване під тодішню російсько-церковну мову, і тому нерідко відрізняється від теперішнього і від того, як вони звучали в розмовній мові.

Чоловічі: Стефан, Іван, Павло, Василь, Григорій, Михайло, Каленик, Тимко, (і Тиміш), Прокопій (Прокіп), Кондратій (Кіндрат), Лук'ян, Максим, Гаврило, Леонтій, Вакула, Микита, Марко, Климентій (Клим), Сава, Гнат, Корній, Яків, Хведько (Федір), Євфимій (Юхим), Семен, Олексій, Роман, Артемій (Артем), Даниїл (Данило), Афанасій (Панас), Нестор, Самійло, Панкратій (Панкрат)...

Жіночі: Агафія (по-солотвинськи Гапка), Марія, Євдокія (Явдоха), Меланія, Варвара, Анастасія, Тетяна, Харитина (Харита), Ксенія (Оксана), Федора, Елена (Олена), Агриппіна, Пелагея (Палажка), Одарка, Горпина, Матрона (Мотря)...

Цікавий факт. За 1774 рік знайшов запис про однофамільця нині широко відомого російського політолога і публіциста Андрія Піонтковського, котрий мешкає в США – якогось Якуба Піонтковського, очевидно, поляка, не мешканця Солотвина, який був «воспреємником», тобто хрещеним батьком у когось із солотвинців (до речі, разом із хрещеною матір'ю Катериною Сотничкою, дружиною Сидора Сотника).

Народжуваність у селі в період 1759 – шістдесяті роки XVIII століття (та й надалі) була доволі високою. Так, згідно «Метрики», в 1761 році були охрещені 33 дітей; в 1762 – 29 дітей, наступного року – 28. У період з 1760 до 1769 року в селі народилася 271 дитина, тобто приблизно 27 дітей щорічно. У період з 1770 до 1779 року народилося 292 дитини, тобто більш ніж 29 дітей на рік. З 1780 до 1789 – 358 дітей. З 1790 до 1799 – 354. З 1800 до 1809 – 541. З 1810 до 1819 – 594. З 1820 до 1828 – 492 дитини. Неважко порахувати, що на початку XIX століття в селі народжувалося щороку майже 60 дітей! Це значно більше, ніж у 50 – 60 роки XX століття, коли в селі нараховувалося близько 700 дворів.

Щоправда, необхідно зазначити, що досить високим на той час був показник дитячої смертності. Та й загалом, смертність на той час була доволі високою. В першій половині XIX століття в середньому помирали більше 50 солотвинців за рік.

Зазвичай дітей тоді хрестив, про що свідчать записи в книзі, священник Григорій Мелецький. Лише іноді замість нього цю процедуру провадив, як свідчать записи, священник Коденський ієрей Євстахій.

У 70-х роках XVIII століття в «Метриці» з'являються деякі нові прізвища і прізвиська: Кондратій Марциновський, Роман Дмитрик Дяк, Артемій Ткаченко, Степан Федченко (прізвище збереглося досі), Ян Ковалевський (очевидно, поляк), Ємелян Паламар, Кирило Миколаєнко, Єкатерина Глухенького дочка, Гор-

пина Крукова жена, Кирило син Йвана Йваненка, Іван Нетреба, Кость Луциків син, Григорій Гончар (прізвище зберглося досі).

Можна навести ще кілька нових прізвищ, приміром, за 1779 рік: Григорій Бублій, Куличка Грициха, Нестор Тринич, Стефан Єнеч. Того ж року хрещеним батьком у сина пресвітера Солотвинського Григорія Мелецького Андрія був священник Коденський Григорій Янецький. Доволі часто зустрічається прізвище Нечиталюк, носіїв якого зараз у селі взагалі нема.

Все вище наведене про метричну книгу – мої записи, які я вів ще в студентські роки, коли читав і вивчав цю книгу. А ось процитую дещо, зауважене У. Дмитренком (Він пише одразу про обидві книги). «Із записів у метричних книгах просліджується, що в селі, крім основної маси селян, жили інші прошарки населення, що розрізнялися за званням: пан, господин, шляхтич, уніат, атаман, сотник, священнослужитель, службовець, обиватель, однодворець, вільновідпущений, іконописець». До речі, «атаман» і «сотник» – це якраз про Сидора Сотника, мого предка в сьомому коліні.

Разом з тим, крім інформації щодо нашого роду, у «Метриці» при уважному вивченні можна знайти ще багато чого дуже цікавого з історії села і характеристики української ситуації того часу.

З 1780 року в «Метриці» інформація про «восприемников» (хрещених батьків) почала супроводжуватися записом «жители солотвинские».

Інтерес становить запис за 1782 рік: Іван Оукраинец.

До 26 січня 1789 року в «Метриці» велися записи з використанням словосполучення «восприемники биша», а з 27 січня 1789 року – «восприемники били».

Повертаюся до записів У. Дмитренка. Він пише, що до 30 березня 1790 року записи в метричній книзі велися «слов'яноросійською» мовою, а «із 30 березня 1790 року по серпень 1793 року реєстрації народжених зовсім не було (чому, причин не встановлено). З серпня 1794 року реєстрація знову велась російською мовою».

Дивно. Насправді реєстрація хрещень (не народжень) у ці роки велась, як і всі попередні роки. Але, починаючи з квітня 1790 до серпня 1793 року, записи велись польською мовою. А потім справді були продовжені російською мовою.

Вочевидь, Устим Олександрович «не побачив» очевидного. Проте це жодним чином не зменшує вартості його праці, зокрема, з вивчення сільських метричних книг.

Отже, з квітня 1790 по серпень 1793 року записи в метричній книзі велися польською мовою. Перед цим, останніми роками, на сторінках книги стали з'являтися (і все частіше) якісь незрозумілі записи польською мовою. Щось на зразок духовної інспекції, яка, певно, ревізувала якість ведення книги. І ось після одного з таких записів польською, наскільки можна зрозуміти, для священника Григорія Мелецького було наказано реєструвати охрещених дітей польською мовою. Вражаюче, чи не так – у православної церкви вести записи польською мовою!? (Втім, це не завадило автору цих рядків скрупульозно вивчити і ці записи, і знайти, зокрема, такий запис (зрозуміло, польською мовою) за 1791 рік: Євстафій Абрамович Бакалавр Солотвинський).

Із серпня 1793 року (останній запис – польською мовою) до серпня 1794 року у «Метриці» відсутні записи, або ж, можливо, аркуші вирвані з книжки. З серпня 1794 року записи відновлено, але вже російською мовою.

У записі за 1795 рік вперше в «Метриці» повідомлено про хрещення близнюків: «Иосиф и Никита у родителей Василия Кравця и жены его Марины».

13 серпня 1795 року в «Метриці» знайдено перший запис ось такого плану: «... крестил младенца Максима от родителей законвенчаных Хомы Дворника, капрала роты гадяцкой, и жены его Евдокии, воспреемники были Матвей Ищенко и Константина Майорша, Василия Сергеевича Белагина, Майора роты гадяцкой жена».

А за січень 1796 рік знайдено ще й такий запис: «воспремники были Андрей Костыновский, священник Киевского Гренадерского полку и Параскевия священника Якова жена».

Зважаючи на ці та наступні записи у «Метриці», можна припустити, що, можливо, у Солотвині чи поблизу починаючи з 1795 року почали квартируватися якісь підрозділи російського війська.

Цікаво, що з січня 1796 року змінюється форма запису в метричній книзі. Якщо до цього записи велися суворо традиційно, майже без відхилень, і починалися: «Аз, иерей Григорий Мелецкий, пресвитер стовоздвиженский Солотвинский (це вже в останні роки, а спершу записувалися всі регалії церкви) крестил и миром с тым помазал младенца...», то з 1 січня 1796 року записи починаються лаконічно: «Крещен и миром с тым помазан младенец...» А внизу підпис: «Мною иереем Григорием Мелецким, священником Солотвинским».

Починаючи з 1797 року, як свідчить «Метрика», все частіше дітей у церкві хрестить не Григорій Мелецький, а «иерей Евстахий Левицкий, пресвитер Коденский, Закушиловский», або ж «иерей Николай Зелинский, пресвитер Никоновский». Починаючи з 1801 року і до 1818 року дітей хрестив Симеон Мелецький (мабуть, син Григорія Мелецького). Очевидно, сільський священник Григорій Мелецький, який провадив хрещення з перших днів ведення метричної книги, з липня 1759 року, в останні роки, зважаючи на похилий вік, все більше почав занепадати здоров'ям. Останній запис, де згадано його прізвище – 17 листопада 1802 року. Замість нього спершу хрестили дітей священники з сусідніх сіл, а потім – священник Купріян Гориницький.

У Дмитренко повідомляє, що в Солотвині була епідемія віспи в 1838 і в 1848 роках, та епідемія холери в 1848 та 1855 роках. Від епідемії в 1848 році в селі померло 105 осіб, а в 1855 році – 84 особи. Особливо високою була смертність серед дітей, зазначає У. Дмитренко. «У 1839 році з 59 померлих було 52 дітей віком до 8 років. Середній вік померлих становив 21 рік», – пише він.

До речі, про епідемію жажливої холери в наших краях йдеться в книзі «Яна Дуклана Охоцкого и Северина Букара» (Варшава, Новы Свет, 1910 р., том 4, гл. 29 «В провинции»). Приблизно на початку 30-х років XIX століття, пишуть автори, «пришла к нам страшная холера. Она свирепствовала в Бердичеве, Житомире и по селам. Бердичев несколько лет был закрыт, а из-за скупченности в домах и нечистого их содержания больше всего погибло евреев».

Як видно з записів у метричних книгах, в Солотвині квартирувались такі полки російської армії: в 1803 році – Смоленський мушкетерський полк; в 1807 році – Азовський мушкетерський полк; в 1813 році – Чернігівський драгунський полк; в 1814 році – Чернігівський кінно-егерський полк; в 1828 році – Ладозький полк.

З 1810 року у «Метриці» ведуться записи про хрещення не лише в Солотвині, а й у Розкопаній Могилі. Це село як «слобода Розкопана Могила» вперше в Метричній книзі згадується за 1805 рік. Його заснували вихідці з Солотвина. Так, 1810 року в Солотвині охрещено 53 дитини, в Розкопаній Могилі – 8; 1811 – відповідно 44 і 8; 1812 – 34 і 5; 1813 – 25 і 4 і т.д.

Варто зазначити: у «Метричній книзі хрещень» Солотвинської церкви пер-

ша згадка про Розкопану Могилу датується 1805-м роком. Саме того року солотвинський священник почав хрестити, крім солотвинських, також і новонароджених дітей цього села. Можливо, такий тісний зв'язок між обома селами пояснюється тим, що саме вихідці з Солотвина заснували Розкопану Могилу?

Втім, на сайті stanyshivska.gromada.org.ua я знайшов інформацію, яка ставить під сумнів таку версію. Цитую:

«Назву Розкопана Могила село отримало від того, що на території нинішньої Мироліубівської ЗОШ I-III ст. колись була велика могила (курган), яка була розкопана. Саме тому це місце стало називатись Розкопаною Могилою. Заснована на цьому місці село також отримало назву Розкопана Могила.

За свідченням очевидців, висота могили (кургану) досягала 10-12 метрів. Могила була зруйнована (зрівняна з землею) при будівництві нової школи в 1969 – 1970 рр. На основі аналізу історичних джерел, могила була скоріш всього була скіфським курганом VII-IV ст. до нашої ери.

Перша письмова згадка про село датована 1795 роком. На той час тут знаходилось фольварня з корчмою на правах пожиттєвого володіння, яка належала Київським дідичам Глембоцьким. На 1795 рік в Розкопаній Могилі проживало 7 сімей, в яких було 21 людина чоловічої статі і 18 жіночої статі (ЖДОА ф-118. оп. 14.). Жителі села були хліборобами, землі навколо села давали непогані врожаї, населення зростало повільно, тільки після скасування кріпосного права в 1861 році стала зростати кількість дворів та населення. До Розкопаної Могили стали переселятися люди з навколишніх сіл: Глинівець (Ляхівець), Старого Солотвина (насправді Солотвина – **М.С.**), Кодні».

Отож, мабуть, буде неправильно вважати, що Розкопану Могилу заснували переселенці з Солотвина. Вірогідно, що це село існувало раніше, до 1805 року. Але якась частина переселенців, які оселилися в Розкопаній Могилі, вочевидь, прийшли з Солотвина.

Починаючи з 1819 року, священник Симеон Мелецький, як видно з «Метрики», перестає хрестити новонароджених дітей. Замість нього це роблять спочатку священники з сусідніх сіл, зокрема Кодні і Никонівки, а з 1822 року – священник Купріян Горницький.

Ще одна Метрична книга, яка є в моєму розпорядженні, названа «Часть третья Метрической книги о умерших», і записи в ній велись з січня 1836 до грудня 1875 року. На жаль, інших частин такої книги мені знайти не вдалося. Записи в цій книзі велись недбало, неакуратно. У кожному випадку смерті вказувалась причина.

Інформація, яку можна отримати з цієї книги, доволі цікава. Так, основною причиною смертей у Солотвині 1836 року була віспа (У.Дмитренко пише про епідемію віспи в Солотвині 1838 року, але згідно з записами з книги померлих, віспа лютувала в селі 1836 року). За весь рік із 32 небіжчиків 15 померли саме від цієї хвороби, з чого можна зробити висновок, що цього року в селі лютувала епідемія цієї страшної хвороби. Двоє – від чахотки, двоє – «від кашлю». По кілька осіб померли «від пухлини», «від падучої хвороби», «від шлунку». І лише одна людина – «від старості років».

Переглядаємо записи за наступний, 1837 рік. Всього померлих – 39. Від віспи – жодного. Найбільше від «падучої хвороби» – семеро померлих; від чахотки – троє; «від кашлю» – четверо; «від пухлини» – троє. Так само по кілька помер-

лих «від шлунку», «від гнилої гарячки», «від кору», «від паралічу». По одному померлому – «від переляку» і «від старості років».

У 1838 році було значно більше – 61 померлий. Найбільше – від кашлю (14), пухлини (11), чахотки (7) і конвульсій (7).

1839 року – 60 померлих. Переважно від кашлю, чахотки, конвульсій.

Приблизно переважно ті ж причини смертей – і в наступні роки.

1842 року в селі знову лютує віспа (26 померлих з 74).

Основна причина смертей у наступні роки – кашель, чахотка, конвульсії.

Цікаво, що на перших сторінках книги (за 1836 рік) вказується «приналежність» померлого. Ось типовий запис: «Девятого числа у жителя села Солотвина, Помещика Действительного Статского Советника Михаила Леонтьева Корженьовского крестьянина Стефана Ивановича Кондратюка умер сын Василий». Надалі, впродовж кількох років, замість цього записували «...того же помещика». Але вже в середині 1838 року про «приналежність» померлого не вказували. З цього можна зробити висновок, що станом принаймні на середину 30-х років XIX століття Солотвин перебував у власності вище згаданого поміщика.

Варто зазначити, що, крім померлих мешканців села Солотвина, у книзі впродовж усіх років велися записи про померлих «деревни» Розкопаной Могили. Причому приблизно з середини 1840-х років у книзі використовувався скорочений варіант назви цього села: «Деревня Могила».

ЛІДИХІВСЬКІ

Як зазначено в польській книзі «Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T.8», рід Лідихівських (герба Шалава; за М.Бельським, Б.Папроцьким, С.Барончем, О.Однороженком та іншими ученими – герба Салава, за П.Салевичем – герба Салева) – «давній і заслужений, а від половини XVII століття – один з найбагатших волинських родів».

У Житомирському обласному державному архіві на стенді «Герби Волинської шляхти» є інформація про «відомий шляхетський рід Ледуховських» (саме через «У» – **М.С.**). Ось ця інформація. «Шалова (Слава). Історія цього герба (шляхетського роду – **М.С.**) за легендою починається від часів Володимира Великого. Частина князівського двору, залишаючись ще у язичництві, насміхались над послами, які підносили похвали православної церкві. Один з послів, на ім'я Галько, обурений таким зухвальством, викликав трьох насмішників на поєдинок і переміг їх. Від нащадків Галька виводить своє походження відома шляхетська родина графів Ледуховських, яка володіла значними земельними маєтностями на Кременеччині та під Житомиром».

А ось інформація з Вікіпедії: Ледуховські (також Ледоховські, Лідиховські, Ледуховські, Лідихівські; пол. Ledóchowscy, Leduchowscy) – спольщений руський шляхетський рід герба Шалава. Представлений у Волинському воєводстві. Назва походить від «гнізда» роду – містечка Лідихів, нині село Лідихів Кременецького району Тернопільської області.

До речі, про одного з кременецьких Лідихівських є інформація в «Архиве Юго-Западной России» (ч. 6 : Т. 1 : Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в XVI – XVIII веке (1498 – 1795) : Приложение. – 1876). А саме: «Дворянин Михаил Ледоховский» згадується в описі його майна в м. Кременці і довколишніх селах за 1735 рік – **М.С.**)

Якийсь «пан Ян Лідихівський» згадується в «Актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року». Із запису можна зрозуміти, що Ян Лідихівський на той час володів селом Кикишівка. Очевидно, це було одне з його володінь, про нього згадується в судовій тяжбі.

Уже завершуючи роботу над книжкою, я знайшов в інтернеті за адресою <http://ukrpohliad.org/culture/ruskyj-gerb-rodu-saleva.html> цікаву інформацію про рід Лідихівських (герба Салева). В ній йдеться про круглий стіл «Руський герб роду Салева в контексті історії полабсько-поморської руської Славії (VIII– IX ст.)». Один із спікерів круглого столу, дослідник давньої української літератури, директор «Інституту Слова» Павло Салевич (наскільки я зрозумів з тексту, теж представник цього роду, як і його брат Євген) розпочав виступ із розповіді про величезну європейську територію, яку за перськими і арабськими істориками та географами IX–X ст. у VIII–IX ст. контролювали три руські європейські держави Славія, Куявія та Артанія. Із руською Славією П. Салевич пов'язує герб Салева. Герб Салева наданий 971 р. за привілеєм київського князя (очевидно Ярополка). П. Салевич говорив про існування в науці двох неукраїнських назв руського герба Салева – Шалава і Салава. Далі – пряме цитування: «Цікавою знахідкою для визначення відповідної назви герба Салева та протопласта роду герба учений назвав інформацію про священника із Горішньої Сілезії (досьогодні згадана частина Польщі на прапорі має жовто-сині барви, як і герб Салева) Валентія Шаловича, який у церковній книзі XVII – XVIII ст. записаний під вісьмома прізвищами, серед яких Шалович, Шаловиц, Шалевич, Салевич, Салович, Салевич, Саля, Шала...

Серед найяскравіших гілок та представників герба Салева, які спершу жили у Києві, а пізніше у Львівській землі Руського королівства, зокрема у родовому городку Романів (нині село Перемишлянського району Львівської області), учений назвав, окрім вже згаданого воеводи руського королівства Петра Галька, рід якого називався родом Романівських, гілку спольщеного руського роду князів Свірзьких, серед представників роду якого був Габріель Свірзький (II половина XVI ст.) – перший перекладач Вергілія польською мовою, гілку спольщеного могутнього руського роду Лідихівських, які до 2-ї половини XVII ст. залишалися православними: зокрема, Станіслава (1666–1725) – волинського воеводу і маршалка Сейму Речі Посполитої, Володимира (1866–1942) – «чорного папу», 26-го генерала монашого ордену єзуїтів, визначних святою Урсулу (1865–1939) та блаженною Марію Терезу (1863–1922), Мечислава (1822–1902) – кардинала і примаса Польщі, представників інших окремих гілок герба Салева: Антонія Селяву – митрополита Київського, Галицького та всієї Руси – предстоятеля Руської Унійної Церкви, письменника-полеміста, гетьмана Лівобережної і Правобережної України Івана Самойловича».

У безпосередній розмові зі мною П. Салевич розповів також про інші деталі стосовно походження роду Лідихівських, а саме про те, що протопластою їхнього роду є рід Салевичів, який походить із полабсько-поморського руського королівства Славія (VIII–XII ст.). Лідихівські – це гілка Салевичів (у німецьких, польських, литовських і інших чужомовних текстах – Шалавичів, Салавичів), які у XIII–XIV ст. жили у городку Романів близ Львова і мали прізвище Романівські-Гальки (прізвище Романівські було обране за маєтністю у Романові, так само за маєтностями обиралися й інші прізвища роду Салевичів – Лідихівські, Свірзькі і ін.). Відомо, що Романівські-Гальки походять від Дмитра Детка

– «управителя або старійшини Руської землі» у 1340-их рр. та родича руського княжого роду XIII–XIV ст. Ромánовичів.

За польськими хроніками, гербовниками та актами гродськими і земськими «войовничий (waleczny) Іван-Гліб Деткович» герба Салева був першим власником згаданого родового городка Романова (жив у II пол. XIV – I пол. XV ст., володів понад двома десятками сіл навколо Романова і був героєм Грюнвальдської битви).

Рід Лідихівських започаткував Нестор Галько (Романівський), отримавши за службу від литовського князя Казимира IV Ягеллончика у 1442 р. село Лідихів (та город Кременець) – нині село та місто Тернопільської області.

Як бачимо, власники Солотвина – Лідихівські належали до надзвичайно потужного і аристократичного роду української шляхти, пізніше значною мірою спольщеного. В числі інших до цього роду належав гетьман Іван Самойлович, який народився неподалік Солотвина у містечку Ходорків (нині село Ходорків) Попільнянського району.

Вікіпедія повідомляє, що на початку XIX ст. дідичем Солотвина був третій син маршалка шляхти Волинської губернії графа Вінсента Лідихівського, Леон (1812–1850), брат якого, Аполлон, був дідичем розташованого неподалік с. Кодня. Про Леона Лідихівського як власника Солотвина йде мова у згаданій вище польській книзі «Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T. 8». Після Леона Солотвином володів його син Карл, зазначається у цій книзі. Крім Карла, у Леона були ще діти. Такий висновок можна зробити із запису в Житомирському обласному державному архіві, який називається «Выкупной акт по имению владельцев Ледоховских Волинской губернии, Житомирского уезда села Солотвин». 30 липня 1866 року». Цей документ юридично зафіксує викуп Лідихівськими (саме так, хоча надалі в документах перераховані всі Лідихівські: Мечислав, Карл, Іван, Софія, Анна і Лавр – **М.С.**) «крестьянского надела» на двох місцевостях, які дістаються нинішнім власникам у спадок від батька Леона Лідихівського. У маєтку значаться 142 двори, в тому числі тяглих – 58, піших – 84. Всього селян – 554. Згідно з цим актом селянам села виділено присадибної землі – 167 десятин; польової – 1513 десятин. Всього 1681 десятина. З цієї площі на долю кожного двору виділено трохи більше 10-и десятин. Загальний викупний платіж складає 1874 рублі. Платіж з кожної десятини землі – 1 руб. 11,5 коп.

Карл Лідихівський, вказує згадувана вище польська книжка «Rodzina...», був одружений з Софією Чосновською. У них було троє дітей: Марія, Вальдемар і Наталя.

У Центральному державному історичному архіві України (ЦДАК України) є окремий фонд під назвою «Ледоховские – польские шляхтичи, землевладельцы в Волинской губернии (1733 – 1827)». Там зберігається з десяток документів, з яких можна ще дещо довідатися про цей рід. Так, запис за 1733 рік є виписка із «луцьких гродських книг» про продаж Полжинським хорунжим Йосифом Ледоховським сіл Шубків, Речище і ще одного села (нерозбірливо – **М.С.**) графині Потоцькій.

Запис за 1738 рік засвідчує, що володіння Ледоховських не обмежувалися маєтностями і землями поблизу Житомира і Крем'янця. В цьому записі йдеться про матеріали до судової справи про захоплення волів управителем Ледоховським у селянина села (нерозбірливо – **М.С.**) Кам'янецького повіту Подільського воєводства.

Аналогічний запис – за 1791 рік. В ньому названий ще один регіон з присут-

ністю в ньому роду Лідихівських. Це «реляція возного до брацлавського земського суду про вручення позову (саме так – **М.С.**) Людвіці Ледуховській та ін. посесорам Тетіївського ключа у справі за спірні ґрунти з графом Франціском Красицьким та ін. посесорами Теліжинського ключа».

Також у записі за 1791 рік значиться, що Бенедикт і Станіслав Ледуховські були власниками землі (ґрунтів) у маєтку Коростів Луцького повіту Волинського воєводства.

За 1790 рік є запис, в якому фігурує «володимирський староста» Франциск Ледуховський.

За 1801 рік є запис про скаргу Анджея Бондаревського до Цивільного департаменту Київського головного суду на Ігнація та Ізабеллу Ледуховських за несплату боргу.

Станом принаймні на 1820 – 1822 роки Ледуховський (без ініціалів) був «волинським губернським Маршалком» (Маршалок шляхти, або предводитель дворянства, ділився на губернських і повітових маршалків. Губернський маршалок – на той час це доволі високий чин, і в ієрархії чинів у губернії знаходився відразу після губернатора). Є запис за 1820 рік. Це «скарга м. Житомира (саме так – **М.С.**) волинському губернському правлінню про захоплення житлових приміщень маршалком Ледуховським. 1827 року В. Ледуховський (чин не вказано) звертається до волинського громадянського губернатора Михайла Анджитковича з проханням про надання візи для проїзду в Австрію.

У розмові зі мною У.Дмитренко 26 березня 1988 року розповів мені, що до реформи 1861 року «був один граф на Кодню, Солотвин, Розкопану Могилу». Жив граф у Кодні, в палаці в парку, там, де зараз лікарня. Ще там був, за словами У.Дмитренка, костюл, «зруйнований порівняно недавно». (Як засвідчує Вікіпедія, при комуністичній владі у костюлі розмістився склад, остаточно будівля знищена на поч. 80-х р.р. ХХ ст.). Іще Устим Олександрович розказав, що до дочки цього графа «пристав граф Лідихівський». У них народилася дочка, причому некрасива. Приблизно в 1900 – 1910 роках Лідихівський, за словами У.Дмитренка, розлучився зі своєю дружиною, виїхав у Західну Україну і більше в Солотвин не повертався.

Трохи раніше, під час нашої розмови 27 вересня 1987 року, У.Дмитренко дещо детальніше розповів мені про поміщиків Лідихівських. Солотвинська поміщиця Софія була нащадком коденського пана. Вона одружилась із «приймаком» на прізвище Лідихівський. У них народилася дочка. Наприкінці ХІХ століття подружжя розлучилось – Лідихівський переїхав у Західну Україну (можливо, на Кременеччину – **М.С.**). Лідихівська залишилась із дочкою в Солотвині. Дочка була «некрасивою» – уточнив під час розмови Устим Олександрович. Лідихівська мала також у Житомирі двоповерховий будинок. «Вона була дуже жорстока, – сказав він. – Їздила шестериком встяж (по дві пари коней). Карета закрита, з вікнами. Їздовий – на кузові з довгим батогом. Ляскав батогом...»

У довіднику «Міста та села Житомирщини. Бердичівський район» вказано, що наприкінці ХІХ століття землі Солотвина стали власністю поміщиці Софії. «Вона жила в будинку-палаці, мала маєток – 1470 десятин землі, їздила каретою з 6-ма кіньми. Всі селяни вкладали свою працю в господарство Софії».

У «Списку землевладельцев и арендаторов Волынской губернии, во владении коих находится не менее 50 десятин земли» (Житомир. Волынская губернская типография. 1913) є інформація про Карла Лідихівського: дворянин, земельна площа, якою він володіє в Солотвині – 1470 десятин. Крім того, як

засвідчує Олена Жам («Джерела вивчення млинарства Житомирського повіту XIX – початку XX ст.»), Карл Лідихівський був, зокрема станом на 1907 рік, власником млина в Солотвині.

До речі, в Кодні, як повідомляється в «Списку землевладельцев...», 2050 десятин землі орендував у якогось Неймана Антон Казимірович Лідихівський. Саме йому, судячи з підпису до фото (див. вище), і належав цей маєток.

ЧИ БУВ ТАРАС ШЕВЧЕНКО В КОДНІ?

Ймовірно, що восени 1846 року, під час археографічної подорожі, шляхом з Бердичева на Кодню повз Солотвин і далі на Житомир проїздив Тарас Шевченко. Достовірних свідчень цьому нема. Згадка про це є в томі «Житомирська область» із серії книг «Історія міст і сіл Української РСР», виданої 1973 року. Ось цитата з цього тому: «Восени 1846 року в місті (Бердичеві – М.С.) побував Т.Г.Шевченко, який зробив тут кілька малюнків та записав кілька народних пісень. Але до сьогоднішнього дня нам так і невідомі ні малюнки, ні пісні, нібито записані Шевченком у нашому місті. Хоча іншого поштового тракту з Кам'янця-Подільського до Житомира, довжиною 276 верст, як через Райгородок, Бердичів, Кодню просто не було. А передостанньою перед Житомиром поштовою станцією під час триденного переїзду Шевченка на перекладних з 3 по 5 жовтня 1846 року з Кам'янця-Подільського до Житомира було все-таки повітове на той час містечко Бердичів».

Тобто, вірогідно, що Тарас Шевченко в жовтні 1846 року, подорожуючи з Кам'янця-Подільського до Житомира, проїздив Коденським шляхом повз Солотвин. Буквально в кількох кілометрах.

Чи зупинявся Шевченко в сусідній Кодні? Чимало дослідників життєпису поета, починаючи з відомого автора книжки про Шевченка «Дума про огонь» Петра Жура, відповідають на це запитання ствердно.

Ба більше, тиражується теза про те, що Шевченко «у 1841 р. сюди приїздив, аби вклонитися могилам волелюбних повстанців. Тут він збирав народні перекази, розшукував стародавні документи для своєї поеми «Гайдамаки» («Кодня: село, у якому живе історія» <http://primiske.com.ua>, 23 березня 2017). Або ж таке: «Восени 1846 місце страти учасників Коліївщини відвідав Т. Шевченко» (esu.com.ua).

У мене нема відповіді на запитання: чи зупинявся Шевченко в Кодні? Те, що поет проїздив дорогою через Кодню, виглядає ймовірно, адже іншої прямої дороги між Бердичевом і Житомиром ні тоді не було, ні тепер нема. А от для того, щоб стверджувати, що Шевченко зупинявся в Кодні і тим більше «збирав народні перекази, розшукував стародавні документи, відвідав місце страти учасників Коліївщини» – потрібні реальні, бажано документальні підтвердження. Я таких не знайшов. Думаю, що, якби вони були, то про це вже було б писано-переписано десятки разів. Та й Шевченко ніде жодним словом про це не згадує.

До речі, не знайдено історичних документів про те, що восени 1846 року Шевченко зупинявся в Бердичеві. Як пишуть краєзнавці, лише «існує припущення».

Натомість у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» поет пише про свій приїзд до Житомира:

«Измеривши вдоль и поперек Волынь и Подолию и дождавшись в Житомире осенней грязи, мы возвратились благополучно в Киев.

Из Житомира послал я пачку огородных и садовых семян Степану Осиповичу, собранных мною у волыньских и подольских агрономов. А юным прекрасным друзьям моим – тетрадку малороссийских песен, записанных мною от подолян и волынян».

Петро Білоус у своїй статті «Чи бував Тарас Шевченко у Кодні?» (Літературний альманах «Тет-А-Тетерів», кн. 3, 2010) також ставить під сумнів ймовірність перебування Тараса Шевченка в Кодні на початку жовтня 1846 року. По-перше, зазначає він, нема певності, що дорога (тракт), якою Шевченко їхав, могла проходити власне через Кодню, а не повз неї. П.Білоус зазначає, що «житомирський краєзнавець Г.Мокрицький на підставі архівних джерел та картографічних матеріалів із фондів українських та російських бібліотек склав схему та описав дорогу, яка колись пролягала з Бердичева до Житомира. Він дійшов висновку, що цей поштовий тракт («старий шлях») існував до 1877 року (сучасна траса була прокладена після цієї дати) і пролягав через Гришківці, Гальчин, Сімаки, Рею, Кодню, Вертокиївку, Скоморохи, Селець і Станишівку». (П.Білоус, Літературний альманах «Тет-А-Тетерів», кн. 3, 2010). Однак, як зазначає П.Білоус, «виникає певний сумнів у тому, чи проходив тракт саме через село. Не виключено, що пролягав він поза ним, де тепер залізнична станція, і повертав трохи на захід, де за три кілометри є село Двірець. Не було б сумнівів, якби село називалося б якось інакше. Але село «двірець» у XIX ст. означало «поштова станція»... а може, все-таки поштовий тракт оминав Кодню?». Крім того, П.Білоус зауважує, що, навіть якщо Т.Шевченко проїжджав через Кодню, то це ще не означає, що він в Кодні міг зупинитися.

Припущення П.Білоуса про те, що дорога з Бердичева на Житомир могла оминати Кодню і, більше того, проходити через Двірець, повністю спростовується картою 1875 року, яка наводиться в цій книжці і про яку автор згадує вище. Ця дорога йшла саме через Кодню, далі на Вертокиївку – Янківці – Городище, і це чітко видно на карті. А Двірець знаходиться ліворуч, далеко від цієї дороги. До речі, професор, доктор філологічних наук, літературознавець Петро Білоус родом і сусіднього з Солотвиного села – Никонівки. А мати Петра Васильовича, за його словами – із Миролубівки (Розкопані Могили).

Житомирський краєзнавець і видавець Г.Мокрицький в інтерв'ю газеті «Житомирщина» за 7 березня 2019 року так відповів на запитання журналіста про ймовірність перебування Т.Шевченка в Кодні: «Прийнято вважати, що Шевченко спеціально заїжджав у жовтні 1846 року до Кодні на шляху з Кам'янця (через Бердичів) до Житомира, аби вклонитися гайдамацьким могилам. Втім, спеціально він цього, очевидно, не робив. Річ у тім, що поет їхав поштовими кіннями, тому маршрут його пролягав через поштові станції, одна з яких розташовувалася саме в Кодні».

До речі, відомо, що у своїй творчості Тарас Шевченко ніде жодним словом не згадує про Кодню чи про страту учасників Коліївщини в цьому селі.

Мешканка Кодні Галина Мельник у своїй книжці «Тернистий шлях» (Житомир, «Полісся», 2006) пише, що французький письменник Оноре де Бальзак, побувавши в 1850 році у Бердичеві, був і в містечку Кодня, а також, уже наприкінці XIX ст., неодноразово Кодню відвідував видатний єврейський письменник Шолом Алейхем. Щодо Шолом Алейхема, то тут нічого не можу сказати, а от щодо відвідин Кодні Бальзаком, то, наскільки я володію інформацією, достовірних підтверджень цьому факту не існує.

Втім, Шолом Алейхем має певний стосунок до Кодні. Мені про це нагадав уродженець Кодні, відомий український прозаїк, лауреат Шевченківської премії В'ячеслав Медвідь. Він прицитував одне з оповідань Шолом Алейхема з циклу «Железнодорожные рассказы (Записки коммивояжера)» з назвою «Самый счастливый человек в Кодне» (цитується за виданням: Шолом-Алейхем. Собр. Соч. в шести томах. – М., Худож. лит-ра, 1990. – Т. 1, с. 15-23).

«Аби не переповідати сюжет твору, – пише В.Медвідь, – звернімо увагу на одну з цікавих подробиць від оповідача реб Алтера, мешканця Кодні: «Раньше, когда Кодня принадлежала польским панам, нельзя было и носа сунуть во «двор». Паны и близко не подпускали. Не так паны, как панские псы. Но с тех пор как коденский «двор» перешел в руки евреев, собаки перевелись, да и сам «двор» стал совсем другим. Приятно зайти туда. Теперь там тоже паны, помещики, но еврейские помещики.... Говорят по-еврейски, как мы с вами. Придерживаются еврейских обычаев и уважают еврея. Одним словом, настоящие евреи. Не скажу, чтоб они были большие праведники. Слава богу, в синагогу к нам они не очень спешат. А в баню к нам – и подавно. Нарушить субботний закон они не особенно боятся. И зажарить цыпленка на коровьем масле – тоже для них грех не большой. Ну, а стричь бороду, ходить с непокрытой головой и тому подобное – тут уж и говорить не приходится: это теперь везде привычное дело. Даже у нас в Кодне водятся молодчики, которым шапка на голове тяжела... Да, Кодне нечего плакаться на своих помещиков. Наши еврейские паны хорошо обходятся с местечком, стараются показать себя с наилучшей стороны. К осени они пошлют сотню-другую мешков картофеля для бедных, зимою дадут соломы на топливо, перед пасхою – денег на мацу. Недавно они подарили кирпич для синагоги».

Це оповідання, – зазначає В.Медвідь, – як і решта 7-8 (а вся збірка складається з 19-ти), друкувалося у варшавській газеті «Ді найє велт» («Новий світ») року 1909-го».

МІХАЛ ЧАЙКОВСЬКИЙ – УРОДЖЕНЕЦЬ ГАЛЬЧИНА

Як відомо, в Гальчині (Гальчинці) в давній українській «сполонізованій» родині народився відомий польський письменник і політичний діяч з унікальною біографією, представник так званої «української школи» в польській літературі XIX століття Міхал Чайковський (1804 – 1886). Дія одного його оповідань під назвою «Могила» («Mogiła») відбувається в рідному для письменника Гальчинці. Про це пише житомирський краєзнавець Володимир Єршов у дослідженні «Особливості мемуаризації простору Правобережної України у творчості Міхала Чайковського»: (...) Дія оповідання «Могила» («Mogiła») відбувається в рідному Гальчині: «Коло Гальчинця височіє могила, біля її підніжжя дороги перетинаються, як частини хреста, розбігаючись у різні сторони, а на її вершині – бур'ян та зілля, а всередині – рештки минувшини». Це романтична розповідь з елементами готичної новели і з потужним притчевим підтекстом про трьох сестер, що покохали трьох юнаків: Козака, Ляха і Татарина, котрі служили під командуванням отамана Богдана Ружицького. Сестри, не отримавши материнського дозволу на шлюб з коханими, від туги померли без християнської сповіді, і мати Сукуруха ховає їх на неосвяченій землі. Через шість років саме на цьому місці, на цій могилі відбулася битва між козаками, поляками й татарами, в лавах яких служать кохані трьох померлих сестер. Юнаки гинуть у цьому

безглуздому бою, і їх останки ховає Сукуриха поруч із своїми доньками, які їх кохали. Люди насипали на цьому місці височезну Могилу трьох сестер або, як її ще називали, Могилу Сукурихи. З метою підвищення реальності художньої дії автор у спеціальних коментарях до оповідання робить декілька приміток, серед яких пояснює, наприклад, місце знаходження Гальчинця, описує річки Коденку і Гнилоп'ять, коротко розповідає історію села Кодня, говорить про матір Сукуриху – «ім'я добре до цього часу відоме в Гальчинці, й діти розповідають про неї», згадує Чуднів, села Солотвин і Журбинці (тепер Бердичівського р-ну)».

Відомий історик польської літератури Зигмунт Швейковський писав: «Чайковський завжди вважав себе поляком, але ідея незалежної Польщі без сумніву була для нього другорядною справою. У його свідомості вона нерозривно пов'язана з ідеєю вільної України, і без неї повністю втрачала для нього привабливість і сенс».

Коротеньку розповідь про Міхала Чайковського мені надіслав, дізнавшись про те, що я готую книжку про історію Солотвина, професор Петро Білоус. Нижче – цей текст.

«З дитячих літ перейнявшись духом козацької відваги та благородства, цей поляк з України виплекав у собі шляхетні риси не лише військової, а й культурної європейської людини, чия доля склалася навдивовижу примхливо і незвичайно, а життя приготувало безліч пригод та мандрівок. Мова про Міхала Чайковського, чие ім'я пов'язане з нашим краєм, хоч досі воно є маловідомим у нас. Він залишив після себе низку творів на українську тематику, а також «Записки» – автобіографічний нарис, у якому виклав перипетії свого життя (надруковано в перекладі російською мовою в «Киевской старине» протягом 1891-1892 рр.).

Народився Міхал Чайковський 1804 року в Гальчинцях (нині – с. Гальчин Бердичівського району), «за 13 верст від Бердичева, цього торговельного Єрусалима, за 9 верст від «святої» Кодні, де карали гайдамаків Гонти і Залізняка мечем, палями та вішалницею». Родина Чайковський була козачого походження. Дехто з предків майбутнього письменника козакував на Січі, а мати – правнучка гетьмана Івана Брюховецького, дочка Глембоцького, «військового і маршалка овруцького». Малому Міхалу потрапив до рук не зовсім звичний спадок від Брюховецького – «сім величезних книг, списаних ним власноручно прозою та віршами». «То була дивна мозаїка цікавих оповідань, сентенцій, суджень, рецептів, правил, – згадує Чайковський. – Коли я навчився азбуці і читав уже по друкованому, то любив розбирати по складах, а потім і читати ті родинні хроніки. То було друге євангеліє моїх дитячих літ».

Дитинство Чайковського минало серед мальовничої природи, де розкинулося село Солотвин, Журбинці, Сімаки (нині – Катеринівка), Агатівка, Розкопана Могила (нині – Мироліубівка), які його батько заселив гайдамаками, котрих потайки од судді Стемпковського звільняв під час жорстоких розправ над повстанцями у Кодні. Батько рано помер, тому Міхала виховувала мати, яка намагалась зробити з нього «козака за духом і плоттю». Серед учителів були і колишні козаки, які служили в їхньому помісті: один «щирий українець» вчив військовій справі і верховій їзді, а «дядько Левко розказував казки про знахарів та чародіїв, козацькі легенди, показував в околицях урочища, де відбувалися битви, і співав козацькі думи». Отож український дух, інтерес до української історії всотувався у душу Міхала ще з дитинства і в подальшому впливав на його долю та письменницьку творчість.

У дев'ять років віддали його в бердичівський лицей Вільсея, де навчали не тільки різним наукам, але й військовій справі, культурним навичкам. А коли через три роки лицей закрили, то хлопця відвезли у волинський лицей, розташований у Межиріччі Корецькому. Про своє навчання тут, а згодом у Варшавській гімназії Чайковський детально і дотепно розповідає у «Записках». Раптово помирає мати, і Міхал повертається в Гальчин, перебравши на себе управління маєтком. Життя сповнилося не тільки господарськими клопотами, а й цікавими людьми (серед них були майбутні декабристи, літератори, актори, учені, політики), подорожами, зокрема на традиційні бердичівські ярмарки, до родичів у Радомишль, читанням книг, особливо нової романтичної літератури (Міцкевич, Байрон, Пушкін). Чайковський бере активну участь у громадському житті, його навіть обирають у Житомирі губернським предводителем. Політичне життя того часу так захопило його, що він опинився серед учасників польського повстання 1831 року, що й призвело до вимушеної еміграції після його придушення.

Довелося побувати в Австрії, Моравії, Німеччині, Швейцарії, нарешті – Франція, де знайшовся осідок в містечку Бурже, неподалік Парижа. Чайковський спробував писати французькою оповідання з українського життя – їх не тільки надрукували, а вони привернули увагу Міцкевича, котрий умовив молодого автора писати по-польськи. Так розпочалася літературна діяльність Чайковського. Одна за одною з'являлися твори на українську тематику – «Повісті козачі», «Вернигора», «Гетьман України», «Українки» та ін. Проте вир політики знову підхопив вихованого у лицарських традиціях шляхтича, і він вже опиняється у Римі як «дорученець» впливового політика Адама Чарторийського, згодом – у Туреччині, де зав'язує знайомство з козаками, які опинилися за Дунаєм після знищення Січі. Там він організовує за сприяння султана козачі полки, які мали б служити «оттоманам», про що дізнаються у Росії і вимагають видати Чайковського. Аби не потрапити до рук росіян, Чайковський приймає іслам і стає Садик-Пашею. Саме під таким іменем він виступив зі своїм полком проти Росії у кримській війні. Поляки також ставилися до нього з підозрою, навіть доносили на нього султанові, перешкоджали виданню його творів у Польщі. Зрештою, Чайковський у посланні до царя Олександра II попросив амністії – «хочу, щоби кості мої спочили влюбій моїй Україні». Він повернувся 1872 року на рідну землю, розповів про своє життя у «Записках», але рештки життя його були отруєні родинними чварами, що і призвело у 1886 році до самогубства.

Художні твори Чайковського досі не перекладені українською мовою, хоч писав він здебільшого про Україну. Його «Записки» – то не тільки щедрий матеріал до біографії автора, а й захоплююча розповідь про невгамовну людину, інтелігента XIX ст., про наше земляка, котрий у цікавій формі подав живі картинки побуту, устрою, звичаїв, культури Житомирщини (зустрічається безліч топонімів, більшість із яких і тепер зберігає свої колишні назви – Любар, Чуднів, Коростишів, Чуднівська Гута, Слободище, Рея, Троянів, Соснівка, Пилипи, Гвоздава та ін.). А ще – багато прізвищ тодішньої шляхти, яскраві характеристики Житомира та Бердичева, соціального та національного складу місцевого населення, виразні деталі історичного буття нашого краю у перші десятиліття XIX віку. Інакше кажучи, «Записки» Чайковського – безцінний матеріал для студій з історії, топонімії, етнографії, соціології, освітньої справи, до того ж він і досі майже ніде ще не використовувався, оскільки й ім'я письменника, і його твори

були припали пилом забуття. Його ім'я варто поставити в один ряд з діячами «польської школи» в українській літературі – Мальчевським, Залеським, Гоцинським, Густавом Олізаром, Крашевським».

Відомий український письменник Іван Корсак (1946 – 2017) написав роман «Отаман Чайка», головний герой якого – Міхал Чайковський.

Варто також вказати, що 3 грудня 1856 року в селі Тереховому Бердичівського повіту народився Теодор Юзеф Конрад Коженювський, майбутній всесвітньо відомий англійський письменник Джозеф Конрад.

Принадно зазначу, що село Рея пов'язане з іменем відомого українського мовознавця, історика культури й літературознавця Дмитра Овсянико-Куликовського (1853 – 1920) (Цитую за виданням: «Гришковецька об'єднана територіальна громада: історичний, соціальний та культурно-освітній портрет»). Його батько був у Реї поміщиком. Ось що він писав про село: «Мой отец под бременем долгов (свыше миллиона) еще в 1879 году продал Каховку и купил маленькое именье Рею в Волынской губернии, в пятнадцати верстах от Бердичева» (Дмитрий Николаевич Овсянико-Куликовский, «Литературно-критические работы», стр. 422, том 2, Москва, Художественная литература, 1989).

Тетяна ЛІХТЕЙ

ДМИТРО КРЕМІНЬ НА СТОРІНКАХ СЕРІЇ «МІЖ КАРПАТАМИ І ТАТРАМИ»

Відомий український поет, публіцист, есеїст, Шевченківський лауреат Дмитро Кремінь (1953 – 2019) яскраво прописався на сторінках серії «Між Карпатами і Татрами». Зі словацькою поезією він, як відомо, ознайомився ще під час навчання в Ужгородському університеті (1970 – 1975). Тоді митець захопився передусім лірикою Лаца Новомеського та Мирослава Валека. Й хоча більшу частину свого звивистого творчого шляху Дмитро Кремінь прожив у далекому Миколаєві, письменника наче магнітом тягнуло на Срібну землю, він гостро відчував свою причетність до регіону українського культурного пограниччя, що внаслідок і призвело до плідної участі в українсько-словацькому поетичному діалозі.

Як результат, у різні роки до читачів прийшло п'ять окремих видань у п'яти випусках серії, на сторінках яких в мистецькій інтерпретації Дмитра Дмитровича українською зазвучали Ян Костра й Любомир Фелдек (2011, вип.16), Еміл Болеслав Лукач (2013, вип.20), Янко Єсенський, Іван Краско, Іван Ґалл... (2016, вип.25) та Мирослав Валек (2018, вип.28); натомість 17-те число серії презентує поезію самого Дмитра Кременя в словацькому перетлумаченні науковиці й перекладачки Валерії Юричкової. В рамках серії «Між Карпатами і Татрами» вийшло й білінгвальне вибране «Дванадцять: українська

поезія авторів Карпатського регіону в словацькому перекладі В. Юричкової (2010), де міститься й добірка талановитих віршів Д. Кременя.

Про згадані видання чимало сказано в крайовій, всеукраїнській, закордонній періодиці, в наукових фахових виданнях («Погляд», «Новини Закарпаття», «Дзвін», «Соборна вулиця», «Хортиця», «Дукля», «Нове життя», «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія», «Studia Slavica» та ін.), однак докладний аналіз усього зробленого Д. Кременем у вимірах художнього перекладу ще попереду.

Цікаво, що Дмитро Дмитрович обожнював сам процес перекладу, неабияк тішився, коли текст нарешті «звучав як Бог приказав», отримував від цього справжню естетичну, духовно-інтелектуальну насолоду. В останні роки він неначе кудись поспішав, ніби щось передчував і прагнув устигнути зробити якомога більше... Тоді я не розуміла цього поспіху, за що й досі себе картаю. А йшлося, між іншим, про реалізацію великого проекту – видання антології словацької поезії в перетлумаченні миколаївського закарпатця. По-новому прочитується зараз і низка його пророчих епістол, особливо «Послання до мовчазної адресатки» (2013) як яскраве свідчення нашої неповторної співпраці:

Найперша між богинь і перша серед фей...

І я пишу вам, Танечко Ліхтей!
Возношу вас над Анну і Марину...
О, світла сестро муз і розмарину,
Сьогодні ваш небесний апогей.
Благословляю кожну світлу днину
За мить натхнення зріднених людей,
І подумки на Срібну Землю лину.
Подайте – прошу – в китицях коня,
А крила є, і китиці, й дзвіночки...
Гіркий мій хліб визнання й вигнання:

Я маю сина, та не маю дочки.
Тому і мовлю вам при світлі дня:
Благословенні ваші ночі й дні,
Музична п'ядь жіночої правиці.
Але чому лише на чужині
У королях – поети і провидці?
А на своїй окраденій землі
Найпоследущі вийшли в королі.

Якби не той коштовний аметист,
Не проклятий Алігієрі Данте,
То й італійська – мов художній свист
Була б, а не латина... О, повстаньте

Ви, українці, браття-русини,
Хорвати білі, лемки, бойки чорні –
Шляхетні ми, парадні й відзігорні,
І ще якоїсь, віряться, весни

Зіграє ангел на небеснім горні.
Всенощна великодня засурмить
І три волхви розтануть у тумані:
Вони вклонились богодіві Тані,
Сестрі моїй по духу. Треба жить!
І потяг Київ–Ужгород спішить,
Епістола летить на Собранецьку.
Це знають і в Луганську, і в Донецьку,
Коли над териконами сніжить.
Але до цього треба ще дожить...
О фее розмарину – я твій брат.
І янголи спішать уже з Карпат
І линуть на такі далекі Татри.
І по ночах у горах – ватри, ватри,
і трапеза волхвів і янголят...

(Д. Кремінь. Сльози Сухого Фонтану. Миколаїв, 2014).

Під час розмови, яка велася в першій декаді травня 2019 року, Дмитро Дмитрович раптом зауважив, що конче мусимо повернутися до Любомира Фелдека, бо саме творчість цього обдарованого словака є йому особливо близькою, що прийшов час і йому, Кременю, зробити посильний внесок в українську Фелдекіану, що Любомир Фелдек як ніхто інший з-поміж словацьких письменників заслуговує, аби книжкове вибране його творів вийшло в Україні. Я взялася доповнювати попередню добірку і готувати нові тексти Л. Фелдека для перекладу, а Дмитро Дмитрович упродовж літа планував їх перетлумачити.

Не судилося: 25 травня з українського Півдня надійшла сумна звістка – Золотий Лев Срібної землі неспогадано покинув цей суетний світ...

Поезія Любомира Фелдека в перекладі Дмитра Кременя

СОНЕТ ПРО ПТАХА ЧАТАКА

Я в Індії побачив птаху сонну
що в суховій крильми не затріпоче
а в ніжній злості жде дощів сезону
Бо тільки з блюдця неба пити хоче

На чатах птах і цвіль калюж бездонну
не п'є хай тінь там персика плюскоче
Нема дощу в геєнну цю мусонну
візьми вже ти її навіки ноче

Ту схожість знов нагадує сьогодні
Линива голова Літа Господні
летять над нею Сонний часолет

І так життя над нею пролітає
Волає спрага та дощів немає
Нещасний чатак Без віршів поет

ОДА ШАЛЕНОМУ ТЕМПУ

От і в нас підлий час б'ють копитом коні
Під вікном пропливли дроги похоронні

Під вікном із вінком красені-атлети
Та вечірніх програм дальні силуети

Тільки той хто помер не постане з праху
В оці сіль в серці біль жалко бідолаху

Мчать на вежі злі стрілки дзвінко б'є годинник
Як ти жив і як ти вмер і коли ти виник

Жду сто літ в серці лід все миттєвий знімок

ВРАНИШНЯ ПІСНЯ НІЧНОГО ВОЛОЦЮГИ

Як містом лине ніч
і пахне дух мускату
пощезни дідьку з віч
І ранок прийде в хату

Хто в дзеркалі мені
вліпив під очі кола
Це я чи в множині
Чиясь парсуна квола

Хай не дощить не лле
лиш бризки із фонтану
Я сам не п'ю але
Із глека млеко – стану

Як вилікуюсь я
Мое ранкове місто
то й доля засія
Новим красивим змістом

Цвіте у ніч герань
О ніч не май претензій
Я сам у ранню рань
між дафній і гортензій

Я простою а біль
Горить у давній рані
і не прийду звідтіль
Де ніч і дух герані

РОМАНС ПРО ВУЛИЧКУ З МИХАЙЛІВСЬКОЮ БРАМОЮ

Та вуличка заховалась
немов за порт'єру пані
її не стривожить галас

не зваблять студенти п'яні
Легенда проте легенда
а фурія ця – стозвука
і не одного студента
згубила її наука

Вночі як іде з винарні
весела хмільна ватага
змовкають лелітки гарні
а з хлопців зліта відвага
– Гей хлопці наліво йдіть
подали від неї (пошепки)
лиш бабці несуть їй в кліть
Тюльпани і сирні оціпки

Та вивчиться всяк і він
повірить у власні дані
та дощ сигнатурки дзвін
заскочить його у пані
не стямиться де він але
бабуся не дасть йому шансу
а вуличка сон пошле

І це вже кінець романсу

ШАНСОН У ЧЕСТЬ НЕДІЛІ

В неділю небо ходить по дахах
і зранку все у золоті й блакиті
погоді раді наші посполиті
а сажотруси вдома ставлять шах
недільне сяйво грає на вітрах
свята неділя золоті оселі
і радий бачиш небеса веселі
а кулька Сонця в неба у руках

Вже о другій всі ідуть до парку
там летить грошви о цій порі
Каруселі шоколад під чарку
і давно без сажі димарі
А люди мовлять – Це щасливий день
мовляв біди вже тут не буде їм
і вже усі мовчать анітелень
бо сажотрус із даху – щастя в дім

Святковий день із вечором опліч
і чую – ледь устояв на ногах
із комина зійшла на землю ніч
а небо засинає на дахах
І лиш із парку чути скрип коліс
коли двірник свій возик нахилиє
Добра тут повно ти поглянь униз
а жовта кулька там на дні палає

СТАРИЙ МОЛЬФАР

На кухні дід вночі не знайде місця
де світить білий гриб і запах ключок
із люльки-файки дим летить на місяць
а він майструє сон для двох онучок

Щокроку з мроку хтось шепоче
– Гей діду Курка ще сокоче
– То ти бабусю бавишся у жмурки
гребе й тебе во гробі гребінь курки

А вранці внучки раді далєбі
– Дідуню сон розкажемо тобі
З твоєї люльки вибіг ослик сірий
до місяця злетів і рот ошкірив
І мовив що від бабці щось привіз
І ти тоді на ослика заліз

А ми стояли в тиші діду діду
І місяць все іржав на оболоні
Біля вікна від діда ані сліду
лиш люлька й поїл ген на підвіконні

ІНЦИДЕНТ У КАВ'ЯРНІ

В зачиненій кав'ярні
стільців рядочки парні
коли ж іще сиділа в миті ці
то полум'я сяйнуло на руці
а сивий попіл полетів на землю

Живу без пісні але й це приємлю

Як мертвий птах
у млі стежок-доріжок
стілець розбивсь у прах
під криллям ніжок

ВЕЧІРНІЙ ВАГОН

1.

Тільки-но зблисне місяць
вільний
саме о тій хвилині що між двома берегами

Вже посеред вагона сидить чоловік
вільний
у святковому платті

Або як щось переходить
вільно
в тій валізі яму тримає
Чоловік на колінах

2.

А пам'ятаєш – Потяг повен чоловіків
– Гляньте – хтось мовив
– О –
Підводились
Гляділи
Знову вікно сягало ледвоньки-ледь по пояс
Знову вікно благало тіло про це падіння

3.

Потім сидіння сидьма далі мовчком
мовчання
Гей подивись крізь пальці
місяць палає
вільний
в хвилю яку відлунює поміж двома берегами

ЖАРТИ ЧЕРВНЕВОЇ НОЧІ

Готувала вечерю – яечко
впало сьє жовточок-місяць
з О у горлі засне недалечко
довгі вії із попелом змісять

Поповзла вже змія з її шкіри
засичав і світильник змією
губ метелик а крилець чотири
янгол ночі пливе понад нею

Засурмила як доти ніколи
Її серця палаюча нота
Піт любові на гори і доли
в джбанах носять чорти із болота

ПРОВІТРЮВАННЯ НЕБА

Її ще не було а яструб височінь
уже долав один понад піщаним морем
її все не було і лиш пісок і рінь
а може тінь давай із нею поговорим

Пісок додому йде а яструбина тінь
усе летить летить над світом неозорим
пустелю облетів а тут йому амінь
ударився об скло його вловив я зором

Та яструб знов летить і волі дух не вмер
і крила розпростер поміж гірких химер
А крила – ствір вікна яке люфтує небо

Вона усе ще є і я ізнов і знов
ловлю пісок і жду свободу і любов
свободо повертайсь бо як нам жить без тебе

Професор Ян Юрчо має 90

Професор д-р Ян Юрчо, кандидат наук, уродженець села Жбинці (18.8.1933) Михалівецького округу, колишній викладач словацької літератури і завідувач кафедри словацької мови і літератури, член Наукової ради і голова сенату пряшівського Педагогічного факультету Університету ім. П. Й. Шафарика, нині Пряшівського університету (1967-2000), член кафедри словакістики Філологічного факультету, нині філософського факультету Банськобистрицького університету ім. М. Бела (2001-2003), член різних наукових і методичних комісій Міністерства шкільництва СР, історик літератури, літературний критик і письменник, глибоко вписався у свідомість культурно-літературної не лише словацької, але й місцевої української громади як видатний дослідник, популяризатор, дидактик обох національних літератур. Спочатку друкував свої статті та рецензії на твори окремих словацьких чи українських авторів, найчастіше в газетах і журналах, як «Literárny týždenník» (раніше «Kultúrny život»), «Pravda», «Slovenské pohľady» «Slovenský jazyk a literatúra v škole» та інші, потім написав солідні монографічні роботи, як «Próza Fráňa Kráľa» (1978), «Premeny Bodenkovej prózy» (1981), «Básnik Pavol Horov» (1986), «Tvorba Margity Figulí» (1991), «Sondy do poézie Sergeja Makaru» (2012) та «Didaktika literatúry» (разом з проф. В. Обертом) (1984), які стали вагомим внеском в історію словацької літератури і викликали значний інтерес та позитивну оцінку багатьох словацьких літературознавців. Згадаємо хоча б таких, як К. Розенбаум, Ст. Шматлак, З. Касач, І. Плінтович, А. Багін, Й. Гвіщ, Я. Штевчек, П. Андрушка, С. Макара, Б. Тругларж, Й. Велькі, Т. Жілкі, Я. Копал, Е. Чуленова, Я. Резнік, З. Станіславова, Г. Кубішова, І. Яцканин, Ю. Дацко, М. Роман та багато інших.

Гадаємо, що найоб'єктивніше і найдокладніше із усіх наведених дослідників і рецензентів розглянули і подали високі оцінки його літературно-критичної творчості та педагогічної діяльності Сергій Макара у міні-літературному портреті «Ján Jurčo – človek, pedagóg, vedec» (2008) та Гада Кубішова у монографії «Letokruhy času v tvorbe Jána Jurča» (2023), в якій ще вона подала й «Výberovú personálnu bibliografiu Jána Jurča», яка доводить, який широкий творчий інтерес був у цієї талановитої людини. Треба додати, що роботи Я. Юрчо не втратили свого наукового та методологічного значення ані в наші дні, що до них і сьогодні звертаються не лише дослідники, але й студенти різних шкіл, бо Ян Юрчо не розглядав і не базував свої висновки виключно на підставі тодішніх ідеологічних чи політичних вказівок та соцреалізму, але переважно оцінював твори, як тому чи іншому авторові вдалося чи не вдалося зобразити людину художніми засобами-образами в даному середовищі.

Ян Юрчо не лише писав рецензії, в яких аналізував і оцінював творчість та окремі твори сучасних словацьких та пряшівських українських авторів – письменників, літературознавців, педагогів та інших культурних діячів, але також й сам писав художні твори і видав збірки оповідань, як, наприклад, «Bosý na skosenej lúke (Spomienky na detstvo)» (2011) і «Pokora pred životom (Spomienky, črty a úvahy)» (2013). Вже самі назви підказують читачу, про що йде мова в них. Художні твори згаданих збірок читаються дуже добре, викличуть насолоду, бо автор зумів художньо зобразити цікаві події, які йому довелося самому пережити чи відчутти, створити окремі події так, що вони достатньо динамічні, тримають читача у певній напрузі, викличуть у читача спогади про своє дитинство, життя, не кажучи вже про прекрасну словацьку мову. Читаючи окремі оповідання, переконуємось, як автор любить і захоплюється, милується прекрасною земплінською землею, як передав свою гарячу любов до мами, свого краю, природи, школи та роботи на полі.

Ян Юрчо протягом усього свого творчого життя цікавився, писав і друкував різні статті, рецензії у словацькі газети і журнали про окремі твори, збірки чи взагалі

творчість прямишівських українських авторів. Шлях до прямишівської української літератури йому прокладали, як він не раз говорив і писав, його однокурсники, з якими разом вчився і жив протягом 1952-1953 років в інтернаті прямишівського Педфакультету (Ю. Дацко, Ф. Ковач, М. Роман) чи бесіди з майбутніми українськими письменниками (І. Яцканин та ін.), яким викладав словацьку літературу чи вів семінари, які його інспірували настільки, що почав вивчати українську мову і читати «Нове життя», «Дружно вперед», «Дуклю» та художні твори українських авторів. Тут йому у пригоді стала і російська мова, яку вивчав на Педфакультеті. Його потяг до української літератури ще посилювало науково-педагогічне перебування в Ужгороді, де викладав словацьку мову і літературу в Ужгородському національному університеті. Поступово з'являлись його статті та рецензії на твори І. Мацинського, Ф. Лазорика, Й. Збіглія, І. Галайди, С. Макари, С. Гостиняка, М. Дробняка, Г. Коцур, Зореслава та інших і друкував їх переважно у словацьких журналах та газетах або наукових збірниках. Він також цікавився розвитком української прози і присвятив чимало уваги творам М. Шмайди та І. Яцканина. Значну увагу він надавав перекладам словацької літератури на українську мову і навпаки, зокрема перекладам І. Мацинського, І. Яцканина, С. Макари, А. Пестременка та інших. Його оцінки нашої літератури цінні і тим, що він розглядав та оцінював нашу літературу в загальнодержавному чехословацькому літературному контексті, пізніше у загальнословацькому і намагався визначити її рівноправне місце в них, знайти спільні чи відмінні художні риси, моменти, навіть корені та здобутки і як наша українська література намагалася наздогнати та збагатити контекст художньої літератури Чехословаччини та пізніше Словаччини. Цінні вони і тим, що його передусім цікавила художня форма окремих творів, художні засоби, як метафора, символи, порівняння та інші засоби.

Найбільше уваги Ян Юрчо надав поетові і перекладачу словацької поезії на українську мову Сергію Макарові. Спочатку надрукував майже десятку статей і рецензій в словацьких наукових збірниках і газетах і потім видав самостійну монографію словацькою мовою «Sondy do roézie Sergeja Makaru» (2012), в якій розглянув такі питання, які досі українські прямишівські дослідники не зробили і дав відповідну високу оцінку. В монографії він розглянув передусім такі питання: поет Сергій Макара не жив у порожнечі, генезис його поетичної творчості, рідна мова у його поезії, вірші присвячені мамі, дружині, доньці, сестрі, братам, друзям і недругам, сон, як диво в його поезії, любов-кохання – вартість віків, Карпати, море, жовтий світ, час, світ Макарової метафори, поезія для дітей, Макара-перекладач словацької поезії, поет Макара – літературознавець та ряд дальших питань і прийшов до висновку, що С. Макара у своїх поетичних творах не зображував зовнішні проблеми світу і своєї рідної країни і не вживав кітчові образи, але загальнонозрозумілі і поетично сильно впливові образи, зокрема метафори (с.76). Поезія С. Макари, на думку Я. Юрча, має всі атрибути, які має мати зріла, високо художня поезія, з кожного вірша відчувається щира поетова любов до мами, краю, Карпат і всіх чесних людей світу. Його вірші повні романтичного духу, часто вживав поетичну форму сонету і завдяки всьому тому вніс в українську поезію свіжі, оригінальні і різноманітні тони почуттів (77). Він переконаний, що С. Макара збагатив не лише українську поезію Словаччини, але його поезія не «загубилась» ані в контексті загальнословацької чи раніше чехословацької поезії.

Нарешті, мусимо сказати, що Ян Юрчо належить до повоєнних найбільш активних словацьких літературознавців і критиків, які цікавились і оцінювали твори наших українських авторів і давав їм належну позитивну оцінку, включав їх у загальнодержавний літературний контекст, що це робив з любов'ю, зі знанням справи, високо кваліфіковано, не упереджено і за все те, що зробив для нашої літератури, належить йому щира подяка і побажання міцного здоров'я та ще довгих сонячних років життя.

Михайло РОМАН.

ІЗ РОДУ В РІД

Любомир ОЛАХ

ВТРАЧЕНА МОЛОДІСТЬ

Втекла моя молодість,
не наздогнати,
літа не повернуться,
годі чекати,
про молодість спомини щонайсвітліші,
про неї писати залишилося вірші.

НА ПАРИЖ НЕ ДИВЛЮСЯ ЗВЕРХУ

На Париж не дивлюся зверху, з Ейфелевої вежі.
Серце моє в полоні його приземних мережив.
Там, на Пігалі, де життя уночі закипає,
де в кабаре «Мерлот» тобі наливають,
де у шантані до ранку гульня не стихає,
де незнайомиць щедро тебе пригощає,
а скажеш – життя моє геть безталанне, –
акордеоніст заграє тобі про щасливе кохання.
То – солодкий Париж, в якому молодість знову відчую,
його радощі в спогадах часто смакую.
За них мені прямо до пекла відкрита дорога,
а може, хтозна, і прощення отримаю в Бога.

КОЛИ З РАДІО ЛИНЕ БЛЮЗ

Коли з радіо лине блюз,
маю бажання чомусь
втекти десь подалі від світу,
гам виплакати в руки жіночі,
які тебе втішать, а потім
любити жінку оту – усю усеньку,
запиваючи джином,
пізнавши її ласку,
зняти з обличчя маску,

шукати дорогу додому,
і все це, зізнаюся, тому, що з радіо лине блюз,
й відірватись від нього несила чомусь.

ЖИТТЯ

Життя для мене – загул, затям,
який не годиться стримувать нам.
Стихія моя – розваги нічні.
Робота, турбота навіщо мені.

Як в богемі король я себе почуваю,
Ні з ким не сварюся, нікого не знаю.
Але і при цьому недолік свій є:
хто скаже мені: ти – кохання моє?

Уранці я наодинці встаю,
то чорну, то білу каву я п'ю.
Життя – воно всяке, й лиш доти прекрасне,
допоки жага до розваг в нім не гасне.

СНІГ ПАДЕ НА ЧОРНУ ЗЕМЛЮ

Сніг на чорну землю паде,
рік новий наближається, йде,
швидко літа, мов із гірки, летять,
троночки року нового дзвенять.

Я при здоров'ї доброму й силі,
не поступаюсь коханій вілі.
Любов – вона завжди красива,
й кохана в любові щаслива.

Сніг паде на чорну землю.
Я життя і жінок приємлю.
Гріх ... життя цікаве із ним.
Я не хочу бути святим.

**Зі словацької переклав
Василь ГУСТІ.**

РЕЦЕНЗІЇ

Його світло

Побачила світ книжка духовної лірики Василя Густі «Тепло Господньої Десниці» (Ужгород: ТИМРАНІ, 2023).

Присвячена пам'яті авторових батьків збірка містить 52 нові і знані вже вірші. Серед них – кілька віршованих молитов (особливо вражає коротка молитва батька, що провів сина на війну), уявні діалоги з Господом і ангелами, морально-етичні роздуми, щемкі спогади про дитинство і батьків, нічні елегії, святкові замальовки, власні інтерпретації євангельських сюжетів, вірш на похорон друга, пейзажі і анімалістика (вірш про бджолу) і, нарешті, нахтненний вірш-сповідь у прозі, що вінчає книжку.

Специфікою В. Густі є така рідкісна в духовній ліриці (практично унікальна) самоіронія. Автор свідомо перетворює себе на нескінченно малу величину, поринає у диференціальне й інтегральне числення, без якого неможливо наблизитися до нескінченності. Подібним пошуком безконечності сповнена уся лірика Ф. Потушняка, тут же маємо її несподіване продовження. Кожний вірш породжений своєрідним запамороченням від зазірання у нескінченність, неповторним екзистенційним досвідом доторку до трансцендентального.

Усіма творами В. Густі прагне досягнути гармонії між двома протилежними світами – минулим і вічним. Так колись наші літописці вбачали в усіх земних подіях відблиски вищого задуму, прагнули якщо не розшифрувати, то хоча би завізувати його. Поет теж бачить усе в якомусь присмерковому сяйві вечірнього сонця – недарма на обкладинці відповідна картина Й. Бокшая. Книжка – про третій вік людини, підведення підсумків, коли все суєтне і проминуше відходить на задній план, а наперед висувуються вічні питання, причому щодня вони стають все дошкульнішими і невідступнішими. Усе минуле життя постає як на долоні, вбачається вже у якомусь новому освітленні, його читаєш заново, як щось не зовсім знайоме, багато чого відкриваєш для себе уперше. Оце відчуття здивування, пізнання незнайомого у знайомому пронизує кожний вірш.

Книжка сповнена закликів зупинитися бодай на мить у житейській біганині і ловитві, озирнутися навкруги і вдивитися усередину себе, відчуті неповторність кожної миті, пізнати її смак і аромат. Час складається із миттєвостей, що непомітно перетікають одна в одну і так само непомітно змінюють нас і довкілля.

З перспективи десятиліть особливо чітко бачиться власне дитинство. Ліричний герой – одночасно і хлопчик, і зрілий муж, це ніби така собі розгортка людини у часі, коли одночасно виявляються, оприсутнюються усі її вікові зрізи. Час – штука умовно, осолово коли він у Господній десниці. Наше минуле постійно живе усередині нас, воно ніколи не минає для нас. Принаймні, так стверджує поет.

При цьому автор переконує, що про складні речі слід говорити виключно просто і буденно – тільки тоді можна бодай трохи наблизитися до їхньої суті. Тому форма усюди – традиційні ямбові і хорейні катрени (за поодинокими винятками – рондель чи верлібр). Коротенькі слова, як цвяхи, кожне міцно сидить у своєму рядку, надовго застряє у свідомості читача.

Книжка – про радість, яку переживав автор, коли писав усе це, і якою він хоче поділитися з читачем. Вона викликає у пам'яті дитячу загадку: «Куди дірка дівається, коли бублик з'їдається?» Бублик був смачним і поживним.

Сергій ФЕДАКА.

Поетичне обличчя Надії Гаврилюк

Десяту поетичну збірку українського літературознавця та поетеси Надії Гаврилюк «В обличчя» (Київ, Ярославів Вал, 2023, 84 с.) складають вірші, написані в останні три роки, і представляють погляд авторки в обличчя людині, яка мандрує дорогами історії та сучасності України і світу. Поетеса Н. Гаврилюк захоплюється в них пейзажами, архітектурними скарбами, яке витворило людство, подивилася в обличчя людині, яка охоплена страхом, але й любов'ю, коханням і про що вона мріє. Для того використала різні поетичні форми, розміри, як, рубаї, ронделі, сонети, сонетарії тощо. Н. Гаврилюк собі не така вже звичайна авторка. Вона ще й дослідниця та теоретик українського поетичного віршування. Досі видала три монографічні роботи: «Український поліметричний вірш» (2003), «Під плахтою неба: поезія Віри Вовк» (2019) і «Віршів золотий політ: поезія Світлани Короненко» (2021). Вона - лауреат різних літературних і наукових премій України. Належить до числа найкращих знавців у галузі українського віршознавства, тому не дивно, що її поезію характеризує вишуканість, унікальність і свіжість художніх образів, розмаїття метрично-ритмічних параметрів вірша, як сказано і на обкладинці збірки. Тому гадаю, що варто читати її поезію і переконатись у сказаному.

Н. Гаврилюк цікавлять не лише українські справи, трагічні події, заподіяні і викликані агресією Росії, яка віроломно напала на Україну, але й загальнолюдські, світові. І в рецензованій збірці довела, що вона здатна поетичною мовою художньо майстерно передати-зобразити свої почуття, викликані архітектурними спорудами, українськими пейзажами чи суспільними або любовними подіями.

Мене особисто зацікавили вірші, викликані соборами, які відвідала під час поїздки в Словаччину та Чехію. Так, побувавши в Кошицях у травні 2019 року, і відвідавши Собор св. Єлизавети (словацькою мовою *Dóm svätej Alžbety*), написала оригінальний та цікавий вірш і, здається, це єдиний вірш такого змісту в українській літературі під назвою «*Єлизавета Угорська*». Гадаємо, що історія св. Єлизавети і Собору маловідома українському читачу і чому несе назву св. Єлизавети, то дозволю собі його передрукувати.

На розкоші сама наклала вето
Ти без вагань дітям, Єлизавето,

І хто в рішучості тобі сьогодні рівня,
Відважна і прекрасна королівно?

«Хай статок мій убогих звеселя»
Сказала ти, дружина короля.
Сама геть юна, прийняла одразу
Дитя мале, що хворе на проказу.
Піклуючись згубила часу лік.
І навіть Людвіг, любий чоловік,
Відкинувши гнівливо покривало
З дитяти, що на ложі спочивало,

Завмер здивовано, побачивши Ісуса,
Відмовитись тебе він примусив...
Вмить зблякла всіх маєтностей щедрота,
Він фундував шпиталь у місті Гота
З тобою творив, допоки не помер...
Шість літ подружжя, син і доньки дві,
Та непомітно збігли спільні дні.
У двадцять ти раптово овдовіла,
Трудилась тяжко, до знемоги тіла,
Не пропускала до добра нагоду,
Так відійшла по вічну нагороду...
Ще в замку не затихли твої кроки...
Твого життя двадцять чотири роки,
Величні і страждальні водночас,

Сьогодні промовляють і до нас
Вітварним образом готичного собору,
Пробуджуючи душу мляву й хвору.

8.5.2019, Кошице.

Церква св. Єлизавети Угорської.

В інтернеті можемо дочитатися, що Єлизавета народилася в місті Шарошпатак, сьогодні Угорщина, 1207 року, що вона була дочка угорського короля Андрія II, принцеса Угорщини та Русі (не Росії, бо такої тоді не було), що 14-літня вийшла заміж за ландграфа Людвіга Тюринзького, що вона нащадок Великих князів Київських Володимира Мономаха, Ярослава Мудрого та інших, двоюрідна бабуся короля Русі Юрія I, правнучка української княжни Єфросинії. Все це свідчить, що має українських предків. Після смерті свого чоловіка Людвіга (1227) Єлизавета відійшла від двору і перейшла з трьома дітьми як проста сестра в монастир, де доглядала хворих і безпритульних дітей до кінця свого життя. Дала побудувати ще й шпиталь. Померла 1231 року і похована в Маргбурзі. Після чотирьох років після її смерті Папа римський Григорій IX проголосив її святою і дещо пізніше Папа римський Мартін IV 1283 року храм в Кошицях присвятив св. Єлизаветі і від того часу несе цю назву. Правда, сучасну церкву – кафедральний собор св. Єлизавети – почали будувати ще під кінець 14 ст. і закінчили 1508 року. В храмі поховані видатні діячі Угорщини, але й словацькі кардинали та єпископи. До речі, в церкві похована і видатна слов'янська Жанна д'Арк - Олена Зріні (1643-1703), керівниця революційного руху в Угорщині. Не дивно, що драматична доля Єлизавети і могутня будова Собору, наймогутнішої церкви готичного стилю в Словаччині, викликала у Н. Гаврилюк такі сильні почуття, які була змушена покласти на папір у віршованій подібі.

Шанують пам'ять св. Єлизавети в Словаччині, Угорщині, Німеччині та в Україні католицька і протестантські церкви. Від себе додаю, що шкода, що ці моменти не знайшли своє відображення у вище наведеному вірші.

Але повернемося до збірки. Н. Гаврилюк: у травні того ж 2019 року відвідала також Прагу, яка викликала у неї теж сильні, незабутні враження та почуття, що виявилось у віршах «Циферблати», «Орлой», «Карлів міст», «Пам'ятник Францу Кафці», «Святе життя». В останньому вірші виразила своє захоплення життям і діяльністю св. Віта, якому присвятили храм – Собор св. Віта на Градчанах і який будували майже шість століть французи, німці, чехи і так «він знісся в славі вічний над землею». У названих віршах вона заглянула не лише в історію Собору св. Віта, але й в інші пам'ятники чеського народу. Тішить нас, що свої почуття зуміла передати на високому художньому рівні і при цьому дотримувалась історичної правди. Художні образи евокують у нас цілий ряд роздумів і захоплень її здатністю та навіть художньою майстерністю.

*Хоч сам цей Віт ще майже дитя –
Таким найбільша міра віри дана,
Він не брався стратити життя
Й молився за сина Діоклетіана.*

Особливо мене сильно вразили сонети «Хресна дорога» («Сув'язь сонетів»). Я б їх назвав вінком сонетів. Оскільки хресна дорога Ісуса Христа мала 14 зупинок, то й авторка написала 14 сонетів: «Засуд», «Ісус бере свій хрест», «Ісус вперше падає під хрестом», «Зустріч з матір'ю», «Симон з Киреней», «Вероніка», «Ісус вдруге падає під хрестом», «Жінки», «Ісус третє падає під хрестом», «Одяг», «Прибиття», «Смерть», «Зняття», «Покладення». Наскільки авторка виходила з історичних християнських, церковних даних, або із власної уяви-фантазії, мені важко відповісти, але на мене, на читача, впливають сонети так, ніби це справді так відбулось, бо вона переконливо, логічно і художньо вмотивовано зобразила далеку трагічну подію, яка вже понад дві тисячі років хвилює людей всього світу. Аж дивує мене, що поетеса Н. Гаврилюк, яка відвідувала радянські школи, так докладно знає християнську історію. І в цьому циклі поетка Н. Гаврилюк довела, що художні образи – це душа кожної справжньої поезії.

Не менш сильні почуття у мене викликала і поема «Людяність», в центрі якої постать Нобелівського лауреата, поета Роалда Гоффмана, уродженця України (1937) та постать учителя Миколи Дюка та його родини, які зберегли Руалду життя та дальшим євреям Сафранів – Гоффманів, ризикуючи при цьому власним життям. Авторка усвідомлювала, що це дуже болюча, драматична, але й трагічна подія і так до неї приступала. Вона зобразила широку картину переслідувань євреїв в Україні, Польщі, Німеччині німецькими фашистами та подвиг патріотів України, які ризикували власне життя, ховали євреїв у підвалах, на горищах та в інших сховищах, аби зберегти їм життя. Вона не оминула ані такі центри, як Аушвиць, Біркенау, Золочів, Львів, Краків, Варшаву, Гданськ, Лінц, Мюнхен, Бруклін, Сан-Франциско та інші міста, де її герої знаходили добро, людяність, але й звірства фашизму.

Як на мене, чудово вийшли у неї і пейзажні твори та вірші інтимні. Досить перечитати такі її поезії, які включені у рецензовану збірку, як «Квітка мигдалю», «Осінь», «Силуети», «Фламенго», «Мелодія», «Пожежа», «Усім єством», «Кохання», «Відкрийся» та інші, щоб переконатись у сказаному.

Закінчуючи свої роздуми, хочеться сказати, що Н. Гаврилюк достойно розвиває кращі здобутки поетичних творів українських жінок-поеток, як Л. Українка, Л. Костенко, І. Жиленко, Г. Чубач, С. Короненко, В. Вовк та інших і так збагачує не лише українську, але й світову поезію.

Михайло РОМАН-

ОВІДІЄВІ «ГЕРОЇДИ» ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ЧИТАЧА

Публій Овідій Назон відіграв велику роль у формування європейської культури. Здавна він впливав і на українську культуру, але тільки тепер українська громадськість наблизилася до того моменту, коли українською мовою може з'явитися повна збірка Овідієвих творів (звісно тих, що вцілилися в жорнах історії). Найбільше до цієї справи доклався Андрій Содомора, який зробив більшу частину перекладів (і тих творів, що їх були переклали інші майстри слова, і таких творів, що їх він перекладав уперше в історії українського письменства).

Повний український переклад Овідієвих «Героїд», що його підготували Назар Ващишин і Андрій Содомора, а 2022 р. опублікувало львівське видавництво «Апріорі», – це ще одна східця до повного українського корпусу вцілілих творів Овідія. Загалом, львівське видавництво «Апріорі» робить неоціненний внесок у будівництво українського громадянства, видаючи «Бібліотеку античної літератури». Закладні твори європейської цивілізації – писання Гесіода, Теокрита, Овідія, Горація, Цицерона, Сенеки, Марціяла, Боеція, які жили й насажували розвій європейського духу, – по-новому або переважно вперше з'являються в українському перекладі.

Овідій – особлива постать давньоримської літератури, один із тих, хто найближче стоїть до сучасного психологічного письма. Саме його вважають глибинним знавцем людської душі, водночас він – інтелектуал, а його інтелектуальний гумор, на жаль, розумієш найкраще, коли добре розумієш тодішній контекст. Розрив між давнім і сучасним, що уґрунтовує невідповідність сучасного рецептивного звучання і тодішнього асоціативного бачення, створює неабиякі труднощі для перекладачів, яким випало відкривати дивовижні потенції античного Слова для теперішнього читача.

Книгу традиційно відкриває передмова, автором якої є Андрій Содомора. Власне цей текст є пролегоменою і до Овідієвого задуму, і до поетики всіх «Героїд». Автор добре висвітлює квінтесенцію давньоримського тексту – любов, але не грайливу любов, а власне глибоку, глибинну. Передмову можна легко поставити в один шерг із Овідієвими листами-поемами з «Героїд», адже надзвичайно тонко і вміло висвітлив А. Содомора опис Овідієвої любови, яка не просто межує із стражданням, нещастям, болем, але показує істинну сутність життя. Чимало виразів із академічної передмови можуть легко стати афоризмами, як-от: «Любов любові не рівна», «Розлучає – саме життя, розлучають дороги», «Супутник любови – страх. Люблячи, бояться за своїх чоловіків...». Як по-сучасному, по-воєнному звучать ці слова, а їхніх корінь усе-таки в Античності. Хто скаже краще за Овідія про стосунки: «Хочеш мене вберегти – побережи і себе» (XIII:166).

Рецензоване видання – спільний проєкт старшого і молодшого поколінь українських класиків. За плечами Андрія Содомори – десятки оригінальних і перекладних видань за 60-річну творчу працю. Дуже багато давньогрецьких і давньоримських класиків промовляє до українського читача словами, що їх вибирав А. Содомора з нашої словесної культури. 1986 р. А. Содомори присудили найвищу перекладацьку премію – Премію ім. Максима Рильського – за переклади творів античних поетів Горація, Овідія й Катулла, але

нині робота триває далі. Два роки тому він підготував новий переклад всього Горация. Щороку виходять нові цікаві й важливі тексти. Доробок Назара Ващишина значно менший, але й він містить такі яскраві античні тексти, як «Пріяпея», Саллюстієва «Змова Катиліни», Лукіянова «Правдива історія» та Марціялові «Епіграми».

Скажімо ще пару слів про якість перекладів. Тексти перекладів А. Содомори та Н. Ващишина у зіставленні з латинським оригіналом «Листів героїнь» чи «Героїд» (за античною традицією) дозволяють визначити один з головних принципів, яким керувалися перекладачі, – дбати не про буквральність, а про змістову точність перекладу. Передусім це виявилось в тому, що в перекладі ми не завжди знаходимо ті слова латинського оригіналу, які належать до спільного лексичного фонду латинської та української мов і, здавалося б, могли бути в українському тексті. Порівняймо уривок оригінального тексту та український переклад Н. Ващишина листа Пенелопи до коханого чоловіка Улісса, у якому героїня розповідає про страх, що обіймав її при кожній отриманій сумній звістці про смерть співвітчизника: «*Frigidius glacie rectus amantis erat*» (I: 22) – «Серце жіноче в страху *бралося кригою враз*» (а не: *серце коханої було холоднішим від льоду*).

Наведемо також слова героїні Медеї про почуття, які охопили її при першій зустрічі з Ясоном, у перекладі А. Содомори:

Tunc ego te vidi, tunc coepi scire, quid esses;

illa fuit mentis prima ruina meae.

et vidi et perii! Nec notis ignibus arsi... (XII: 33-35)

Зір мій на тебе упав, і тоді я дізналася, хто ти й звідки;

(а не: *Тоді я побачила тебе і дізналася хто ти*);

тоді й почалося те божевілля моє.

(а не: *це був перший промах мого розуму*).

Вздріла тебе – і вогнем, незаним вогнем поїнялася:

(а не: *Тоді я побачила тебе і пропала! Незаними вогнями запалала*).

А благальне звернення Ясона до Медеї: «*Virgo, miserere mei, miserere meorum*» (XII: 83) в українському перекладі А. Содомори зазвучало «*Вирятуй, діво, мене, молодих урятуй моїх друзів*» (а не: *Діво, вияви співчуття до мене, зглянься на моїх друзів*).

Віршований розмір поетичного тексту «Героїди» та перекладацький хист перекладачів, оскільки праця над підбором найбільш відповідного слова у кожного своя, лягли в основу виникнення таких інтерпретацій як: *мазунчик* замість розніжений муж (*mollis vir*) (IX: 74), *дроток*, а не *дротик* (*venabulum*) (IV: 83) чи *виметний* на заміну блискучий, яскравий (*egregius*) (IV: 78).

До авторських, індивідуальних прийомів належать випадки, коли перекладачі уводять у текст демінутивні форми слів, яких немає в оригінальному творі «Героїд». Слова «*pater*» (батько), «*foris*» (вхідна щілина) та «*vulnus*» (рана) в українських перекладах отримали новий семантичний відтінок з особливим емоційним забарвленням. Наприклад, для якнайлагіднішого, найніжнішого відтворення образу батька героїні Герміони, Н. Ващишин перекладає слово «*pater*» не звиклим «батько», а «*батецько мій*»: «*Et pater ignoscet nostro Menelaus amoris*» (VIII: 37-38) – «*Батецько мій Менелай пробачить наше кохання*».

Двірну ж щілину, крізь яку син Медеї побачив свого батька, А. Содомора лагідно називає «щілка». Наприклад: «Minor e pueris... constitit ad geminae limina prima foris» (XII: 151-152) – «Менший мій син... глянувши в щілку вузьку, що поміж стулок дверей».

Особливу увагу привертає демінутивне уживання А. Содоморою у листі люблячої Лаодамії, яка ще з часів античності стала символом подружньої вірності. Так, «рану» від якої може загинути Протесилай А. Содомора віртуозно та орнаментально називає «кровинкою»: «Si cadere Argolico fas est sub milite Troiam, / te quoque non ullum *vulnus* habente cadet» (XIII: 71-72) – «І якщо Трої від грецьких списів судилось упасти, / Хай, поки ти не пролив ані *кровинки*, впаде».

Переклад латинського слова «vulnus» – «рана» через українське «кровинка» певною мірою змінює стилістичний колорит оригіналу та посилює образний підтекст твору. Саме такі уживання ґрунтуються на прагненні перекладачів відтворити латинський контекст з особливим емоційним забарвленням та пояснюють роль перекладача як посередника у встановленні зв'язків між античними римськими поетами та українським читачем. Такі уживання потрібні для збереження семантичної рівноваги латинського та українського текстів. Наведені вище приклади демінутивації в українськомовних перекладах є яскравими прикладами індивідуально-перекладацького хисту А. Содомори та Н. Ващишина.

Вражає багатство синонімічних рядів представлених у перекладах А. Содомори та Н. Ващишина. Наприклад, латинське дієслово «videre / non videre» А. Содомора та Н. Ващишин перекладають не лише першим значенням дієслова «бачити», але й «вважати, вдивлятися, вздріти, глядіти, дивитися, задивитися, згубити з очей, знати, зирнути, зустріти, озирати, побачити, поглянути, приглянутися, проводити поглядом, стрічати, сягати зором, тямити, упасти зором». Таке синонімічне різноманіття є яскравим доказом багатства української мови, воно сприяє природності звучання перекладеного тексту, а також свідчить про високу якість перекладів А. Содомори та Н. Ващишина поетичного твору «Героїди» Овідія.

Чи дійсно античне Слово не живе у сучасному побуті? Відповідь дає український романс Богдана Весоловського «Як тебе не любити»:

Серце у мене вразливе,
Часто буває в біді,
Тому то легко й можливо
Знов залюбитись мені.

Наскільки вони співзвучні із Овідієм (XV:79-80):
Серце мое – і чутливе, й м'яке, його вразити легко,
Ось чому, щиро кажу, завжди закохана я.

Чи дійсно вплинув римський поет на українського пісняра, чи може талант пісняра допоміг таланту перекладача, сказати важко, але суголосність вражає.

Бажаємо обидвом перекладачам не зупинятися: хай нові дороги-переклади стеляться-відкриваються перед Вашими намірами й звитягами!

Тарас ШМІГЕР
та Соломія АНТОНЮК-КИРИЧЕНКО.

МИСТЕЦТВО

Живописні шедеври створює у свої 85 років народний художник України Іван Ілько

Щоденна інформаційна хвиля про жакливу війну з росією й усе те горе і страждання, які вона принесла на нашу землю, відсунула на другий план інші життєві події. Із зрозумілих причин ми згадуємо про них лише після того, коли осмислимо оперативну ситуацію на фронті та в обстріляних ворогом тилових регіонах, довідаємося про наші нові втрати та прізвища земляків-героїв, котрим віддають останні почесті сьогодні, визначимося з пріоритетами по донатах, дізнаємося про чергові малоприємні «сюрпризи» від нашої влади... Тим часом

життя триває і в ньому таки є місце для приємних і радісних миттєвостей. До таких, поза усяким сумнівом, належить і 85-ліття народного художника України, учасника і творця найкращих живописних традицій Закарпаття, правдивого обереза автентики Срібної землі, визнаного і шанованого майстра образотворчого мистецтва Івана Ілька (на фото), яке він зустрів цьогорічної весни у творчому розквіті. Нещодавно я мав чудову нагоду полюбуватися його новими (написаними упродовж двох крайніх років) полотнам у Галереї Ілька та поспілкуватися з Митцем про етапи його творчого шляху і суспільне призначення художника.

Троянди й виноград мистецтва

Відомий український мистецтвознавець і багатолітній дослідник унікальної спадщини дерев'яних храмів Закарпаття Михайло Сирохман якось сказав: «Я не завжди розумію, де малювали свої картини А. Коцка, Ф. Манайло, А. Кашшай, але я чітко впізнаю ті місця у Карпатах, які малював І. Ілько». Ці слова запали глибоко в душу художнику, адже у своїй творчості він завжди вважав, що ліпше Бога Карпати не сотворить ніхто. «Можна сперечатися про мій мистецький рівень, досконалість, стиль – для мене це не головне. У своїй творчості я найперше дбав про зображення життя етносу та того, що його оточує: природу, архітектуру, заняття, побут... Карпатський етнос для мене – то святоє», – каже І. Ілько. – Упродовж усього свого творчого життя я був наповнений цією темою, вона мене не відпускає ні на мить, хоча ще у молоді роки зрозумів, що для фізичного виживання мені треба освоювати іншу тематику».

У його творчій майстерні багато років поспіль на чільному місці висять два портрети – чоловіка й жінки. Зроблені вони ще у 1960 році у Тячеві. Їх Іван Ілько приніс на обласну виставку у 1961 році. Оскільки вони не були підписані організатори дали

їм загальну назву – «Верховинці». Чоловічий портрет страшенно розгнівив секретаря обкому партії з ідеології, який прийшов оглянути виставку перед її відкриттям. «До яких пір будете малювати старовину? Ви Закарпаття прославляєте верховинцями з торбою? Де сучасність, де бензопили, транзистори, трактори?» – лютував чиновник. Саме у цю мить підійшов Й. Бокшай, а він тоді якраз отримав звання «Народний художник», став член-кореспондентом Академії мистецтв у Москві і був незаперечним авторитетом. Бокшай і каже: «я не знаю, у чому тут проблема, але це – ліпша робота на виставці». Цією фразою він у прямому сенсі слова врятував молодого митця. Відтоді ці картини завжди прикрашають його майстерню і є своєрідними творчими оберегами.

– Фахову освіту я здобув в Ужгородському училищі прикладного мистецтва по спеціальності декоративного розпису. Після інциденту на виставці зробив для себе висновок, який з часом перетворився у творче кредо: монументальне мистецтво – то моя робота, щоденний труд і заробіток, а «Карпатика» в образотворчому мистецтві – то заняття для душі. Йому присвячував усі свої вихідні упродовж десятиліть, під час яких обійшов Карпати від Татр – до Коломиї. Відтоді моє творче життя пролягало цими двома дорогами: щороку виконував десятки різних робіт в оформленні інтер'єрів, муралів, а раз на два роки виставляв на суд поціновувачів мистецтва свої живописні роботи – розповідає художник.

Саме у ці роки, подорожуючи Карпатами і живучи на Верховині, І. Ілько створив ті живописні шедеври, які заслужено принесли йому славу талановитого художника з власним світобаченням, зробили його ім'я відомим і шанованим у середовищі професійних митців та істинних любителів досконалого мистецтва. З плином літ вони стали предметом активної зацікавленості колекціонерів, у тім числі й закордонних. Це – «Село Річка», «Дідо з онуком», «Карпатський мотив», «Вівчарська вечерея», «Петро з Дулова», «Дві смереки», «Зима с. Річка» та багато десятків інших. У них – і витоки нових завершених полотен, на яких «ще фарба не висохла»: «Потік у Лумшорах», «Воловецькі Besкиди», «Гатар Криворівні», «Полонина Рівна: наближення зими» та цілої низки інших.

Іван Ілько: «Гатар Криворівні».

Мозаїки, фрески і мурали

У монументальному мистецтві Іван Ілько виконав багато робіт для рідної Тячівщини. Найпершим його творінням стала секофреска у приміщенні клубу Солотвинського солерудника. Згодом він прикрасив мозаїчним панно фойє районного Будинку культури, яке живе і сьогодні, оформляв приміщення новозбудованих клубів, ресторанів, кафе, магазинів. Його монументальну творчість схвально оцінили і запросили оформити у Трускавці п'ять поверхів санаторію «Прикарпаття» у техніці маркетрі. За цю роботу отримав срібну медаль на Всесоюзній виставці з монументального мистецтва.

У середині 60-их його запросили на роботу до Криму, де він пропрацював майже

9 років. Упродовж осінньо-зимової пори робив ескізи, подавав їх на узгодження і затвердження, а як тепліло – виконував роботи у натурі. Йому надали квартиру у Ялті з видом на море, службового «Москвича» з водієм, якого він навчив штукатурити, та доручили художнє оформлення автобусних зупинок вздовж узбережжя від Керчі і аж до Севастополя.

Окремою історією стало художнє оформлення 10-поверхової будівлі біля Ялти, сирій торець якої закривав вид на море з перевалу над Гурзуфом, що слугувало великим візуальним дисонансом з чудовою природою. Щоб усунути цей архітектурний ляп місцева влада найняла художників з Москви, але вони там провотузилися якийсь час і втекли. Тоді головний архітектор Кримської області звернувся до Івана Ілька з проханням спробувати виправити ситуацію. Він погодився і за кілька днів виготовив ескіз – декоративний килимок з парусом, чайками, морськими хвилями. Нанесений на стіну малюнок мав органічно доповнювати природну картину, яка милувала око. Ескіз надзвичайно сподобався архітектору і той відразу затвердив його. Але малювати ескіз на папері – одна справа, а наносити його на 10-поверхівку у натурі – зовсім інше. Складності додавало й те, що розпис слід було робити по сирій штукатурці, яка швидко висихала. Існувала небезпека утворення тріщини та візуальних розривів, тож роботу слід було виконувати безперервно.

– Нам змонтували риштування на усю стіну, дали на допомогу двох штукатурів – і почалася робота. На сирій штукатурці я рисував тонким пером контури шириною 1,5-2 см. Роботу не припиняли навіть уночі – стіну підсвічували спеціально встановленими прожекторами. Поки робітники штукатурили черговий шматок стіни – я мав 2-3 години на сон. Спав на риштуваннях на надувному матраці. Туди ж помічник приносив їжу: бутерброди, кашу, воду, каву... За дев'ять дів завершив роботу і вирішив піти оглянути своє творіння з верхньої точки, до якої слід було метрів зі 100 піднятися берегом нагору. Коли видрапався туди – бачу на узбіччі стоять авто, люди в костюмах, краватках, а я – виснажений, неголений, весь у фарбі і штукатурці. У тому натовпі чиновників, які спеціально приїхали оглянути мою роботу, був і перший секретар обкому Кириченко. Він приязно привітався зі мною, спитав, як працювалося. А я кажу: «дайте мені спочатку глянути, що я зробив», чим спровокував у присутніх вибух сміху. Після цього мені пропонували залишитися у Криму на постійно, але ми вже мали збудований дім у Бедевлі, діти ходили до школи і дружина була проти. Так я повернувся у рідні Карпати, у центр свого Всесвіту.

Чужий серед своїх...

У Бедевлі художнику довго затриматися не дали. Спочатку завідувач відділом обкому партії В. Керечанин попросив його взятися за оформлення музею Солотвинського солерудника, де він виконав триптих про історію видобутку солі. За кілька місяців по тому викликали в райком. У кабінеті першого секретаря А. Лупака на нього уже чекали художники А. Кашшай (він тоді очолював обласну організацію Співки художників), В. Бурч та інструктор обкому партії. Господар кабінету каже: Іване Івановичу, ти маєш їхати на роботу в Ужгород, квартира для сім'ї уже чекає. А незадовго до цього в обласному Художньому фонді розкрили аферу з виконанням замовлень (корупція має неабиякий стаж!), його очільникам оголосили партійні стягнення та звільнили з роботи. Завідувач відділу пропаганди обкому партії В. Керечанин запропонував на вакантну посаду голови художньої ради обласного Художфонду Івана Ілька.

Робота в Ужгороді видалася складною і напруженою. Слід було викоренити «схеми» попередників та наближених до них колег-художників, котрі не полишали намірів по-

вернутися на «хлібні» місця і писали у різні інстанції надумані скарги-анонімки, на які контролюючі органи в обов'язковому порядку мали реагувати.

У творчому сенсі часу на розслаблення теж не було – якраз завершувалося спорудження будинку політосвіти обкому партії – нинішнього ректорату УжНУ на площі Народній. Його фойє на першому поверсі треба було прикрасити масштабним мозаїчним панно. «Мій ескіз погодили у ЦК компартії України з єдиним зауваженням – у центрі композиції обов'язково мають бути портрети Леніна і Маркса. «Де ви бачили церкву без образу Христа?» – спитав секретар ЦК Маланчук. Аби не розривати композицію запропонував зробити замість портретів окремі скульптури, але затвердили саме той варіант, який був виконаний і нині прикрашає (без портретів «вождів»!) приміщення ректорату», – ділиться спогадом І. Ілько.

Ще одним серйозним випробуванням стало оформлення щойно збудованого модерного готелю «Інтурист-Закарпаття» в Ужгороді, який зводили фахівці з Угорщини. Спритні ділки спішно закупили для оформлення номерів 450 картин угорських авторів. Але перший секретар обкому партії Ю. Ільницький настояв на тому, що в номерах готелю мають висіти полотна виключно закарпатських митців. Реалізувати це розпорядження належало І. Ільку, що спричинило нові інтриги проти нього...

Духовна місія митця

– У моїх пейзажах від самого початку чітко відслідковується пряма лінія мого шляху. Це мене спочатку дуже засмучувало, бо здавалося, що я не в розвитку, не в пошуку досконалості, не в пошуку нових форм і ритмів, а тому боявся появи творчої деградації. Тепер, у свої 85 років, усе це оцінюю дуже позитивно, бо розумію, що саме воно стало суттю мого буття. Мені вдалося зберегти себе, як митця, не звернути з обраного власного творчого шляху на манівці. Я прагнув істини і цією істиною стали мої роботи, – вважає І. Ілько.

У мистецтві дуже важливу роль відіграє емоційна сила впливу твору і кожен автор щасливий, якщо з плином десятиліть його роботи не втратили цього впливу на різні покоління. А раз так, то з енергетикою таланту усе гаразд. У майстерні художника нині є близько 3 тис. етюдів, зроблених з натури у Карпатах кілька десятиліть тому, окремі з них – спільно з А. Коцкою та А. Кашшаєм. Тепер він поступово переносить їх на полотна класичного взірця.

Інша необхідна складова роботи художника – його працездатність «Уявіть собі, скільки зусиль треба докласти, аби лише замалювати в одну фарбу полотно розміром 2 кв. м. пензликом №15. Який то виснажливий труд! Я вже не кажу про пошук колористики, передачу кольорів. Здатність до такої роботи і витривалість я генетично успадкував від предків свого роду: мій дід 40 років був сільським бировом (головою), від прадідів, які будували на своєму городі церкву у Дулові, яку у 1946 році знищили. Я пронизаний усім цим, що й дало мені прямий поштовх до подвижництва. Тоді я сприймав це як буття, як елемент побуту, життя, а правдиву ціну розумію лише тепер. Це була моя сутність. І завжди при мені була моя віра. Віра у Бога, у себе. Якщо Всевишній дарував мені талант до малювання, то я маю стати правдивим і щирим свідком тієї епохи, у якій живу, відображати у своїх роботах ту реальність, яку мені судилося застати і побачити, аби завдяки і моїй творчості ця реальність дійшла до майбутніх поколінь», – каже митець.

Художник, як і будь яка творча особистість, мусить пронести крізь життя усвідомлення того, що якщо тобі даровано бути митцем, ти маєш спрямувати свій талант на утвердження духовної досконалості свого народу, який народив і виховав тебе, а не

шукати комфорту на чужині. Великий художник Мігай Мункачі не пішов прославляти своєю творчістю Будапешт, а взяв собі прізвище від назви того малого і маловідомого в Австро-Угорській імперії містечка, у якому він народився. Ось глибинність моралі і мистецької порядності! Тому дуже обурює, коли чую, що той чи інший наш художник чи артист продає свій талант утверджуючи велич чужої держави.

Суспільні зміни, розвиток науки і технологій, нові технічні досягнення, зручності у побуті і комунікаціях – закономірні процеси доби, які впливають на наше життя. Але при всьому цьому ми зобов'язані не загубити головного – свою ідентичність, сформовану тисячоліттями життя у Карпатах, адаптувати її до об'єктивних процесів. І тоді у нас все буде гаразд, тоді ми збережемося як етнос з глибинною культурою й власною історією.

Своєю творчістю Іван Ілько цей постулат утверджує й сьогодні, як і багато десятиліть тому. Його найновіші полотна пронизані ніжною любов'ю до рідного краю, глибокими знаннями тонкощів життя людей гір, розмаїттям характерів земляків, синівською повагою до власного етносу, людську суть якого, попри потужні політичні і соціальні деформаційні виклики ХХ-ХХІ століть, нікому не вдалося знищити чи розчинити. Багатюща і різнопланова творча спадщина народного художника України Івана Ілька підтверджує його офіційне визнання та є неоціненим скарбом не тільки для нас, земляків-сучасників, але й для усієї Європи на багато років майбуття. Многая літ і на- снаги Митцеві!

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
заслужений журналіст України, Ужгород.

На фонд журналу «Дукля»

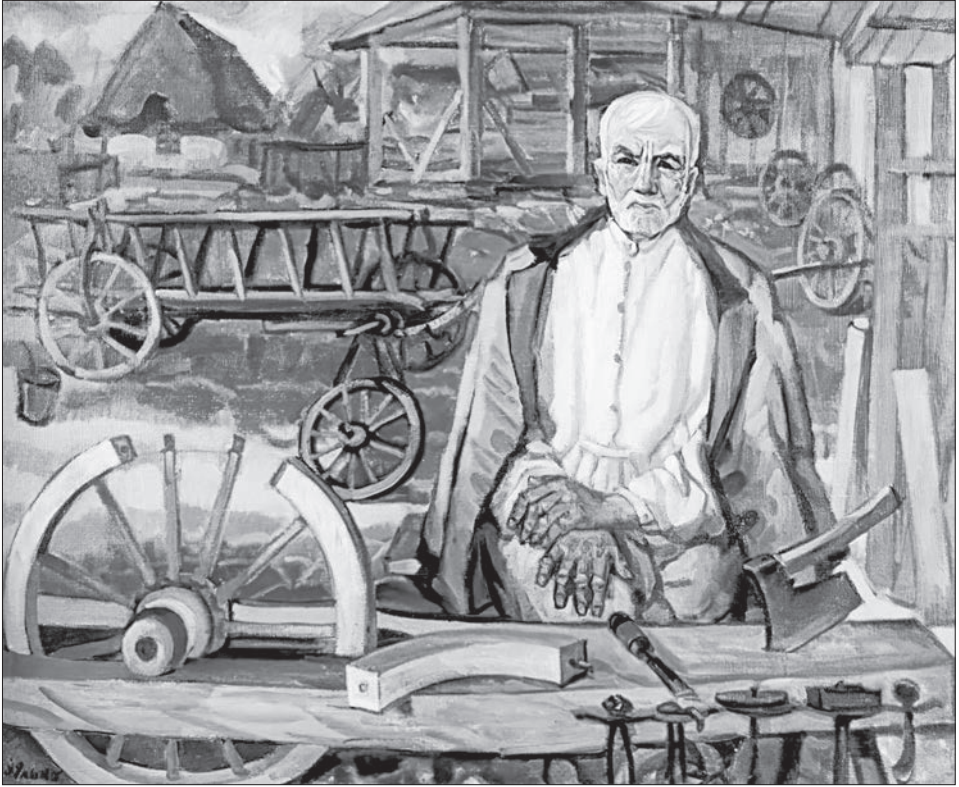
Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На обкладинці журналу твори українського художника

Івана Ілька

На першій сторінці обкладинки: **«Гора Заподрина»**, полотно, олія, 110x88. 2003 р.; на другій сторінці обкладинки: **«Верховинська осінь»**, полотно, олія, 75x85, 2004 р.; на третій сторінці обкладинки: **«Старий Василь – колесар»**, полотно, олія, 103x127, 1960-2003 рр. ; на четвертій сторінці обкладинки: **«Полонина Гропа»**, полотно, олія, 108x88, 1987 р.

Ціна 0,66 €

Індэкс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

